

İLHAN SELÇUK / GÖRÜLMÜŞTÜR

İLHAN
SELÇUK

GÖRÜLMÜŞTÜR

Cumhuriyet
Kitapları

Cumhuriyet
Kitapları

Deneme

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

9. BASKI

İLHAN
SELÇUK

GÖRÜLMÜŞTÜR

İçine çekersin ilkyazın kokusunu; göğe bakarsın
bulutlar beyaz mı diye... Üzerinde "görülmüştür"
damgası bulunan zarfı evirirsin, çevirirsin; sorarsın
kendi kendine;
- Bu zarfları neden kapatmazlar?

Dilini ıslatır, açık zarfın zamklı kenanna sürmeye
başlarsın. Ekşimtirak, buruk, garip bir tat dolaşır
damağında. Sonra açarsın mektubu. Okursun.

Düğünlere, nişanlara, cenazelere çiçek gönderilir;
kimi zaman sevdiğine çiçek sunar insan; ama
mapusaneye çiçek yetmez ki. İlkbahar gerekli
mapusaneye; hem üzerinde "görülmüştür"
damgasını taşımadan.

ISBN 978-9944-150-67-5

9 789944 150675

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://irantey.org>

08.34.Y.0298.047

**Cumhuriyet
Kitapları**

İLHAN SELÇUK

GÖRÜLMÜŞTÜR

YAYIN KURULU

Doğan HIZLAN (Başkan), Turhan GÜNAY, Emre KONGAR, Egemen BERKÖZ,
Ataol BEHRAMOĞLU, Deniz SOM, Erdal ATABEK, Fazilet KUZA

YAYIN YÖNETMENİ

Zeynep ATAYMAN

DÜZELTİ

Gül YILMAZ

KAPAK/GÖRSEL DÜZENLEME

Haydar BEY

GRAFİK TASARIM

Ahmet SUNGUR

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ

Serpil ÜNAY

BASKI

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

DAĞITIM

1.-8. Baskı: Mayıs 1986 - Ekim 1993 Çağdaş Yayınları

9. Baskı: Mayıs 2008

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Prof. Nurettin Mazhar Öktek Sk.

No:2 34381 Şişli - İstanbul

Tel : (0212) 343 72 74

Faks: (0212) 343 72 65

ckk@cumhuriyet.com.tr

www.cumhuriyetkitaplari.com

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.

Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

İhan Selçuk

Görölmüşür

İçindekiler

Görölmüştür...	9
At ve Binici	12
Hoşgeldin Tedirginlik!..	15
Eski Ayna...	18
İstanbul Sokakları...	21
Noktalı Virgül	24
Efendisi Gibi Düşünen...	27
Selam!..	30
Anayasa Tartışmaları?	33
Kodlandık...	36
21'inci Yüzyılın Eşiğinde...	39
Gençlere Öğüt...	42
İnsanlaşmak...	45
Gençliğe Sevgi...	48
Senin Aklın Erer!..	51
Heine'nin Mektupları	54
Açık Sözlü Olmak...	57
Lise ve Üniversite!..	60
Halkını Seven Adam...	63

Gündemin Birinci Maddesi...	66
Organlarımız...	69
Telve...	72
Orhan Kemal!..	75
Kitaplar ve Duvarlar..	78
Görgüsüzlük...	81
“Aydınlar Cehennemi?”...	84
Kuyu...	87
Latin Amerika Edebiyatının Anlamı...	90
Değişmek ve Başkalaşmak	93
Minare Gölgesine Davul Tozu	96
Kişilik ve Yapıt... ..	99
Ses... ..	102
Öğretmenler Grevi... ..	105
Estağfurullah... ..	108
Anıların Tuzağı	111
Napolyon’un Elleri... ..	114
Bu Film Eskidi... ..	117
Zaman Tüneli... ..	120
Dört Ayak Üstüne Düşenler... ..	123
Ezbercilik... ..	126
Adaletin Saati?	129
Voltaire’nin Güncelliği... ..	132
Fikir Özgürlüğü ve Hoşgörü... ..	135
Haklı? Haksız?... ..	138
Karakeçi!.. ..	141
Yaşadığımız Zaman... ..	144
Para ve Özgürlük... ..	147

Yazı?..	150
Rio Karnavalı...	153
Kula Kulluk Etmeden...	156
Aydınlık	159
Orhan'ın Ardından...	162
Yanar-Söner?...	165
Gökyüzünde Bir Nokta...	168
Çağımızın Yazarı...	171
Gerici İdeoloji...	174
Düş ve Gerçek...	177
Üstsüz!..	180
Önemsiz Şeyler...	183
Hayati'nin Hayatı...	186
Dinlenceden Sonra...	189
Ruhi Su...	192
Mehmet Akif'in 'Safahat'ı...	195
Oldu mu?...	198
Rakı ile Şalgam Suyu...	201
İslama Bakış...	204
Kirli Kalem!..	207
Yoksulluğu mu Paylaşalım?..	210
İster Dışarda Olalım İster İçerde...	213
Huzur Aranıyor...	216
Devlet Düşmanı?	219
Hani Böyle Olmayacaktı?	222
Yoğunluğunda Sonsuzluğun Vurgulandığı Bir Zaman...	225
İkinci Surat...	228
Kül Olup Giderdi...	231

Bizimkiler ile Türkler...	234
Keyif...	237
Zaman Geçtikçe Anılar Tatlanır...	240
Yazar'ın Tanıklığı ve Sanıklığı...	243
Bellesi Olan Kuranıkerim...	246
Konuşmalar...	249
Aileye Mahsustur...	252
Tümdengelim'in Tuzağı...	255
Süpermen...	258
Sefiller...	261
Pişmaniye...	264
Geç Salmak...	267
Yaşamak!...	270
Yara İzleri...	273
Görülmemiştir...	276

Görölmüştür...

Trenle yolculukta gece bastırdı mı, insanın uykusu gelir; lokomotifin çufçufu ninni yerine geçer; vagon beşik gibi sallanır; gözler kapanır.

Dalar gidersin.

Sonra birden uyanırsın. Tren durmuştur. Ne makinenin gürültüsü duyulur ne de vagon sallanır. Bir sessizlik. Ardından insan sesleri. Konuşmalar.

— Neredeyiz?

Pencereyi açıp dışarı sarkar, istasyonun hüzünlü loşluğunda bir sağa bir sola bakarak bulunduğun yeri saptayacak bir işaret ararsın. Gecenin soğuğu temiz havayla birlikte ciğerlerine dolar, uykun dağılır.

Yaşamın gürültüsünde, patırtısında, dağdağasında yol alırken insan zamanın nasıl geçtiğini anlamıyor; takvim yapraklarını unutuyor; sonra bir sabah uyandığında bakıyor:

— Aaaa nisanın 20'si?

Ne anlam taşır nisanın 20'si?

Hiç...

Ama sabahın serinliğinde pencereyi açıp dışarıya baktığında ba-

harın geldiğini görürsün. Ağaçlar çiçeklenmiştir. Şaşıp kalırsın doğadan bunca uzak kaldığına. Sonra her bir ağacın değişik olduğunu ayırırsın. Adları neydi, diye düşünürsün. Yanarsın cahilliğine!.. Hiçbirini tanımadan, güzelliklerine vurulursun. Evrensel çeşitliliğin gizemi, benliğinde dallanıp budaklanır, yüreğinde yansımalar yapar; kişiliğin, çevrendeki ağaçları bütün ayrıntılarıyla yansıtan duru bir suyun aynasına dönüşür.

Yaşamın lokomotif, adını sanını bilmediğin bir istasyonda durmuştur.

Uzaktan uzağa konuşmalar, sesler:

— Neredeyim?

— Nisanın 20'sinde.

— Nisanın 20'si ne demek?

— İlkbahar demek..

— Sonra?

— Çiçek açmış erik ağacı demek..

— Sonra?

— Üzerinde “görölmüştür” damgası bulunan açık bir zarfın içindeki mektup demek..

İçine çekersin ilkyazın kokusunu; göğe bakarsın bulutlar beyaz mı diye... Üzerinde “görölmüştür” damgası bulunan zarfı evirirsin, çevirirsin; sorarsın kendi kendine:

— Bu zarfları neden kapatmazlar?

Dilini ıslatır, açık zarfın zamlı kenarına sürmeye başlarsın. Ekşimtirak, buruk, garip bir tat dolaşır damağında.

Sonra açarsın mektubu.

Okursun.

Ne yazıyor?

Çok şey ya da hiçbir şey...

Düşünürsün, gönlün kabartır; istersin ki çevrendeki ağaçların tümünü kucaklayasın; sonra dayanasın görüşme yerine, baharı tümüyle kucaklayasın; dallarıyla, budaklarıyla, çiçekleriyle, yapraklarıyla. Doğayı mapusaneye sığdırabildiğinde, hem sen baharın tadını alacaksın hem bahar ilkbaharlığının bilincine erişecek.

Adını bilmediğin ağaçlara bakarsın; acaba onlar isterler mi mapusaneyi?

İsterler.

Düğünlere, nişanlara, cenazelere çiçek gönderilir; kimi zaman sevdiğine çiçek sunar insan; ama mapusaneye çiçek yetmez ki..

İlkbahar gerekli mapusaneye; hem üzerinde “görölmüştür” damgasını taşımadan.

At ve Binici

At ile biniciyi tek yaratık sandı. Nitekim Mayaların önderi Tecum, beyazların önderi Pedro de Alvarado ile dövüşürken mızrağını ata sapladığında, düşmanını öldürdüğüne inanmıştı. At devrildi. Pedro, Tecum'un şaşkınlıktan büyüyen gözleri önünde ayağa kalktı. Bir an'dı bu. Sonsuzluğa vurgulanan bir an. Donakalmış Tecum'un göğsüne kılıcını sapladı Pedro.

Mayalar ve Aztekler, beyaz insanın değişiyile "Kızılderililer", atla binicisini ayırımsadıklarında iş işten geçmişti. İki uygarlık hesaplaşıyordu; üstün olan ötekini boyunduruğa vuracaktı.

Avrupa, Amerika'yı 15'inci yüzyılın sonunda keşfetti. Maya ve Aztek uygarlıkları azımsanır gibi değildi. Düzgün yerleşim yerleri, sulama kanalları, tarımda teraslandırma yöntemleri, mimarları, heykelticileri, gökbilimcileri, mühendisleri vardı; ama, üç şeyi bilmiyorlardı:

Tekerlek, at, demir.

Beyaz insan, Kızılderiliyi hayvandan saydı; tümünü maden ocaklarına yolladı; tarihin en büyük acılarından biri yaşandı. Maya ve Aztek uygarlıkları yağmalandılar; tapınakları yerle bir edildi; tüm zen-

ginleri Avrupa'ya taşındı; İsa'dan önceki tarih çağının köleliği canlandırıldı. Sanayi kapitalizminin hamurunu, Amerika ve Afrika'da ilkçağ köleliğinin Avrupalı eliyle yeniden canlandırılması mayalandırmıştır.

17'nci yüzyılda Rahip Gregorio Garcia'nın, Kızılderililerin Yahudi soyundan geldiklerini ileri sürmesi bir aşamaydı; ama, yadsındı. İsa'nın torunları, Kızılderililerin Âdem'le Havva soyundan geldiğine inanmıyorlardı; inansalardı, köleliğin mantığı bozulacaktı. Kızılderili hayvandı; alınır, satılırdı.

Oysa 17'nci yüzyılda “Batı uygarlığı” dediğimiz oluşumun büyük dönemeci Avrupa'da yaşanmaktadır. Uyanış Çağı'na doludizgin girilmiştir; feodal düzen çökmekte, burjuva yükselmektedir. Yazarlar, filozoflar, sanatçılar, ölümsüz yapıtlarını üretmektedir. 18'inci yüzyıl ise “Aydınlanma Çağı” diye ünlenecektir. Güney Amerika'da beyaz soylu uygar bayanlar; maymunlarıyla Kızılderili ve zenci kölelerine gümüşten tasma takıp bu yaratıkları yanlarında gezdirirlerken, Avrupa'da Voltaire, Diderot, Rousseau bütün insanlığa yansıyacak Fransız Devrimi'nin düşünsel yatırımlarını yapıyorlardı.

İnsanlık, köleliği, feodaliteyi ve kapitalizmi tek çağda yaşıyordu. Batı uygarlığının çoğu düşünürünün Kızılderililere ve Siyahlara karşı bakış açıları alabildiğine olumsuzdu. Onlar kendi toplumlarından öteki ufukları kapsayacak boyutlara nasıl ulaşınlardı? Uygarlığa her katkı, bütün insanlığa katkı demekti; ama, takvim yapırağı her ülkede aynı yılı göstermiyordu.

20'nci yüzyılda da çağlar, yerbilimdeki katmanlar gibi üst üste değil, iç içe ve karmaşık biçimde yaşanıyor. Gezegenimizin kimi böl-

gesi çok geri, kimi bölgesi çok ileridir. Uygarlıkların tanışmaları, görüşmeleri, bağdaşmaları, bütünleşmeleri sanıldığından çok daha güç oluyor; altta kalanın canı çıkıyor.

Türkiye'nin iki yüzyıla yaklaşık Batılılaşma sürecinde acılar yaşandı, yaşanıyor. Bu sorunu köktenci ve eylemci biçimde ilk kez çözme yolunu açan Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, ilk kez at görmüş Kızılderili gibi şaşırmadı; Avrupalının atıyla binicisini birbirinden ayırdı.

Batı emperyalizmiyle Batı uygarlığını birbirinden ayırmak, at ile binicisini ayırmsamak demektir.

Şimdi Türkiye, at ile biniciyi tek yaratık sananların egemenliğine boyun eğmiştir. Uygarlıkların çok boyutlu, karmaşık; ama, karışık olmayan niteliklerini kavrayacak bilince ulaşmadan da çağa yetişmemizin olanağı yoktur.

Hoşgeldin Tedirginlik!..

Solculuk –artık herkesin bildiği gibi– Fransız devriminde insan diline yansdı.

Niçin?

Fransız devriminde kralcılar parlamentonun sağında, cumhuriyetçiler solunda oturduklarından, siyasal sözlüğe sağ-sol sözcükleri girdi; cumhuriyetçiler solcu diye anıldılar.

Demek ki solcu kavramının insan diline yansması için önce bir parlamentonun oluşması gerekiyordu; kralcıların karşısında cumhuriyetçiler türeyecekti; halkın temsilcileriyle kralın temsilcileri arasında bir siyasal çelişki baş gösterecekti ki kavram gündeme girsin.

Zaman tüneline daha gerilere gidelim, ben diyeyim on bin, siz deyin yüz bin yıl öncesine...

İnsanoğlu ateşten yoksun yaşıyor, mağaraya bile sığınamamış. Yarı çıplak, maymunu, iki ayağı üzerine dikilememiş bu yaratık, konuşmıyor, aç kalınca homurdanıyor, bir yeri acıyınca bağırıyor, hayvansı sesler çıkarıyor.

Bu insanın sağı solu yok muydu?

Bilim, en eski fosilleri incelediğinde görüyor ki atamızın sağ sol varmış; dinozorun sağ gözü, sol gözü; mamutun –fil gibi– sağ dişi, sol dişi bulunuyor.

Ancak ne dinozor sağını solunu biliyordu, ne mamut; ne de adına insan denen yaratığın böyle kavramlardan haberi vardı. İnsan beyni gelişmemişti, akıl oluşmamıştı, düşünceleri anlatacak bir dile gerek yoktu. İnsan düşüncesi gelişti, iletişim için yol yordam aradı, ilginç bir dışavurumla dile dönüşmeye başladı. İnsan insanlaşma yolunda yürümeye yöneldi; aydınlıkla karanlığı, hayatla ölümü, acıyla tatlıyı dilde birbirinden ayırdı; ve gördü ki her çelişkide bir gerçek ve iki yan var.

İnsan, iki kolunu, iki bacağına ayırmıştı; birine sağ dedi, ötekine sol.

Ne zaman?

Taşlara işlenmiş eski yazıları okuyan bilginler, sağ ve sol sözcüklerine elbet bir yerde rastlamışlardır. Ne var ki insan düşüncesinin dışavurumu dile dönüştükten sonra yazı bulununcaya değin kimbilir kaç bin yıl geçmiştir.

Oysa Fransız devrimi şunun şurasında iki yüzyıllık bir olaydır. Siyasal yaşamda sağ-sol kavramlarına ulaşabilmek için; insanlık, sanayi devrimine kadar beklemiş; günlük yaşamında sağını solunu bilen kişinin toplumsal yaşamda sağını solunu öğrenmesi kolay olmamış.

Yerçekimi yasası doğada yok muydu? Taş, boşlukta bu yasaya göre düşüyordu; ama olayın bilimsel açıklaması için Galileo'ya değin beklendi. Tarihte uygarlık emekleye emekleye yürüyordu; siyasal yaşamın gelişmesi de uygarlıkla bağıntılıydı. Bu yüzden Türkiye'ye

sağ-sol kavramlarının girmesi, tartışılması yenidir. İsmet Paşa, ancak 1960'lı yılların ortasında konuşabildi:

— Ben kırk yıllık solcuyum.

Paşa, doğru söylüyordu; yaşadığımız yüzyılın başında cumhuriyetçilik solculuktu. Padişahlığı yıkıp Cumhuriyeti kuran Atatürk gerçek bir solcuydu. Şimdi Anadolu'da en azından yüzde 30 oranında halktan insan “Ben solcuyum,” diyebiliyor.

Solculuğun uygarlıkla birlikte gelişmesi, güçlenmesi bir rastlantı değildir. Bir ülkede emekçi halkın kendi kendisini tanıması, ayrım-saması, varlığının bilincine ulaşması, insan varoluşunun gerekçesini kavramasıyla solculuk yaygınlaşır. Şimdi bütün dünyayı sağ-sol tartışmasının ve savaşımının kapsaması, dünyanın bozulduğuna değil, düzeleceğine göstergedir.

İnsan, ömrünün bir döneminde sağını solunu kavradığı anda bir değişim söz konusudur, karanlıkta kıpırdamıştır bilinç; insan ateşi yeniden keşfetmiştir; sevinçle birlikte başlar tedirginlik; önce kişinin benliğini, sonra toplumu, sonra da bütün dünyayı kaplamaya başlar.

Hoşgeldin tedirginlik!.. Sen, insanı insanlaştıran aklın benliğimizdeki itici gücüsün.

Eski Ayna...

Dün tıraş olurken aynaya baktım.

Hayır, aynadaki kendime değil; yuvarlak siyah çerçeveli, sırları dökülmüş eski aynaya baktım.

Annemden kalan bu aynayı bir anı diye saklıyor, tıraş olmak için karşısına geçince geçmişe yönelik düşüncelere dalıyorum; bir ölünün aynasında suretimi seyrederken, belki daha derinde bir hayali yakalayacağımı umuyorum.

Ama kendimden başkasını göremiyorum; aynadaki kendimle yüz yüze ve göz göze geldiğimde, düşlemlere yol alacağıma, katı gerçekleri düşünmeye başlıyorum.

Oysa bebekler, aynaya baktıklarında, karşılarında bir başka bebek var sanırlar:

— Bak, cici bebek...

— Cici kardeş...

— Okşa onu...

Köpek ya da kedi gibi, bebek de aynadaki hayali görmez ya da gördüğü hayali gerçek sanır.

Gerçeğin hayalini görmek veya hayali gerçek sanmak büyükle-
rin de sık sık yaptıkları bir iş değil mi? Hayal kurmak, bebeklerin de-

ğil, büyüklerin işidir. Çünkü tutku, özlem, kin, aşk, hırs, düşmanlık gibi büyüklere özgü duygular hayalleri körükler.

İnsan yaşadıkça anılarına eğilmesini daha çok seviyor; geçmişin önemsiz yaşantılarını gözünde büyütüyor; yitirdiği dostlarına ve sevdiklerine düşkünlüğü artıyor.

Dün sabah yuvarlak siyah çerçeve içindeki sırları dökülmüş küçük aynanın içine girmek, anneme zaman ötesinde kavuşmak istedim; ama düşündüm ki ben onu eski haliyle bulsam bile, o beni bugünkü durumumla yadırgayabilirdi.

Zaman geçiyor ve ancak ölümler değişmiyorlar. Yaşayanları ise yılların sert elleri yoğuruyor, yeniden biçimlendiriyor.

TV'nin Sinema Tarihi programında filmleri izlerken çelişkili duygulara kapılıyorum. Çocukluğumda ya da öğrenciliğimde seyrettiğim o filmlerdeki genç yıldızlar ya öldüler, ya ihtiyarladılar; ama ben onları nasıl görüyorum? Eski bir sinemanın loş salonundaki koltuğa gömülüp küçülüyorum; ışıklar sönüyor; zaman ayaklarımın altından kayıyor; o anda tuhaf bir duyguya kapılıyorum; yılların çıkarma ve toplama işlemleri birbirine dolanıyor.

Bilge demiş ki:

— Güneş bize mekân içinde, Napolyon Bonapart zaman içinde uzaktır.

Ya sevdiklerimiz?

Mekânda yitip giden ve zamana karışan sevdiklerimiz de bulutların arasından sıyrılarak yüzünü gösteren güneş gibi bizi ısıtırlar. Bir andır o. İnsanın içi ürperirken yüreği sıcaklaşır. Yitmişliğin ve ayrılığın karanlığı dağılır. Annendir, dostundur, sevgilidir, karde-

şindir. Bir ışıdır. Vaktiyle yaşanmış yoğun sevginin uzayda titreşimidir.

İnsan aydınlıkta ışığı göremez.

Kimileri yaşarken, yakındayken, yanı başındayken, elini uzatıp tutabilecekken anlamıyorsun. Sevginin aydınlığı öylesine bereketli oluyor ki saçıp savuruyorsun. Sonra yokluklarında varlıklarının değeri kendisini duyuruyor.

O zaman eski bir sandık odasında kapalı perdelerin aralığından sıızan öğle güneşinin ışını gibidirler. Sen o ışını görürsün; içinde oynayan tozları bile...

Ama artık ortalık aydınlık değildir.

Dün sabah eski aynaya bakarken siyah çerçevesinin içine dalmışım, dalgınlamışım; sırları bozulmuş parlaklığından içeriye doğru kayarak geçmişte gezinmişim.

Tam küçücük aynanın tüm insanları, yıldızları ve güneşi içine sığdıracak kadar büyük olduğunu düşünürken, karşımda suretimi gördüm, gözlerimin bakışında kendime geldim.

Bilgenin sözünü biraz değiştirerek yineledim:

— Güneş bize mekân içinde, yitirdiğimiz sevgililer zaman içinde uzaktırlar.

İstanbul Sokakları...

Canı sıkıldı..

Evden çıktı..

Yürüyor.

Birden sokakta yürümediğini ayımsadı. Sokak dediğin yolun iki yanı duvar gibi bitişik evlerden oluşur.

Düşündü ki geleceğin kentlerinde sokak kalmayacak. Yeşil alanların ortasında yükselen blok yapılarda yaşayacak insanlar. Sokak hayatı ortadan kalkacak.

Ya dilimizdeki deyimler ne olacak?

Sokak kapısı, sokak süpürgesi, sokağa dökülmek, sokağa atılmak, sokağa düşmek, sokaktaki adam... Kimbilir belki de anneler çocuklarının kulağını çekemeyecekler:

— Sokak çocuklarıyla oynama!..

Nerede sokak çocuklarının sokakları? Eğridir, büğrüdür, pistir, yamrı yumrudur; ama, güzeldir İstanbul sokakları; arnavutkal-dırım-lısı, taşlısı, toz-lusu, geniş darı, yokuş-lusu iniş-lisi, hele merdiven-lisi...

Yürüdü.

İstanbul sokaklarında yürüdü. Şaşırtıcıdır İstanbul sokakları; kiminin ucundan Marmara'yı yakalarsın, kiminin bitiminde Boğaz'ı görürsün; kiminin köşesinde taş dudakları susuzluktan çatlamış bir eski sebil nöbet bekler. Birbirine eğilmiş iki komşu evin aralığına bir yatır sıkışmıştır. Kimi sokağın ortasından lağım akar; kiminin yoksulluğunu evlerin kapı numaralarında okursun. Kimi sokak, çocuk bahçesidir; kiminde hayat kadınlarının hayatı yaşanır. Kimi sokakta sardunyalar kızarır; kiminde ahşap evler sıralanır tutuşmak için özlemle bekleyerek...

Şair Nigâr Hanım, Halaskârgazi Caddesine açılır; Yeşil Türbe Sokağı Hırka-i Şerif Caddesi'ne bakar; Muvakkithane Caddesi'nden Zülâli Çeşme Sokağı'na uzanırsın; Misak-ı Milli'den Hızır Külhani Sokağı'na saparsın; Mebusan Caddesi Arpa Suyu Sokağı'na yol verir; Mis Sokağı Beyoğlu Caddesi'nin gürültüsünü emer; Lamartin Caddesi'nde Kuyulu Bostan Sokağı'nın derinliğine inersin; Klod Farer'den Süleyman Nazif Caddesi'ne yürür, Zembilci Ali Efendi Sokağı'nın kuytulugunda ürperirsin.

Çok insan görmüş İstanbul sokakları..

Çok da zaman.

Bizans imparatorlarının görkemli gladyatörleri bu sokakları çiğnemiş; saray hanımlarının süslü faytonları bu sokaklarda toz kaldırmış; padişahların saltanat arabaları bu sokaklarda çamura saplanmış; Mütareke'de düşman çizmeleri bu sokaklarda gıcırdamış; Anadolu askerinin eski postalları rap rap bu sokaklardan geçerek İstanbul'u kurtarmış.

İstanbul sokaklarının kiminde ikinci vakti el ayak çekilir, kiminde sabaha dek çalgı çengi yaşanır; kiminde ezan sesi işitilir, kiminde ki-

lise çanı duyulur; kiminde şortlu turist dolaşır, kiminde kara çarşafı salınır; kiminde o biçim kişiler volta atar, kiminde çember sakallı dolandır.

Çok insan geçti bu sokaklardan..

Çok da cenaze.

Kafeslerin ardında kızlığını gölge gibi yaşayan kadınlar bu sokaklara düştüler; sokağa düşenin başına erkekler aç kurtlar gibi üşüş-tüler.

Alçakgönüllü evler, geceleri ve gündüzleri erkeklerini bu sokaklarda beklediler; cephelere gidip dönemeyen, eyleme çıkıp glemeyen oğullarını da...

İstanbul sokakları hem geniştir, hem dardır...

İnsan yüreği gibi.

Yürüdü...

Asfaltlısı, arnavutkaldırımrlısı, darı geniş, gelmiş geçmişiyle İstanbul sokaklarında yürüdü.

Kurtuluş savaşı kuşağı derdi ki:

— Biz bu vatanı sokakta bulmadık.

Öyle kuşaklar yetişmeli ki “Bu vatan bizi sokakta bulmadı,” diyebilsin.

Noktalı Virgöl

Noktalama işaretlerini okuma-yazma bilen herkes tanır; virgülle, soruyla, iki ya da üç noktayla, tırnakla, ünlemle okul sıralarında karşılaşırız.

Ne var ki insan okuma-yazma bilmese de konuşurken noktalama işaretlerini vurgular. Her bir işaretin konuşma dilinde yerine göre sesi, tonu, tınısı, titreşimi vardır. Bilinçli veya bilinçsiz bir alışkanlıkla, konuşmanın ötesine berisine noktalama işaretlerini serpiştiririz:

— İskemleyi buraya getir!..

Buyruk veriyorsak, ünlem işareti ister istemez ses tonunda belirir; yalvarıyorsak ya da ikircikliyse, piyanonun değişik tuşlarına basmak gerekir. Boğazımızdaki ses telleri bitmeyen senfoninin notalarını karşıdakine duyurmak için gerilir:

— Seni yarın görebilir miyim?

— Bilmem ki...

Duyarlı insan, karşıdaki konuşurken salt sözcüklerin kuru anlamını düşünmez, yalnız tümceleri algılamaz; sesin musikisini de dinler. Çünkü kimi zaman “evet”i “hayır”, kimi zaman “hayır”ı “evet” anlamına kullanırız. Sesimizin tonuna göre “olmaz”da “olur”u vurguladığımız zamanlar az mıdır? İnsanoğlu kimi zaman “sevgi, dost-

luk, vefa” dan söz açtığında; “ihanetin, düşmanlığın, vefasızlığın” tür-küsü sesinin titreşimlerinde pusuya yatmıştır. Ancak sözün sesiyle an-lamın musikisi uyum sağladığında konuşma içtenliktir.

Hayatın konservatuvarında dirsek çürütmüş kişi, sözler kulağına yansırken sesleri değerlendirir.

İlk bakışta kâğıt üzerindeki harflerin sessizliğidir yazı; kulaktan değil, gözden geçerek algılanır; konuşma gibi havada uçup dağılmaz, beyazın üzerine karayla belgelenmiştir. Yazının sorumu konuşma-dan daha kesindir.

Yazı cırlıçıplak ve suskun sözcüklerden oluşur; ama yazının an-lamını pekiştiren noktalama işaretleridir. Noktalama işaretleri; harf-ler, sözcükler, belki de tümceler kadar önemlidir; bir virgölün ek-sikliğinden savaş çıkabilir; bir noktayı unutmak, insanın yaşamını de-ğiştirir; bir soru işareti, ömür boyu işkenceye dönüşebilir.

Bin kulaçlık bir yazıyı noktalama işaretleri bin beş yüz kulaç de-rinliğe eristirebilir..

Kimisi noktalama işaretlerini sevmez, kimisi çok sever, bol bol kullanır; kimisi de noktalama işaretlerinin bazılarını sever. Soru sor-mayı yeğleyen, hem okura soran, hem kendisini sorgulayan bir ya-zar, soru işaretini nasıl sevmez? Okuruna tepeden bakan, her yazısını padişah fermanı sanan yazar, soru işaretlerinden uzak durur.

Ya noktalı virgül?

Kısa tümcelere yatkın Türkçemiz gibi bir dilde, birbiriyle bağıntılı tümceleri anlamların ağırlıklarını taşıyan yük vagonları gibi birbirine bağlayıp uzun bir marşandiz oluşturmaya yarayan noktalı virgölü kim azımsayabilir?

Noktalı virgül, tümceleri birbirine bağlayan, gereksiz sözcük-

lerden kurtulmak için de birebirdir. Yazının sürekliliğini kesmez noktalı virgül; tümcenin sonundaki sözcüğü (bu tümcedeki gibi) ikinci tümcenin öznesine dönüştürür.

Severim noktalı virgölü.

Soru işaretinin çengeli kişiyi düşünmeye çağırır; ama noktalı virgül kocaman bir yapıda tuğlaların arasına konan iyi karılmış bir harç gibi girer tümcelerin ve sözcüklerin arasına... Anlamların eksiksiz belirginleşmesi, noktalı virgölün alçakgönüllü ve sessiz yardımıyla gerçekleşir.

Bir yazıyı okurken noktalama işaretlerini görmeyip atlayan kişi, iyi bir okur değildir; bir yazıda noktalama işaretlerini yerli yerinde kullanmayan yazarın da ya bilgisi noksandır, ya duyarlılığı..

Efendisi Gibi Düşünen...

Bir uşağın efendisi gibi düşünebilmesi, sanıldığından daha kolay ve daha güçtür.

Kolaydır; çünkü uşak, efendisinin değer yargılarını benimsediği için uşaklaşmıştır. Güçtür; çünkü her konuda efendinin uşaktan daha doğru düşündüğü kuralı geçerlidir.

Buyurgan ile buyurulan arasındaki bağıntıdır bu; yalnız kişiler arasında değil; sınıflar, devletler, toplumlar arasında tarih boyunca süregelmiştir.

Kölelik döneminden kalan izler günümüzde bile görülebilir. İyi bir hizmetçi hep hanımını düşünür. Hanımın başı mı ağrıdı? Romatizmaları mı tuttu? Giysisine yağ mı döküldü? Hanım kocasıyla kavga mı etti? Kumarda para mı yitirdi? Hanım bu sabah iyi mi uyandı, kötü mü?

İyi bir uşak için efendinin hayatı önemlidir. Efendinin işleri bozulursa, uşağı bir kaygı alır. Ne yapsın zavallı uşak? Yazgısı efendisine öylesine bağlıdır ki, ister istemez, efendinin derdi uşağın derdi olur.

Hanım birisine âşık oldu mu hizmetçi gerilime girer; bey metres tuttu mu uşak bunalıma düşer; ama, yine de bu konulara ne hiz-

emekçinin aklı erer ne de uşanın. Efendiler, büyükler, buyurganlar her şeyi daha iyi bilirler.

Ne yazık ki çoğu zaman efendiler uşaklardan daha iyi biliyorlar; doğaldır ki daha iyi yetişmişlerdir, yönetmeyi öğrenmişlerdir, birikimleri ve donanımları zengindir.

Bir ülkede sınıflar arası ilişkiler efendi-uşak bağıntısından kurulamadıkça, demokrasiden söz açmaya olanak bulunur mu? Bir toplumda patronlar her şeyi işçi hesabına işçiden daha iyi düşünüyor-sa, orada eşit ilişkiler değil, uşak ile efendi ilişkisi geçerlidir.

Doğaldır ki bugün Türkiye’de efendiler iyi donatılmışlardır; Amerika’dan uzmanlar geliyor, ortaklıklar kuruluyor, bütçeler, parasal işler, krediler, vergilendirmeler, serbest bölgeler, teşvik tedbirleri ve her şeyi efendiler istedikleri gibi düzenliyor.

Emekçiye ne kalıyor?

Patron gibi düşünmek, kaygı duymak, yerinmek, sevinmek, dövmek, övmek...

Ekonomi göstergelerini artık herkes patron mantığıyla izliyor. Paranın değeri, doların durumu, bankalardaki mevduat, faiz oranları, hisse senedi ve tahvil piyasası, devalüasyon, dışalım, dışsatım bir işadamı kafasıyla değerlendiriliyor. Emekçinin adı var, sanı yok; bedeni var, kafası yok; gücü var, varlığı yok; beyni var, düşüncesi yok...

Çünkü doğru dürüst sendikası yok, konfederasyonu yok, uzmanı yok, örgütü yok...

1929 bunalımını Türkiye, devletçilikle göğüsledi. ABD’de patlayan bunalım bütün dünyayı silkelerken, Ankara “Düvel-i Muaz-zama”nın dediğine bakmadı.

Şimdi kimisi çıkıp dudak bükebilir:

— Devletçilik de ne?

Devletçilik, her şeyden önce bağımsız bir fikir, bir başkaldırı, kendi kendine düşünüp karar verme yeteneği ve bağımsızlık göstergesidir. 1930’lar Türkiye’sinin yaşanan gerçeklere bakarak bulduğu, uygulamada oluşturduğu çıkış yoludur. Birikimi ve donanımı bugünkünden çok zayıf bir toplum; nasıl olmuş da Amerikan ve İngiliz uzmanlarının, bankacılarının, patronlarının ağzının içine bakmamış, her dediklerini keramet saymamış?

Bugün Türkiye’nin her zamankinden daha çok bağımsız düşünceye gereksinmesi var. “Ekonomiyi sisteme (dış kapitalizme) entegre edeceğiz,” diyenlerin amacı, her çeşit bağımsız düşünceyi ve özgür düşünme yeteneğini silip süpürmektir. Dış kapitalizmin ülkemize buyurduğu gibi düşünmek ise çoğu kafayı bir kölenin düşünce kısırlığına uğrattıyor.

Türk aydınının görevi, bu çemberi kırmak olmalı...

Selam!..

Adam bakkal dükkânına girdi:

— Selamünaleyküm..

Baktım, Tanrı'nın bir kulu. Sakal çember, gözler mayhoş, elde tespih. Aldım selamını:

— Aleykümselam.

Gerçekte ben böyle selamlaşmam; ama, kim olursa olsun, nasıl konuşursa konuşsun, hangi deyimi kullanırsa kullansın, dostça karşılık vermek terbiye gereği değil mi? Merhabaya merhaba, günaydına günaydın diyorum. Arada sırada “İyi akşamlar,” diyenler çıkıyor; ne yaparsın? “İyi akşamlar,” diye yanıtlıyorum. Bir başkası telefonu açıyor:

— Sabah şerifler hayrolsun!

Dostlar, tanıdıklar, tanımadıklar eksik olmasınlar; insanlar, insancıklar sağ olsunlar; selam veriyor, selam alıyorlar; ama, her biri değişik notadan çalıyor. Ben nabza göre şerbet verdikçe düşünüyorum:

Acaba neden böyle yapıyorum?

Her heyse, kim olursa olsun, selam verdiğinde selamına karşılık vereceksin.

Ne var ki adamcağız bakkal dükkânından içeri girip de hiç düşünmeden “Selamünaleyküm,” deyince ben düşündüm: Bu tür selam nerelerde veriliyor? Resmi dairelerde? Büyük holdinglerde? Meyhanelerde? Okullarda? Gazinolarda? Hayır. Bu tür selam, ancak bakkal dükkânlarında, cami avlularında, küçük esnaf çevrelerinde verilir. Kimilerince de hor görülür; ama, insan selamıdır, dostluk sesidir. Şu hoşgörüsüz Türkiyemizde bir de selama göre insan ayırırsak, yandık gitti...

Niyazi Akıncıoğlu’nun “Selam” adlı şiiri selamın insanca güzelliğini vurgular:

*Selamın geçiyor besbelli,
yeşerdi telgraf direkleri;
seneler sonrası, ormanından ayrı.*

*Bir sevinçtir aldı kırlangıçları,
rasgele öpüştüler
düşünmeden günahı,
öbür dünyayı.*

*Ben deli-divane olsam
çok mu görülür?*

Selam dünyanın en güzel icatlarından birisidir. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir, sanırım bu gerçeği en iyi bilenlerden ve özümseyenlerden birisi, belki birincisiydi. Nerede olursa olsun, yüksek sesiyle bir “Merhaba,” çekerd ki anlamı büyüktü. Tüm ayrılıkları aşan, uzaklıkları yakınlaştıran, buzları eriten, insanı insana kavuşturan bir “merhaba”ydı bu. Bir türkü ya da şarkı gibiydi:

*Bir şarkıdır bu
kalûbeladan beri söylenir
kurtlar dilinde kuşlar dilinde.
Ben, onunla büyüdüm*

İnsan selamla doğar, selamla büyür, selamla cenaze namazı kılınır, öteki dünyaya yolcu edilir.
Yunus ne demiş:

*Biz dünyadan gider olduk
kalanlara selam olsun..*

Derim ki selamın değerini bilelim, selamünaleykümlere merhaba diyelim, sabah şerifler hayrolsunlara günaydın çekelim, esselamünaleyküm ve rahmetullahlara da canı gönülden selamı sabahı eksik etmeyelim; herkesin rüşvet alıp verdiği yerde bizler selam alıp verelim ki insanlık eksilmesin, dostluğun bereketini görelim.

Anayasa Tartışmaları?

İlk anayasa “1923 Kanun-u Esasisi” diye anılır. Tarihçi Abdurrahman Şeref’e göre bu anayasayı zamanın “ilim ve irfan sahibi” kişilerinden bir kurul hazırlamıştır. Ancak Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) ve padişahın incelemesinden geçmesi gereken anayasa gectikçe Mithat Paşa yakınırmış. Sadrazam Rüştü Paşa demiş ki:

— Paşamız (Mithat Paşa) akılsız bir adamdır; acele kaleme aldığı o kanun önce kendi başını yiyecektir.

Mithat Paşa akılsız mıydı, Rüştü Paşa akıllı mıydı, gibi soruları bir yana bırakalım. Rüştü, Mithat ve Hüseyin Avni Paşaların o dönemde “ya Meşrutiyeti ya da Sultan Aziz’i seçmek” zorunda kaldıklarını yine tarihçi Abdurrahman Şeref yazıyor. Sultan Aziz tahttan uzaklaştırılınca yerine Sultan Murat geçirilmiştir. Yeni padişahın fitırık biri olduğu ortaya çıkınca Viyana Elçisi Arifi Paşa aracılığıyla İstanbul’a çağrılan uzman hekim demiş ki:

— Eğer hasta herhangi bir kişi olsa, Viyana’ya götürüp tedavi eder, iyileştirirdik. Ama padişah olduğundan ötürü iyileşmesi olanaksızdır.

Ne yazık ki hep böyle oluyor; koltukta oturan kişi üşüttü mü iyi-

leşmesi olanaksızlaşıyor. Sultan Murat'ın iflah olmayacağı anlaşılınca yerine 2'nci Abdülhamit geçirilmiş. 93 gün tahtta kalan Murat için tarih düşürülmüş:

*Doksan üçte doksan üç gün Padişah-ı mülk olup
Göçtü matemgâhına Sultan Murat na murat...*

Eski 1293, yeni takvimde 1876'ya rastlıyor. Zavallı Murat'ın aklı gidip gelirmiş; geldiği zaman mı, gittiği zaman mı bilinmez, sorar durmuş;

— Millete özgürlük verildi mi?.. Ben milletime hürriyet isterim.

Mithat Paşa'nın öncülüğünü yaptığı anayasal eylem, sonunda başarıya ulaşmış. Çiçeği burnunda Abdülhamit, Kanun-u Esasi'yi bir Hatt-ı Hümayun'la göndermiş. 24 Aralık 1876'da Babıâli'nin deniz yanında bulunan alana kürsü konmuş, kalabalık halk topluluğu bekleyiyormuş.

Abdurrahman Şeref o günü şöyle anlatıyor:

— Ben törene erken gelenlerden biriydim. Kalabalıktan ötürü itişip kakışmaktan ve şemsiyelerin çarpışmasından orada hazır bulunanlar bir hayli rahatsız oldular. En sonunda (Bakanlar Kurulu Başkâtibi) Mahmut Celalettin Bey de okudu. Onun ardından Mithat Paşa Tanrı'ya dua, padişaha da teşekkür etti. Sesinin titremesi hâlâ kulaklarımdadır.

Yabancıların çoğu anayasayı kuşkuyla karşılamış. İngilizler zorlukları vurgulamışlar. Mekteb-i Sultani İkinci Müdürü Mösyö Grane (ki tarih öğretmeniymiş) Abdurrahman Şeref'e demiş ki:

— Geçirdiğiniz bu başkalaşma, değişim döneminde yeni yön-

temden doğacak sarsıntılara yurdunuzun hayırlısı ile dayanabilmesini dilerim. Çünkü bu tür bir devrim, değışikliklere alışmamış uluslarda kaçınılmaz sarsıntılar meydana getirir.

Abdurrahman şeref yazıyor:

— Ben bu öğretmenin uyarısına kulak asmamıştım. Çünkü anayasanın ilanıyla yurdumuzun o tarihte okuduğumuz İngiltere gibi olduğu sanısına kapılmıştım.

Bir anayasanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye kuşkusuz Fransa, İngiltere gibi olamazdı. Abdülhamit bu anayasayı rafa kaldırdı.

Ne var ki tarihin saati durmuyor; kimi zaman hızlı, kimi zaman yavaş çalışıyor; anayasal hayatımız da gelgitlerle sürüyor. Bir anayasa, toplumu bir kalemde değıştiremez; hele toplumun gelişme düzeyinden ilerdeyse dayanakları güçlü olamaz.

Ama bir anayasa toplumun gelişme düzeyinden geri oldu mu, yine uzun süre dayanamaz. 1982 Anayasası tartışmalarının şimdiden yoğunlaşması neden?

Kodlandık...

Kodlamak da nesi?

Konuşmacının biri Ürgüp'te, biri İstanbul'da, biri telefon hattının o ucunda, öteki bu ucunda. O uçtaki konuşuyor:

— Fatura, Kemal Kaçmaz adına düzenlenecek...

Bu uçtaki:

— Ne dedin?

— Faturayı Kemal Kaçmaz adına düzenleyin, dedim.

— Cemal Açmaz adına mı dedin?

O uçtaki bağırır:

— Kemal Kaçmaz, Kemal Kaçmaz...

— Anlaşılmıyor, kodla!...

— Kütahya'nın K'si, Edirne'nin E'si, Maraş'ın M'si, Adana'nın A'sı, Lüleburgaz'ın L'si, Kars'ın K'si, Amasya'nın A'sı, Çankırı'nın Ç'si, Maraş'ın M'si, Adana'nın A'sı, Zonguldak'ın Z'si...

— Anlaşıldı.

— Çok şükür.

Kodlamak yeni bir sözcük; vimlemek, vernellemek, sabunlamak, yağlamak, fırçalamak gibi bir işlem...

Gazeteye telefonla haber yazdırırken, kodlamak önem kazanıyor. Öncelikle yabancı adlarda kod veriliyor:

— OECD Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu Başkanı Geberth...

— Ne?

— Geberth, Geberth...

— Nasıl?

— Öldür gibi Geberth; ama sonunda “h” var...

— Neden “h” var?

— Ne bileyim yahu, herifin adı öyle...

— Sen en iyisi kodla!..

— Güzin’in G’si, Emel’in E’si, Banu’nun B’si, Ruzin’in R’si, Tuğba’nın T’si, Hülya’nın H’si...

— Tamam Geberth...

Bir de “kod adı” var.

Terör ve anarşiye ilişkin haberlerde “kod adı” çok geçiyor:

İstanbul — Dün yapılan operasyonda ‘Akrep’ kod adıyla anılan örgüt liderlerinden Füsun Efsun, ‘örümcek’ kod adıyla bilinen Kâmil Gül ve ‘kırlangıç’ kod adıyla bilinen Nurgün Girgin yakalandılar.

Ne var ki ‘kod adı’ artık çok partili rejimin siyasal sözlüğüne de geçti. Gazeteler iç politikada gelişmeleri kod vererek izliyorlar:

Ankara — Son günlerdeki siyasal gelişmeler konusunda açıklama yapan ‘Bir Bilen’, “Gazığı sağlam yere çaktık,” dedi. ‘Bir Bilen’in çevresindekiler de son olayları umut verici olarak niteliyorlar.

Vaktiyle yurtdışındaki Türkiye Komünist Partisi lideri, 7. Bilen’ kod adıyla anılırdı; şimdi içerde ‘Bir Bilen’ yarattık.

Hem de bu ikincisi antikomünist...

Nereden nereyeeee?

Öyle anlaşılıyor ki, demokrasimizi kodladık.

Nasıl?

Devenin D'si, enflasyonun E'si, mapusanenin M'si, ortadireğin O'su, kaltabanlığın K'si, rezaletin R'si, Arap'ın A'sı, Suudi'nin S'si, illallah'ın I'siyle kodladık demokrasiyi...

Kodlu demokrasi, rejimlerin en güzelidir.

Bu düzende politikacılar kodlanır; gözetilen holdinglerle birlikte Devlet Hazinesi'nden otlanır.

21'inci Yüzyılın Eşiğinde...

Ortaöğrenim görmüş kişi Descartes'ın kim olduğunu okul sıralarında öğrenmiştir. 1596-1650 yılları arasında yaşamış olan Descartes (Dekart) Cizvit okulunda yetişti; ama, Cizvitler fikirlerinden ötürü Descartes'a karşı çıktılar. Papalık Descartes'ı suçladı. Sorbonne Üniversitesi'nin başvurusu üzerine Fransa'da Dekartçılığın öğrenilmesi ve öğretilmesi yasaklandı. Bu durumda filozofun uzun yıllar Hollanda'da yaşammasının nedenleri de ortaya çıkar.

Spinoza'yı da okuldan tanırız. Bir tüccarın oğludur. Spinoza, Mus-evi olmasına karşın dinsel bağınazlık karşısında özgür düşüncüyü kimi Hristiyan filozoflarda ve çevrelerde buldu. Avrupa, bilim ile din arasındaki çatışmanın çalkantılarında yaşıyordu. Bu çatışmanın iç-eriğinde siyasal bir özün bulunduğunu söylemeye gerek yok. Spinoza 1670'te *Dinsel ve Siyasal İnceleme* kitabını yazdı; ama, tepkiler ve saldırılar öylesine yoğunlaştı ki filozof bütün yaşamında bir başka kitap yayımlamaktan vazgeçti.

Henrik Ibsen, Norveçli oyun yazarıdır. Gazetecilik yaptı, tiyatro yönetmeni oldu; 1877'de yayımladığı bir kitabında kapitalizmin gelişme dönemindeki ahlaksızlıkları sergiledi; ülkesindeki toplumsal sorunları yansıtan oyunlar yazdı; 27 yıl Norveç'e giremedi; oradan ora-ya dolaştı durdu.

İskandinav dünyasının bir başka büyük tiyatro yazarı Strinberg de kendi toplumunda rahat yaşamamıştır. Strinberg sosyalizmi benimsemişti; toplumsal düzendeki ikiyüzlülüğe karşı savaş açtı; mahkemelere verildi; sınırları bozuldu; dengesini yitirdi.

Diderot'nun, Voltaire'in, Rousseau'nun fikirleri yüzünden çektiklerini yazmaya gerek var mı? Liberal Alman yazarı ve ozanı Heinrich Heine'nin kitapları neden yasaklandı? Heine niçin 1830'da Almanya'ya sığınmak zorunda kaldı? Victor Hugo, yurdundan uzakta, yirmi yıl sürgünde yaşamadı mı? Üstelik Hugo, o dönemde Fransa'nın tarihsel düşmanı sayılan İngiltere'nin bir adasına sığınmıştı.

Bu tür örnekleri istediğimiz kadar çoğaltmak kolaydır. 19'uncu yüzyılda Türk aydınlarının ve fikir adamlarının da ülke dışına kaçmak ya da mapusanelerde yatmak gibi bir ikileme düştükleri izleniyor. Bugün “vatan şairi” diye öpüp başımıza koyduğumuz Namık Kemal, yaşadığı dönemde sakıncalı kişi değil miydi? Şiirleri elden ele dolaşan Kemal, zamanın iktidarına göre “devlet düşmanı” sayılıyordu.

Batı ülkelerinde bu olaylar aşıldı. Niçin? Çünkü demokrasi aşamasına geçildi; özgürlükler gerçekleşti, hoşgörüyü toplum yaşamında herkes içine sindirdi. Bağnazlık ve diktacılık kimi zaman başkaldırısa da demokratları ve devrimcileri karşısında buldu.

Bir ülkenin çağdaş uygarlık dünyasında hangi düzeyde bulunduğunu neyle ölçebiliriz? Ulusal gelir bir ölçü sayılabilir; telefon, televizyon, buzdolabı, otomobil sayıları da birer göstergedir; ama yeter mi? Kimi petrol zengini İslam ülkelerinde kişi başına düşen ulusal gelir veya televizyon sayısı, dünyanın en ileri ülkelerini geride bırakıyor.

Türkiye'nin çağdaşlaşmasını da garip ölçülere bağlamak isteyenler var.

Dış kredi alabilme gücü ya da borçlanabilme olanağı, yabancılarla ortak silah fabrikası kurulması, İstanbul Boğazı'na kurulacak yeni köprü'nün yabancı bir şirkete ihalesi, Japon sermayesiyle işbirliği, dışsatımın yükselmesi uygarlık ölçüsü sayılabilir mi? Bunlar az gelişmiş çoğu ülkede yapılan işlerdir.

Bilim adamlarının üniversitelerden kovulduğu, fikir adamlarının yurtdışına kaçmak zorunda kaldığı, kitap yasaklarının sürdüğü bir ülke olmaktan kurtulamazsak; uygarlık 21'inci yüzyıla girerken biz 19'uncu yüzyılı aşp 20'nci yüzyıla adım atamayız.

Her bakkalın ya da öğrencinin eline küçük bir elektronik hesap makinesi versek bile...

Gençlere Öğüt!..

Eskiden “adam olmak” deyimi vardı.

“Adam olmak” kadınların hiçlendiği bir dünyanın ürünüdür; öyküsü okul kitaplarına geçmiştir.

Bir köylü oğlunu hep “Sen adam olamazsın,” diye azarlarmış. Oğul büyümüş, vezir olmuş; babasını yaka paça huzuruna getirtmiş ve taşı gedğine koymuş:

— Bak, sen bana “Adam olamazsın,” diyordun; yanıldın. Ben koskoca bir vezir oldum.

Köylü:

— Be çocuğum, ben sana vezir olamazsın demedim ki... Adam olamazsın dedim. İhtiyar babanı köyünden buraya yaya getirttin. Adam olsan bunu yapar mıydın?

“Demir Leydi” Thatcher’ın babası sağ mı? Bilmiyorum; ama İngiltere Başbakanı’na babası ne söyleyebilirdi? Kadınlığından ötürü Bayan Thatcher zaten adam olamaz.

Adam olmak deyimi çoktan aşıldı; çağımızda “insanlaşmak” terimi geçerlidir.

Ne demek insanlaşmak?

Bilimin şimdiye değin ulaştığı bilgilere göre insanın insanlaşması için yüz binlerce yıl süren bir evrim yaşandı. Atalarımız bizim gibi değillerdi. İnsanın insanlaşması için önce biyolojik, sonra tinsel gelişme dönemi yaşandı.

Tarihin iyice bilinen bölümünde bile insanın insanlaşması kolay olmadı. Bitmez tükenmez savaşlar, işkenceler, salgınlar yaşana yaşana ancak 18'inci yüzyılda "İnsan Hakları Bildirisi"ne gelinebildi.

Ne var ki insanın insanlaşması durmadı, hızlandı; ivmesi arttı. Bu gelişmenin bilim başını çekti. Halklar bilinçleniyor, insanlar insanlaştıkça "adam" sanıp buyruğuna girdiği çoğu egemenin insan bile olmadığını anlıyordu. Bilinçlenme öylesine yoğunlaşmıştı ki eskiden insan sayılmayan zenciler, kadınlar, Kızılderililer, sarı benizliler, köylüler, işçiler insanlaşıyorlardı. Çağımızda insanlaşan insanların sayısı umut vericidir. Ama Afrika anakarasında beş milyon çocuk ölüirken kılını kıpırdatmayan şu dünyada insanın tam anlamında insanlaştığını söyleyecek kabadayı var mı?

İşte böyle bir dünyada "büyükler", gençlere öğüt verme fırsatını hiç kaçırmazlar:

— Gençler! Çalışın, adam olun.

Oysa günümüzün sorunu, gençlerin adam olması değildir. İnsanlaşmak yolunda yaya kalmayan her "yaşlı", bu yalın gerçeği zaman yitirmeden anlamaya çalışmalıdır.

Ne yazık ki son yirmi yılın Türkiye'sinde gençler ne zaman insanlaşma yolunda adım atmak istedilerse, karşılırlarına yaşlılar dikilmiş, iyi niyetleri kötüye yorumlanmış; gençliğin deneyimsizliğinden yararlanıp nicesini tuzaklara düşürmüşlerdir. Yalnız bizim ülkemizin sorunu değildir bu; dünyanın çoğu yerinde göreneklerine ve çıkar-

larına sıkı sıkıya yapışmış yaşlılarla gençler arasındaki çelişkiler, kuşaktan kuşağa aktarılan bir çatışma oluşturmuştur. Ancak bu çatışma artık nitelik değiştiriyor; güncel dünyamızda toplumsal yaşamın siyasallaşmış bir parçasına dönüşüyor.

Türkiye’de Cumhuriyeti kuran kuşak, o dönemin gençliğine bağımsız bir yurt vermişti.

Bugün ülkemizde yaşayan yaşlı kuşağın ise gençlere verebileceği hiçbir şey yok; ne özgürlük, ne demokrasi, ne sosyal adalet, ne eğitimde fırsat eşitliği, ne doğru dürüst öğretim, ne doğru dürüst üniversite, ne spor alanı, ne kitaplık... Yaşlı büyüklerin bugün gençlere verebileceği tek şey kalıplaşmış bir öğüttür:

— Gençler! Çalışın, adam olun!

Öğüt, bedava değil mi?

Öyleyse ben de vereyim:

— Gençler! Adam olmaya çalışmayın; insanlaşmaya çalışın! Mutluluğun bir başka yolu yoktur.

İnsanlaşmak...

Kutsal Kitap'ta, Tanrı'nın Âdem'i çamurdan yarattığı yazılıdır. Bektaşî bu olguyu yerer:

*Âdem'i balçıktan yuğurup yaptın,
Yapıp da neylersin, bundan sana ne?
Halkettin insanı cihana saldın,
Salıp da neylersin, bundan sana ne?*

Âdem, Arapça kökenli bir sözcüktür, Türkçede adama dönüşmüştür. Adam, erkek cinsinden kimseye denir. Erkeğin önceden yaratılması, üstünlük simgesini oluşturur. Yine Kutsal Kitap'ta yazıldığı gibi Tanrı, Havva'yı Âdem'in kaburga kemiğinden "halkeylediğine" göre, kadının hor görülmesi için gerekçe, başlangıçta yerli yerine oturtuluyor.

"Adam olmak" deyiminde bu üstünlüğün yaklaşımı sezilmektedir. Okul sıralarında öğretilen bir öykü vardır. Baba, oğluna sık sık "Sen adam olmazsın," dermiş. Gel zaman git zaman oğlan vezir oldukça, adam salıp köyde oturan babasını yayan yapıldak huzuruna getirtmiş; "Bak," demiş, "sen bana adam olmazsın derdin, işte vezir oldum." Babanın yanıtı biliniyor:

— Behey dangalak oğlum!.. Ben sana vezir olamazsın demedim, adam olamazsın dedim!..

Bu ünlü öykücük 1980’lerin Türkiye’sinde Amerikan Doları kadar değer kazandı; ama bizi ilgilendiren yanı “adam olamazsın” deyiminden doğuyor.

Neden?

Çünkü bir baba, kızını “Sen adam olamazsın,” diye azarlayamaz.

“Adam olmak” erkeğe özgü bir erdem ve ayrıcalık anlamını içerdiğinden, kadınların adam olamayacakları varsayımını da kurallastırır. Bu yüzden eksiktir. Çağımızda “adam olmak” amacı eskimiş görünüyor; bu deyimın yanılgısını aşmak, ancak “insan olmak”la gerçekleşebilir.

Eskiden erkek, adam olmaya; kadın da “taife-i nisa”dan olmanın gereklerini yerine getirmeye çalışırdı. İkisi arasında açılan makasla ancak, insan mutsuzluğunun kara giysileri dikilebilirdi. Bu kara giysinin bir deli gömleğine benzeştiğini bütün tarih boyunca saptayabiliriz. Erkek kendini kadından üstün saydıkça, kadın kendini erkekten aşağı algıladıkça aralarında derinleşen uçurumu kim doldurabilirdi ki?..

Tanrı’nın bile buna gücü yetmezdi...

Ve yetmedi.

Adamın adamlaşma çabası da tek cinsli, tek türlü, tek yönlü, ben-ci ve yetersiz kalıyordu.

Adamlaşmaya çalışan adamın başarısızlığı vurgulandıkça insanlaşmaya çalışan insanın serüveni gündeme girdi. Bu gelişmede kadın-erkek ayrımı geriliyordu. Kadın adamlaşamazdı; ama insanlaşabilirdi.

Ne demekti insanlaşmak?

Para, pul, saray, konak, yalı, iktidar, zenginlik, adamın adamlığı için yetmiyordu. İnsan bunlarla hem vezir, hem rezil oluyor; adamlaşamıyordu. Çağımızın en belalı kavgalarına çanak tutuyor, çoluğuna çocuğuna bu kavganın kötü mirasını yüklüyordu. İnsanlaşmak; özgürlük, eşitlik, adalet, paylaşım kavramlarında belirginleşiyordu. Paylaşmasını bilmeyen günümüzde mutlu olabilir miydi?

Paylaşım!..

Bu gizemli sözcük, insanlaşmanın anahtarıdır.

Üretimde, tüketimde, düşüncede, duyguda, yönetimde, iktidarda, seçimde, okulda, fabrikada, tarlada, kentte, köyde, ülkede, dünyada, kara günde, ak günde, yoksullukta, zenginlikte, yetkide, sorumlulukta paylaşım...

Paylaşmayı yadsıyan, ne mutlu olabilir...

Ne de insan.

Gençliğe Sevgi...

Andreas B. Schwartz, Hitler'in hışmından kaçarak Türkiye'ye sığınmış bilim adamlarındandı; Roma hukuku profesörüydü; ünü dünyayı sarmıştı. Ders verirken inceden inceye nükte yapmaya da baylırdı. Geniş ve yüksek kürsünün ardında bir aşağı bir yukarı dolaşan; kimi zaman sözlerinin etkisini ölçmek ister gibi kendisini dinleyen gençlere bakan; alabros tıraşlı bu irikıyım adam, hiç unutmam, bir gün sıralara doğru dönüp şaşırtıcı bir laf etti:

— Şimdi sizler belki inanmayacaksınız; bir zamanlar ben de gençtim.

Oturduğum yerde donup kaldım.

O dönemde hayatı fotoğraf makinesinin objektifiyle değerlendirebiliyordum. Yaşlılar yaşlıydı, gençler de gençti. Pasteur, Einstein, Freud, Chateaubriand, Hugo; kitaplardaki resimlerinde kaç yaşında iseler, sanki hep öyle yaşamışlardı. Çevremdeki insanlara da bir fotoğraf albümünün sayfalarındaki suretler gibi bakardım. Kimi yaşlıydı, kimi genç; kimi güzeldi, kimi çirkin. Kimi güçlüydü, kimi güçsüz. Hayatın diyalektiğini kitaptan okumuştum; ama, yaşamadığım için özümseyememiştim. Herkesin suratına hiç değişmeyecek bir fotoğrafmış gibi bakmak aptallığını Schwartz'ın o sözünden son-

ra bir yana bıraktım. Gençlikle yaşlılığın, çirkinlikle güzelliğin, aydınlıkla karanlığın, ölümle hayatın harman edildiği çağdaş mantığın gereği gibi düşünmeye çalıştım.

Adana Erkek Lisesi'ndeyken bir sabah arkadaşlar beni okul kapısından çevirmişlerdi:

— Yürü!

— Nereye?

— Nereye olursa...

— Niçin?

— Yeni emir çıktı; herkesin saçını iki numara makineyle tıraş edilecekmiş, biz de okula gitmiyoruz.

O zaman okulun biraz ötesinde hava meydanı ya da yarış alanı diye bildiğimiz bir düzlük alabildiğine uzanıyordu. Mevsimlerden bahardı. Yürümeye başladık. Meydana vardığımızda bir de baktık ki...

Ohooo...

Bizden önce gelenler çimenlere yayılmışlar, kimi dalga geçiyor, kimi uzuneşek ya da birdirbir oynuyor, kimi yerlerde yatıp yuvarlanıyor; mis gibi ot kokusu insanın genzine doluyor; gökte bulutlar, yerde biz uçuşuyoruz; büyüklerimizin sülalesine içimizden okuyoruz. Haklı değil miyiz? Yeniyetme bir sürü gencin saçını kesmenin gereği ne? Hangi keloğlan geliyor bu emir? Büyüklerimizin saçımızla alıp veremedikleri nedir? Herkesin kendine göre bir afisi var, uzaktan yakından hava atmak istediği kıızı, yüreğinde gizlediği bir tutkusu var. Koskoca herifler kendi saçlarını kesmiyorlar da bize neden posta koyuyorlar?

Koştuk, oynadık, zıpladık, yerlerde yatıp yuvarlandık, kahkahalar attık... Sonra?

Kös kös evin yolunu tuttuk; içimizde bir sıkıntı, yüreğimizde bir burkulma...

O gün berberin iki numara tıraş makinesinden kaçmak için kırlara vuran arkadaşlar ne oldular?

Kimbilir kaçının saç dökülmüştür? Ölmemişlerse büyümüş, yaşlanmışlardır.

Aralarında bugünkü gençliğe düşman olanlar var mıdır bilemem. Ama sanırım kuşaklar arasındaki çatışmanın püf noktası, hayatın bütünü içinde eriyip tek anlam kazanması gereken gençlikle yaşlılık süreçlerini birbirinden ayıran mantık yanılgısıdır. Bu yanılgının genç veya yaşlı demeden herkesin beynine yapılabilen bir salgının mikrobu olduğuna inanıyorum. Kulaklarımda hocam Schwartz'ın sesi tınlıyor:

— Şimdi sizler belki inanmayacaksınız; bir zamanlar ben de gençtim.

Bugünkü gençler de belki inanmayacaklar; ama, onlar da bir süre sonra yaşlanacaklar. Bunun içindir ki, ister genç olsun, ister yaşlı, ister kadın olsun, ister erkek; herkesin önce insan olmayı öğrenmesi gerekiyor.

Senin Aklın Erer!..

Bizim çocukluğumuzda büyüklerin yanında konuşmak ayıptı. İlle de susup dinlemek gerekiyordu. Çocuğu, genci, kadını övmek için ne denirdi:

— Ağzı var, dili yok!..

Geleneksel toplumsal düzenin yürümesi için “ağzı var, dili yok” yurttaşların çoğunluğu oluşturması gerekliydi. İşçinin, küçük memurun, köylünün suskunluğu nereden geliyordu? Küçükler dillerini yutmuşlardı.

Her şeyi büyükler bilirlerdi; ama bu bilgileri nasıl edinmişlerdi?

Yalnız Türkiye’de mi böyleydi? Stefan Zweig, 20’nci yüzyılın başındaki Viyana’yı anlatırken, eğitim ve öğretim düzenini şöyle vurguluyor:

— Bizim kuşağımızda “iyi yetiştirilmiş” demek hayatın yabancıları demekti.

İyi aile çocuğu olmak, hayat tiyatrosunu yalnız salondan izlemekle olasıydı. İki hayat vardı; birincisi aile ve okulda belletilen, ikincisi yaşamın girdisinde çıktısında öğrenilen...

Öğrenciliğim çeşitli okullarda geçti. Anadolu köy okulunda her hafta başı bit denetimi yapılırdı; İstanbul seçkinlerinin çocuklarını Levanten dadıları kapıya dek otomobille getirirdi; ama bütün okullarda “iyi aile çocuğu” alay konusuydu. Mahallede, okulda kavga dövüşle büyümüş kulağı kesikler, büyüklerin ne düzenbaz, ne yalancı, ne ikiyüzlü olduklarını anlatırlardı. Kentin en saygın kişilerinin gizli ve kirli öyküleri dillerinde dolaşırdı.

Yaşadıkça hayatın ne demek olduğunu öğrenmek olanağı çoğalıyordu; ama kitap ile yaşam, öğretilen ile öğrenilen arasındaki köprüleri nasıl kuracaktım? Her çocuğun, gencin, büyüyen ve yaşayan insanın sorunu benim de aklıma dolanmıştı, yüreğimi daraltıyor, benliğimi kemiriyordu.

Hayatın yalanıyla doğrusunu nasıl bağdaştıracaktım? Toplumsal baskı, kişiyi ikiyüzlü olmaya itiyordu. Kirli işleri gizli yapmak, düzenin pisliğini örtmek, her türlü dalavereyi kitabına uydurmak, namussuzluğu örtbas ederek yalanın sözcülüğünü yapmak, yaşadıkça kaçınılmaz bir kural mı olacaktı?

İnsan yaşlandıkça öğreniyordu.

Eskiden büyüklerin neden her şeyi bildiklerini yavaş yavaş anlıyordum; “iyi yetiştirilmiş genç, hayatın yabancısı” demekti; ama hayatla senli benli oldukça kişi “büyüyordu”.

Ne demekti büyümek?

Küçüklere söylenmekti:

— Senin aklın ermez!..

Günümüzde yalanı besleyen dış propaganda aygıtları bilgisayarlara, uluslararası yalan üretimi otomatizasyona bağlanmıştır. Bir “büyük” yalan söylediğinde dünyanın TV’leri, radyoları, gazeteleri devinime geçerler; insanların beyinlerini yoğururlar.

Böyle bir çağda mazlum bir ülkede yazarlığa sıvanmış kişinin hem doğruyu söylemesi, hem ayakta kalabilmesi sanıldığından çok zordur.

Toplum gün geçtikçe öylesine kirlenmiş, pislenmiş, kokuşmuş, bir avuç parababasının çıkar güdülerini öylesine canavarlaşmıştır ki doğruyu söylemeye çalışanları boğmak için oluşturulan mekanizmaların dişlileri yazarı yok edebilir.

Gerçekçi bir yazarın ilk görevi okurlarına şunu söylemektir:
— Senin aklın erer!..

Sevgili okurum! Senin her şeye aklın erer; çünkü yalan dünya ile gerçek dünyayı yaşayarak öğreniyorsun! Senin aklın gerçeği kavramada birinci araçtır! Sen IMF'den de, OECD'den de, Dünya Bankası'ndan da, TV'de boy gösteren yabancı akıl hocalarından da daha iyi bilirsin.

“İyi yurttaş olmak” büyük görünenlerin her söylediğini doğru sanmak değildir.

Heine'nin Mektupları

Heinrich Heine hukuk öğrenimi yaptı, Hegel'in öğrencisi oldu; doktorasını verdi. 1827'de *Şarkılar Kitabı*'nı yayımladı ve birden ün kazandı. "Bu ince, nükteli, alaylı, hüznü ve çoğu kara mizahla yazılmış şiirleri" halk çabucak benimsedi; Schubert, Schumann, Brahms; Heine'nin şiirlerini bestelediler, dillerde ve gönüllerde dolaştı şarkıları...

Düşün Yayınevi'nin çıkardığı, *Heine'nin Seçilmiş Mektupları* adlı kitapta (çeviren: Melahat Topar) bu güzelim şiirlerin başına gelenler anlatılırken şöyle deniyor:

— Bu şiirleri bilmeyen Alman yoktu, diyebiliriz. Ta ki bir Hitler çıkıp, Heine'nin tüm kitaplarını meydanlarda yaktıncaya kadar. Şairin adı ders kitaplarından silindi. Şiirleri, o güzelim düzyazıları okunmaz, şarkıları söylenmez oldu. Nazi rejiminde böyle ince insancıl duygulara yer yoktu.

Ne var ki Heine'ye düşmanlık daha yaşamındayken başlamıştı. O dönemde Orta Avrupa, Prusya ve Avusturya'nın egemenliği altında yaşıyordu. Egemenler, feodal düzeni korumak ve özgürlük isteklerini bastırmak için sert önlemler alıyorlardı. Basına sansür uygulanıyor, üniversiteler denetim altında tutuluyordu; siyasal etkin-

lik güdümlüydü. Heine, ilerici ve devrimci fikirleri yüzünden çok düşman edinmişti; Prusya devletinin egemenleri de şaire karşıydılar.

Heine dayanamadı ve Fransa'ya geçti.

22 Mayıs 1831 yılında Paris gazetelerinden biri Heine'nin gelişini şöyle duyuruyordu: *Şarkılar Kitabı* yazarı, ünlü Alman ozanı Dr. Heinrich Heine kentimize gelmiştir." Heine; Hugo, Balzac, Dumas, Georges Sand ile tanıştı. Bu dönemde Fransa da karışık durumdaydı; ayaklanmalar birbirini izliyor; sokaklarda insanlar ölüyordu. Heine'nin yüreği haklarını ve özgürlüklerini ararken ölen, öldürülenlerin yanındaydı; onların acılarını paylaşıyor, durmadan yazıyor, Ausburg'da yayımlanan *Halk* gazetesine yolluyordu. Yazılar Almanya'da çoğu zaman sansüre uğruyor, Fransa'da olduğu gibi yayımlanıyordu; Almanlar sansürlü, Fransızlar sansürsüz yazıyı okuyorlardı. Bu gazete yazılarıyla Heine, fıkra türünün babası oldu. Bir yandan da şiirle uğraşıyordu. Westfalya'da dokumacıların eylemi Prusya askerinin silah gücüyle bastırılınca, Heine *Silezya Dokumacıları*'nı yazdı (1844).

O sıralarda Heine, Prusya yönetiminin gözünde, yurdundan kaçmış bir vatan hainiydi.

Yayımcısı Julius Campe, Heine'nin bir kitabını Prusya sansürüne sunmuştu; çünkü sansürden geçirmeden basmanın bir delilik olacağına inanıyordu.

Heinrich Heine, 22 Mart 1836'da Campe'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Prusya sansürü üzerine düşündüklerimi kesin olarak öğrenmiş bulunuyorsunuz. Umarım buna uygun olarak, müsveddelerimi geri almak için gerekli işlemleri yapmışsınızdır. Eğer bunu yapmadıysanız hemen yapınız. (...) Prusya sansürü koşulu olmadan kitabı basacak bir yer bulursanız, bana hemen bildirin."

Alman dilinin en büyük ozanlarından birini kendi ülkesinde yasaklayanların hepsi öldü; Heine de öldü; ama Heine'nin şiirleri, yazıları yaşıyor.

1848'de Heine ağır bir hastalığa tutuldu, "omurilik veremi"yle yatağa çakıldı. Tam sekiz yıl, ölümüne dek, yatağında yaşadı ve yazdı. Bedeni erimişti, kafası pırıl pırıldı. Kendisini kucaklayıp günde birkaç kez koltuğa oturturlardı. Heine bu durumlarda Alman konuklarına derdi ki:

"Görüyorsunuz ya, Paris'te eller üstünde taşıyorum."

17 Şubat 1856 günü öldü Heine, adı Almanya'nın onur tarihine yazıldı. Wilhelm Scherer, *Alman Edebiyatı Tarihi*'nde diyor ki:

"Alman şiirinden söz edilince Goethe ve Heine adları her zaman birlikte anılacaktır."

Heine'nin Mektupları'nı okurken düşündüm.

— Acaba Heine mi vatan hainiydi, yoksa onu yurdundan uzakta yaşamak zorunda bırakanlar mı?

Tarih bu sorunun yanıtını vermemiş miydi?

Açık Sözlü Olmak...

La Bruyère'den:

— Ne dediniz? Nasıl? Anlamadım? Lütfen yineler misiniz? Yine anlamıyorum. Neyse, sözlerinizden şunu çıkardım sonunda: Siz bana “Hava soğuk,” demek istiyorsunuz; ama, neden doğrudan doğruya “Hava soğuk,” demiyorsunuz? Amacınız yağmur ya da kar yağdığını anlatmaksa “Yağmur yağıyor, kar yağıyor,” deyin. Beni güleryüzlü-lüğümden ötürü beğeniyorsanız “Güleryüzlüsünüz,” deyin yeter. Biliyorum, siz bu sözleri fazla yavan ve açık buluyorsunuz, bu kadarını herkes söyler diyorsunuz. Bundan ne çıkar? Söylenen sözleri anlamak ya da herkes gibi konuşmak kötü mü?

La Bruyère gereğinden çok ünlenmiş ve şişirilmiş bir Fransız yazarıdır; yukarıya aldığımız ögüdünü kısaca şöyle özetleyebiliriz:

— Açık sözlü olunuz!

Ne var ki “Açık sözlü olunuz,” demek kolay, olmak zordur. Bir erdem sayılır açık sözlülük; ama, kabalık, hoyratlık ve acımasızlıkla açık sözlülük arasındaki karmaşık bağıntıyı kim unutabilir! Birisine “Güzelsiniz,” demek kolaydır, sevindiricidir de, “çirkin” olduğunu söylemek zorunlu mudur? Çevremizde çoğu kişinin üçkâğıtçı, yüz-

süz, yalancı olduğunu biliriz de, iş bu gerçeği dile getirmeye gelince susarız.

Neden?

Nedenleri çoktur; ya karşımızdakinin tepkisinden çekiniriz, ya söylediğimiz sözü doğrulayacak kanıt elimizde yoktur ya da durup dururken çatışmayı göze alamayız. Çoğu insan birbirinin ardından söylediğini yüzüne vuramaz.

Siyasal yaşamda açık sözlü olmak ise çok daha güçtür ve çevre koşullarına bağlıdır.

Açık sözlü olmak ve diyeceğini en yalın biçimde açığa vurmak, fikir özgürlüğü yasalarla güvenceye alınmış toplumda kolay bir iş sayılabilir. Bu gibi durumlarda bile toplum düzenindeki baskı gruplarından gelecek tepkileri hesaba katmak gerekiyor.

Bir de fikir özgürlüğünden yoksun toplumları düşünün! Kişi böyle bir durumda nasıl açık sözlü olabilir? Düşündüğünü dobra dobra söyleyip başına bela mı açacaktır? İki-üç tümce için yıllarca cezaevinde yatmayı göze alabilecek midir?

Fikir özgürlüğünden uzak koşullarda yaşayan bir toplumda, devlet yurttaşlarını şartlandırır; herkes söyleyeceğini örtülü biçimde dile getirmek için çareler arar.

Toplumlar kimi zaman büyük sorunlar karşısında kalabilirler. Sorunlar öylesine kördüğümleşir ki çözmek olanaksızlaşır; var olup olmamak sorusu gündeme girer; karabasana dönüşür.

Ama çözüm yolları açıkça söylenemez, ortaya atılamaz, tartışılmaz.

Osmanlı devletinin son döneminde bu yaşandı. İmparatorluğun çöktüğü görülüyordu da hiç kimse “Ulusal sınırlarımız içinde bir cum-

huriyet kuralım,” diyemiyordu. Ya açık sözlü kimse yoktu, ya da koşullar çözümü açıklamaya elverişli değildi. Ulusal sınırlar, düşman Anadolu’ya asker çıkardıktan; cumhuriyet, bağımsızlık savaşı başarıya ulaştıktan sonra benimsenebildi.

Daha önce bu çözüm yollarını gösteren kişi “devlet düşmanı” sayılmıyor muydu?

Bir ülkede açık sözlüleri cezaevlerine kapatmak yurttaşları ikiyüzlülüğe zorlar ki; bu, devlet gücüyle bir erdemin yok edilmesi demektir.

Lise ve Üniversite!..

Herkesin iyi kötü okul anıları vardır ki unutulamaz; yetişme çağında belleğe kazınanlar kolayca silinemez; öğrencilik yıllarında yaşanmış nice önemsiz olay bile zamanla büyüyüp renklenir.

Babam subay olduğundan benim öğrenciliğim Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçti; oradan oraya dolaştık durduk; kimi zaman yoksul, kimi zaman zengin çevrelerin çocuklarıyla arkadaşlık ettim; birbirine benzemeyen ortamlara uyum zorunluğuyla karşılaştım; bir okulda sınıf birincisi oldum, ötekinde avareliğe daldım; yetişkinlik çağında futbol topunun ardında kendimi yitirinceye değin koştum; ders kitaplarını sevdim ya da derslerden soğudum; ama her yıl az bir çabayla sınıfı geçtim; lise son sınıfa ulaştım.

Ve lisenin ne demek olduğunu o yıl anladım.

Lise son sınıfta beni mantık ve felsefe dersleri bekliyordu. Felsefe kitabının kapağında Emin Erişirgil'in, mantık kitabının kapağında Hasan Âli Yücel'in adı yazılıydı. Kuşkusuz bu kitaplar da fizik, matematik, kimyada olduğu gibi Batı'dan çeviri ve aktarmaydı; başka türlü de olamazdı; insanlığın binlerce yılda ulaştığı sonuçları öğrencilere yansıtmak için yazılmışlardı.

Daha ilk sayfalarında mantık kitabı beni sarstı. Neydi bu dersin içeriği? Yazılanlara bakılırsa düşünürken insanın uyduğu yasalar ve kurallar varmış; mantık dersinde işte bunları öğrenecekmışız.

O güne değin böyle bir şeyi aklıma bile getirmemiştim. Demek ben düşünürken bazı kurallara göre kafam çalışıyordu, öyle mi? İnanılmaz şey!.. Ama mantık dersleri ilerledikçe insanlığın gerçeklere doğru uzun yürüyüşünün aşamalarını öğreniyordum. Aristo'nun biçimsel mantığından başlayarak çağdaş bilimlere uzanan yolda oluşan yeni yöntemlerin zaman içinde adım adım keşfedildiğini okudukça şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüyordum.

Felsefe kitabı beni büsbütün çarptı. Sözde felsefe bilimlerin bilimiymiş. Şu işe bakındı siz!.. “Bilgi kuramı” kafamı allak bullak etmişti. Bilen insanın bilgisi nereden kaynaklanıyordu? İnsan dış dünyayı nasıl kavrayabilirdi? Evren düşüncelerimiz türünde miydi? Aca-ba bilgilerimiz, evrenin gerçekliğini yansıtabilir miydi?

İçime kuşku girmişti.

On yıl okumuştum; ama on birinci yılda, şimdiye dek okuduğumuz derslerde bize belletilen bilgilerin kesin olmadığını öğreniyordum.

Bir depresyon başlamıştı benliğimde...

Aradan zaman geçince lise öğretiminin ne demek olduğunu daha iyi anlayacaktım.

Gerçekten lisenin anlamı, son yılda karşılaştığımız mantık ve felsefe dersleriyle pekişiyordu. Öğrenci kendisine öğretileni hafız gibi ezberlemekle yetinmeyecekti; her şeyi sorgulama gereğini içinde duyacak, bilimsel kuşkuculuğun bilincini özümseyecekti. Lise, üniversite öğretiminin hazırlığıydı; evrende kesin ve değişmez bir şey olmadığını

bilmek ve her şeyin değışebilirliğini özümsemek, çağdaş insan olmakla eşdeğerliydi.

Lise öğretimi ortaçağı yaran insan düşüncesinin ürünüdür; bilimi dinden bağımsızlaştıran büyük devrimin yarattığı Aydınlık Çağı'nın öğretim yöntemidir. Kafayı kalıplaştıran öğretim düzeni ancak medresede geçerli olabilir.

Ne var ki 1980'ler Türkiye'sinde, bırakın liseyi bir yana, üniversite öğretimi bile kafalara kurşun dökmekten ötede bir anlayışı vurgulamıyor. Vardiya usulüyle Anadolu'ya profesör yollamak, ancak üniversitenin ne demek olduğunu kavramakta yetersiz kişilerin övünç kaynağı olabilir. Bir üniversite, bilim üretebilirse üniversitedir; insanı insan yapan eleştiri ve sorgulama yöntemlerini yadsıyan kurum, üniversite değil, lise bile olamaz.

Ne yazık ki bugünkü Türkiye, medrese öğretimine dönüşün dramını yaşıyor.

Halkını Seven Adam...

Öfkeliydi, yetenekliydi, tepkiliydi, çabuk kızardı, sık sık yinelirdi:

— Ben halkımı severim!..

Belli belirsiz bir övünçle söylerdi bunu; çünkü “halkını sevmesi” kişiliği için bir erdem ya da özveri gibiydi; sözlerinin tınısında “Ben tebaamı severim,” diyen eski zaman sultanlarından kalma bir titreşim var mıydı? Bunca okumuş, yazmış, gün görmüş, dünyayı gezmiş, zengin sofralarda, görkemli toplantılarda, seçkin çevrelerde bulunmuş bir kişinin “halkını sevmesi” “lütuf” muydu?

Bir gün sordum:

— Niçin “Halkımı seviyorum,” diyorsun da “Halkı severim,” demiyorsun?

Durdu, baktı:

— Halkım benim!..

Çoğu kez bizimkinin “halkını” çok sevdiğini gördüm; ama insanları seviyor muydu?

Yalnız adamdı; hırçındı, kavgacıydı, kıskançtı; sık sık yinelerdi:

— Piyasada adam yok!..

— Kâzım iyidir ama...

— Bırak şu geri zekâlıyı; oturup üç-beş laf edemezsin; hem o rezil herif, benim için Enis'e neler söylemiş biliyor musun?

— Hayır.

— Bilsen böyle konuşmazdın...

— Peki Enis?

— Enis mi? O dangalak da ikiyüzlüdür; Kâzım'ın benim için söylediklerini bana yetiştirdi; ama ciğerinin ne yana yattığını ben çok eskiden beri bilirim.

— Ayşe?..

— Eh, bir kadın için fena değil..

— Kendi konusunda uzman...

— Kafası işlemez! Kullanabilirsen bir yararı olabilir; zayıftır.

— Hüsamettin?

— O kadar hastalandım, mahkemelere düştüm; bir kez aramadı, namussuz, alçak...

— Yahu senin hiç dostun yok mu? Güvendiğin kişi bulunmaz mı çevrende?

— Ben Tanrı gibi yalnızlığı seçtim.

Herkes kötüydü de bizimki mi iyiydi? Olur a!.. Kötü yazgı kiminin çevresine de kötülerini doldurur. Adamcağız evlenir, seçtiği kadın canına okur; sever, sevdiğini başkası elinden alır; ortak işe girer, ortağı kazık atar; ev satın alır, komşusu bela kesilir; iş yaşamında dostları birleşip ayağını kaydırırlar.

Hayat kolay değil...

Binbir kişiyle ilişkiye geçiyorsun; o rezil, bu yalancı, beriki ye-

tersiz, öteki küçük adam... Kimisi görgüsüz, kimisi sözünün eri de-
ğil, kimisi şöyle böyle, kimisi benci, kimisi bencil, kimisi korkak, ki-
misi dangalak, kimisi sersem, kimisi hırslarının kölesi, kimisi geri ze-
kâlı, kimisi ruh hastası, kimisi nankör, kimisi hain, kimisi kazıkçı...

Bu kez ben öfkelenmeye başladım:

— Ulan!.. Sen hiç kimseyi adam gibi, yürekten, taa`gönlünden
koparak; kusurlarıyla, erdemleriyle, güzellikleriyle, çirkinlikleriyle se-
vemez misin?

Yine donuk donuk baktı:

— Ben halkımı severim.

İnsanları sevmeyen; ama, “halkını seven” çok kişi var bu top-
lumda...

Benim de kafamda bir soru var: İnsanları sevmeyen kişi halkı
sevebilir mi?

Gündemin Birinci Maddesi...

İnsan istediği an, kendi içinde yolculuğa çıkabilir. Paraya gerek yoktur; ne tren bileti ister bu yolculuk için, ne vapur ne de uçak. Kişi pasaportunu kendi kendisine hazırlar, vizelerini kendi eliyle damgalar. Gözlerini kapadı mı, zamanın ve mekânın her boyutuna uzanabilir. Bindığı taşıt, hayal gücünün akaryakıtıyla devinir; binlerce yıl öncesine dönebilir ya da yüzlerce yıl sonraki geleceğe doğru uçabilir; yıldızlara yükselebilir, okyanusların dibine inebilir, haritaların bütün enlemleri ve boylamları onun için çizilmiştir; hayal gücüyle yarattığı evrende dilediğince dolaşabilir, yaşayabilir.

Ne var ki insan kendi kendini aldatmaktan da kaçınmalı. Çünkü hayal gücünün sınırı ya da erimi vardır. Kişinin içinde süren yolculuğun menzili ne kadardır? Bildiklerimizin ve gördüklerimizin dışında bir dünya yaratabilir miyiz?

Masallar, öyküler, söylenceler, bilimkurgular ne denli uydurma sayılırsa sayılsın, hep gerçeklerle bağlantılı değil midir? Cennet dediğimizde aklımıza sütten ırmaklar, baldan göller ve hurilerle gılmanlar gelmiyor mu? Cehennemin kızgın yalazları yaşadığımız dünyada yok mu? İnsan ilkçağdan beri tapındığı tanrıları nasıl yaratmış?

Tarihin putlar galerisinde dolaştığımız zaman orta halli bir yontucunun hayal gücünü aşacak ne görebiliriz?

Masallardaki canavar, alev dilli, yedi kuyruklu, kor gözlü bir yaratıktır; ama ya kertenkeleye benzer, ya aslana, ya köpeğe, ya ahtapota. Bilemediniz, hepsinin karmasından oluşur. Bilimkurgu romanlarında uzaya yükselir, uzak gezegenlere konarız da yine Dünyamızdan kopamayız; iyi kötü, oralarda da yaratıklar vardır, az çok Dünya'dakine benzerler.

Hayal gücümüzün menzili ne kadar uzun olursa olsun, yaşadığımız gerçeklerden ayağımız kesilmez.

İnsan aşağı yukarı ne düşündüyse yapmıştır ya da yapacaktır. Ünlü Jules Verne denizaltı gemisini ya da Ay gezisini kaç yıl önce romanlaştırmıştı? Uçmak, yüzmek, deniz diplerine inmek insanoğlunun önce kafasında tasarladığı işlerdi, sonra hayatın kendisi oldu. Bilime öncelik eden hayal gücüdür. Ufuk çizgisi insan yürüdükçe genişler. Eski kuşaklar yalnız bilimde bugünkü kuşaklardan geri değillerdi, atalarımızın hayalleri de günümüze oranla çok kıttı. Kimbilir, insan orman yangınını ilk gördüğünde ateşle tanışmıştır; dağdan kayaları yuvarlarken tekerleği düşünmüştür, ok ile yayı ilk hayal edenin ne kadar saygıya değer olduğunu şimdi anlamak zorlaşıyor. Çağımızdaki insanın ufku çok genişledi; çünkü tarihsel yürüyüşte her bir adım, ufkumuzu bir adım daha açtı.

Evet, insan istediği an, kendi içinde yolculuğa çıkabilir, durduğu yerde evinin (ya da cezaevinin) duvarlarını aşıp dilediği mekânda ya da zamanda dolaşabilir; bindiği taşıt hayal gücünün akaryakıtıyla devindiği için nereye dek gidebilir?

Bu sorunun yanıtı insandan insana değişebilir; ama uygarlığın vardığı ufkun ötesinden görünen nedir? İnsan Ay'a yükselmiş, okyanusların dibine inmiş. Sonra? Hayal gücümüz burada mı noktalanacak? Venüs değil mi bitmeyen yolculuğun bundan sonraki durağı? Galaksilerin birinden ötekine uçuşan bir uzay gemisine ne dersiniz?

Ama insan düşüncesi burada da durmuyor ki; eşitliğe, adalete, güvenliğe dayalı "imtiyazsız, sınıfsız" bir toplum düzeni hayal ediyor. Öyle bir düzen ki kimse aç ve açıkta değil; eğitim eşitliği sonuna dek geçerli; yaşlandığında adam gibi yaşıyor insan; gençliğinde istediği gibi okuyor; gönlüne göre iş seçiyor, hayatın her aşamasında özgür ve güvencede; ne zengin var, ne yoksul o düzende; ne de işsizler acı çekiyorlar..

Hayal mi bu?

Yok canım...

Hayal değil.

Yaşadığımız çağın hayatında gündemin birinci maddesi budur. İnsan her düşündüğünü yaptı, tarih böylece yaratıldı; insan her düşündüğünü yapacak, gelecek böyle oluşacak.

Organlarımız...

İnsanın işaretparmağı önemli organlarından biridir. Ne var ki insan ancak bıçakla kestiğinde ya da dolama çıktığında işaretparmağını anımsar. Yüzükparmağının önemi kişi evlendikten sonra anlaşılır. Dişimiz ağrımadan dişimiz, midemiz bulanmadan midemiz yok gibidir.

Bir organın bilincine varmak için ille de dürtü ya da uyarı gerekiyor.

Dürtü ya da uyarı çeşitli biçim ve yöntemlerle kendisini gösterebilir. Yetişkinlik çağında erkek çocuklar sağdan soldan sürekli uyarılırlar:

- Kör müsün be! Önüne baksana...
- Koca kulak seni; sağır mısın?..
- Alırım ulan dalağını...
- Bacağını kırarım ha!..

Çeşitli nedenlerle yapılan uyarılar ve dürtüler insan organlarına yönelik merak uyandırır. Bu uyarılar güzel kızlara dönük olduklarında daha renklenirler:

- Gerdanına kurban olayım!..

— Dudaklarını ısırayım yavrum...

— Ufff karpuzlara bak!..

Yetişme çağındaki kızların bilinçlenmesinde böyle uyarıların psikolojik etkileri azımsanamaz. Kentsel yaşamda kaldırım edebiyatı, yakası açılmadık buluşlarla oluşup geliştiğinden, kadınlara orasındaki burasındaki organları anımsatılır; şurasını burasını unutmak isteyen kimi bayanın belleği durmadan tazelenir.

Ne var ki gençlik çağında çevreden sıkça yansıyan uyarılar, insan yaşlandıkça eksilmeye başlar. Artık yeni bir dönem başlamıştır. Organlar aradan geçen sürede duyarlık kazandıklarından, kendi kendilerini anımsatmak için yarışa çıkarlar. İster bay olsun, ister bayan, her olgun insanın bedenindeki organlarıyla alışverişi yoğunlaşır:

— Dün gece sabaha dek gözümü kırpmadım; yine böbrek sancım tuttu...

— Bizim karaciğer “Artık içme,” diyor...

— Perhize girmem gerek: mevsim yaklaştı ya, ülser midemi kavurmaya başladı...

— Artık hiçbir şey göremiyorum; doktora gidip gözüme baktırayım...

— Tutulmuşum, boynum sağdan sola dönmüyor...

— Of, belim, belim, belim...

— İzin verirsiniz tuvalete bir gideyim; ama lafınızı unutmayın!.. Malum, prostat...

— Safrakesemi alacaklarmış; zaten gereksiz bir organmış, alsınlar...

Kimi organlarla insanın ilişkileri yaşam sürecinde ters orantılıdır; gençlikte insanı uyarmayan organlar, yaşlandıkça insanı sık sık uyarmaya başlarlar.

İnsan böylece bir ömür boyu organlarıyla değişik ilişkiler içinde yaşar.

İnsanın insanlığını yaratan en önemli organlarından birisi başparmağıdır. İnsanı “başparmaklı hayvandır” diye tanımlayabiliriz; çünkü bir başka memelide başparmak yoktur. Yalnız insanoğlunda el tarağı karşısında başparmak bulunur ki kalem tutmaktan alet yapmaya değin çok şeye yarar.

Ama her insan başparmağını insanca kullanamaz. Roma imparatorları başparmaklarını hayvanca kullanmakla tarihte ün yapmışlardır. Adına gladyatör denen kölelerin arenalardaki dövüşlerinde birisi yere düştü mü, Sezar başparmağını kullanırdı; başparmağını yukarı kaldırdı mı “öldürme” anlamına gelirdi, toprağa çevirdi mi “öldür” demekti.

İnsanı insan yapan bir organın bu denli insanlığa aykırı biçimde kullanılabilmesi şaşırtıcı değil mi?

Atalarımız insan yaşamında organların önemini vurgulamak için “Körler ülkesinde şaşı kral olur,” demişler.

Telve...

Bizim gazetenin yazı, yönetim, dizgi ve baskı birimleri, büyük bir avluyu köşeleleyen L biçiminde uzun bir yapıya yerleşmiştir. Avlunun sokağa bakan yanında, gün görmüş eski ahşap konak, mevsimlerle becelleşir.

Çalışma odamdan bakıldığında, kendi haline bırakılmış bu ahşap konak görünür. Anılarını taşımaktan yorulmuş bu yapı, geçmişi bugüne taşır. Çünkü bir zamanlar İttihat ve Terakki merkeziymiş. Bilmem yalan bilmem doğru, en üst katındaki banyoyu bana gösterirlerken:

— Talat Paşa, demişlerdi, bu banyoda yıkanırdı.

Eski ahşap konağın karşısında, sokağın öte yanında şimdiki İstanbul Lisesi, eski Düyun-u Umumiye binası vardır. O yöne bakınca Mithat Cemal'in *Üç İstanbul*'undaki Üç Şapka gelir aklıma; Reji'deki Ramber'in, şimendiferci Hügnen'in, Düyun-u Umumiye Berje'nin şapkaları. Fes giyen Osmanlı'yı bu üç şapka yönetmiş.

Çaycı Muharrem lise öğrencisi havasıyla odama girip ne istediğimi sorunca:

— Az şekerli... dedim.

Sonra gözlerim eski ahşap konağa kayd; kimbilir kaç mevsim içinde çalıştığım bu yapının penceresinden Cemal Efendi el sallıyordu.

Cemal Efendi'yi *Cumhuriyet*'te çalışmaya başladığımda tanı-mıştım. O yılanmış kahveci; ben yeni yazar. İlişkilerimiz birdenbi-re sıcaklaşverdi; yazarın kıdemsizliğiyle kahvecinin kıdemi, arada-ki boşluğu dolduruyordu.

Cemal Efendi başında beresiyle dolaşır, ayaklarını sürüye sürüye yürür, gazetede dokunulmazlığı olduğunu bilir, kimseye pabuç bırak-mazdı. Eski kurumlarda gözetilen yadigârlar vardır; onlardan biriydi. Ben özellikle vurgulayarak Cemal Efendi'ye “siz” diye seslenirdim:

— Cemal Efendi, bir kahve getirir misiniz?

Oysa “getir-götür” üzerine emre alışmıştı Cemal Efendi; bir gün dayanamadı:

— İlhan Bey, dedi, siz daha iyi bilirsiniz; Fransa'da Sen Nehri varmış...

— Evet.

— İşte beyim, Sen Nehri siz olmaz, kahveciye bendeniz demek olmaz.

Avludaki çinko damlı çay ocağı, Cemal Efendi'nin görünmeyen saltanatının sarayıydı. Kolay değil, orada kimbilir kaç yıl kahve kay-natmış, çay demlemiş. Bu kıdem, Cemal Efendi'yi paşa gönlünün hiz-metine bağlamış. Paşa gönlü isterse kahveyi getirir, istemezse boş ve-rir; sade mi ısmarladın, şekerli içersin kahveni; çay mı söyledin, sade kahveye buyur eder. En sonunda, başına buyruk Cemal Efendi'ye karşı gazetede bir gösteri yürüyüşü düzenlendi. Başta Genel Yayın Müdürü Cevdat Fehmi yürüyordu; bir döviz taşıyarak:

— Kahveci Cemal'i istemiyoruz. Artık yeter!..

Yazışları müdürleri, sekreterler, muhabirler kalabalığı eski ahşap konağın loş salonlarında, gıcırdayan merdivenlerinde tur atıyorlar; Cemal gülümseyerek izliyor.

Cemal Efendi bir gün Doğan Nadi'nin odasına girip bakıyor ki gazetemizin eski yazarlarından Ömer Rıza, Necmi Rıza, Vasfi Rıza oturuyorlar. Cemal Efendi:

— Ooooo, diyor, burada bir Allah'ın rızası eksik.

İsmet Paşa o dönemlerde çok etkiliydi. Cemal Efendi'yi İsmet Paşa'ya benzetirdim. O da gülerek derdi ki:

— Sizi benden ben bile kurtaramam!..

Ovidus'un dizesini yinelerdim:

— Seninle de sensiz de imkânsız yaşamak...

Cemal Efendi çoktan öteki dünyaya göçtü, eskilerin deyişiyle kurtuldu.

Bilmem ki neden Muharrem'in getirdiği az şekerli kahvenin kararmış telvesine bakarken Cemal Efendi'yi anımsadım; geçmişten sıcak bir yudum gibi...

Orhan Kemal...

Asım Bezirci'nin *Orhan Kemal* adlı kitabı Tekin Yayınları'nda çıktı.

Bezirci, kitaplarını kırlangıcın yuva yapması gibi bir çabayla oluşturuyor. Kırlangıç yamandır, uçar, gider, gelir; nerelerden neler toplar, taşır, birbirine ekler, kotarır, yoğurur; yuva oluştuğunda şaşar kalırsınız; çer-çöp sandığınız nice şey bir araya gelip amaca uygun biçimde düzenlendiğinde bir yapıt ortaya çıkar ki ağzınız açık kalır. Asım Bezirci de Orhan Kemal'e ilişkin onca dağınık belgeyi, yazıyı toplayıp bir araya getirmekle kalmamış, bütünleştirmiş, mimarlığını yapmış, kendi görüşlerini de katarak bize her yönüyle Orhan Kemal'i sunmuş. Bir emek ürünüdür bu, toplumda çok alkışlanmayan; ama çok özverili bir çabanın sonucudur.

Kitabı açtığınızda ilkin Talip Apaydın'ın şiiri yüreğinize işliyor:

Çağdaş Ferhat'tı Orhan Kemal

Bilirdi kayalar nice sert

Yara yara geldi dişiyle tırnağıyla

*Derin vurdu kazmayı
Orhan Kemal ölmeyecek*

Sonra Asım Bezirci'nin kaleminden Orhan Kemal'in yaşamı anlatılıyor. Bu kez oldukça yüreğiniz kabarıyor. O ne hayat öyküsü!.. Babiâli'ye vuran gölgesi hâlâ yokuş aşağı ve yokuş yukarı dolaşan Orhan Kemal'in cehennemin taşlarından nasıl bir edebiyat cenneti yaratabildiğini bir kez daha anlayıp "Helal olsun," diyorsunuz. Türkiye'nin anaförlerinde yitip giderken kıl payı kurtulabilen Orhan Kemal'in hayat öyküsü başlı başına bir roman.

Birinci Büyük Millet Meclisi üyesi, Adliye Bakanı ve daha sonra Ahali Partisi lideri Abdülkadir Kemali'nin oğlu, kendini bildiğinden ölünceye dek savunduğu halkla birlikte hem ekmek kavgasının hem yazarlığının çilesini paylaştı. Köftecide yedi içti, kahvede oturup yarenlik etti; alçakgönüllü, dupduru yürekli, gösterişten kaçan bir insandı. Kimi yazarı yazısından tanıyan, kendisiyle karşılaşınca düş kırıklığına uğrar; yazarlığı ayrıcalık sayıp kendisini de bir halt sananlar az değildir. Bunlar yazar rolüne çıkmış kof kişilerdir. Orhan Kemal ise Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirindeki gibiydi:

*Seslendi bez dokuyan basma dokuyana
Duydunuz mu arkadaşlar
Kim çıktı dışarı
Orhan Kemal.*

.....

Seslendi ulu cınarın kökü uluca kavağın köküne

*Duydunuz mu kardeşlar
Kim girdi içeri
Orhan Kemal.*

Elli milyonluk ülkedir Türkiye; zenginlikleri, savurganlıkları, lüksü, şatafatı, görkemi, görgüsüzlüğü, yaldızı, altını, gümüşü; ve bunların yanı sıra onca fakirliği fukaralığı vardır. Ülkemizde fukaralık, yalnızlık halk kitlelerinin, köylülerinin, emekçilerinin yaşamında insana ot yolduran soydan değildir. Çoğu ünlü yazarımızın künyesini belirleyen derli toplu bir kitap arasanız bulamazsınız; çünkü kütüphanelerimiz de fakirdir. Asım Bezirci işte bu yoksullukta durup dinlenmeden savaşan erlerimizden biridir; bulutlarda dolaşan eleştirmenlerden de değildir; toprağa basar ayaklarını; yalındır, açıktır.

Orhan Kemal'in yaşamını, sanatını; Orhan Kemal için yazılanın; Orhan Kemal'in kişiliğini, dünya görüşünü 250 sayfalık bir kitapta, gevezeliğe hiç yer vermeden ve lafı uzatmadan toparlamak isteyen Asım Bezirci, bu amacına ulaşmıştır.

Kitaplar ve Duvarlar...

Mapusanede uzun süreden beri yatan bir yakın arkadaşımın mektup aldım. Dostumun yazdıklarını (ve yazamadıklarını) bütünüyle yayımlayamam; yine de eksiğiyle gediğiyle okurlarıma yansıtmaya çalışayım.

“Sevgili İlhan,

Dışarıdaki fiyatlar cezaevi kantiniyle bize de ulaşıyor, enflasyonu içerden izliyoruz. Maşallahı var! Aziz Başbakanımız Özal’ın bütün benliğiyle kendini adadığı ekonomi politikası; memurun, işçinin, üreticinin ümüğüne tüm ağırlığıyla çöktü. Gözaltı’ndan esinlenerek buna ‘Özaltı’ dense nasıl olur diye düşünüyorum.

Bizim hayatımız bildiğin gibi geçiyor. Devlet baba sağ olsun, dışarda kiraların ateş pahası olduğu bir dönemde bize bedava konut sağlaması az özveri değil; ama fiyat artışlarından kendimizi koruyamıyoruz. Bu bakımdan dışarıyla içerisi arasında az çok bir eşitlik var. Pahalılığı sosyal adalet içinde paylaşıyoruz sayılabilir; hem dışarda bulunan ailelerimiz de ‘Özaltı’nın ateşten gömleğini hapisane üniforması gibi giymek zorundalar.

Ne var ki, okuma ve kitap konusunda dışarıyla içerisi arasın-

da eşitlik yok. Dışarlarda bir şeyler oluyor; kitap fuarları düzenleniyor; mapusaneler için de kitap fuarı düzenlense ya! Yayınevlerimiz ve yazarlarımız eksik olmasınlar, kitap imza günleri yapıyorlar. Kitap olayı yalnız bu çerçeve içinde mi düşünülüyor? Dışarda satılan kitapların hapishanelere girmesi kimi yetkililerin eline bırakılıyor; her cezaevinde ayrı ölçüler kullanılıyor. Oysa dışarda ne ölçü kullanılıyorsa, içerde de aynı ölçü kullanılmalı değil mi?

Biz dışardakilerle 'kaderde, kıvançta ve tasada' eşit olmak istiyoruz.

Dışardaki fiyatlar pek sevdiğimiz cezaevimizin kantinine olduğu gibi yansıtılıyor da dışardaki kitaplar neden duvarlarımızı aşamıyor?"

Arkadaşımın iğneli mektubunu okuduktan sonra düşünceye daldım.

Bizler çocukluğumuzda öğütlerle beslenip büyütülürüz. Okullarımızda öğretmenlerimiz, bir kulağımızdan girip öteki kulağımızdan çıkan özdeyişleri birbiri ardına sıralayıp dururlar. Bunlardan birisini sanırım hepimiz anımsamakta güçlük çekmeyiz:

— Bir okul açan, bir hapishane kapatır.

Daha ilkokulda kulağımıza küpe olsun diye yinelenen bu sözün bütün bir yaşam boyu doğrulanmadığını görmek ne kadar acıdır! Türkiye'de okullar çoğaldıkça, cezaevlerinin sayısı da artmadı mı? Bu terslik neden?

Yeryüzünde en çok gazete, dergi, kitap okunan ülkelerin uygarlık yarışında ilk sıraları tuttuğunu biliyoruz. Acaba bizim ülkemizde olan bitenlerin anlamı ne? Cezaevlerine şu veya bu nedenle düşen insanların okumasından niçin çekiniyoruz? İnsan okudukça mı kötü yola sapar? Yoksa okudukça mı doğru yolu bulur?

En çarpıcı örnekle vurgulamak için kendi kendimize sormalıyız:

— Çeşitli dinleri anlatan kitapları; Tevrat'ı, İncil'i okumak sakıncalı mıdır? Müslüman olmak için yalnız Kuran'ı mı okumak gereklidir?

Kuran'dan gayrı kitabı okuyanın dinden imandan çıkacağını savunan kişi Kuran'ın gücüne inançsızlığını vurgulamak günahı kebaîrini işler.

Kendi kitabına inanıyor ve güveniyorsan öteki kitapları yasaklamanın anlamı ne?

Görgüsüzlük...

Görgüye eskiden adab-ı muaşeret denirdi. Adam çağrılı olduğu sofrada hangi çatal bıçakla neyin yeneceğini bilmiyor; ağzını şapırdatıyor, çorbayı üflüyor, etin tümünü birden doğrayıp lokmalara ayırdıktan sonra bıçağı bir yana bırakıyor; atıştırmaya başlıyor. Çevreden ayıplıyorlar:

— Ayı oğlu ayı..

Görgü, Frenkçede *savoir-vivre* deyimiyle 17'nci yüzyılda türemiş. Feodal yaşamın derebeyleri bin yıl sömürünün tahtına kurulduklarından, bir süre sonra yontulmaya başlamışlar, soyluluk davasına sarılmışlar. Ardından para gücüne dayanan burjuvalar türemişler; ama, aristokrasinin görgüsü bu ikincilerde yok. Ne yapsınlar? Burjuvazi de kendisine özgü hayat kurallarını pekiştirinceye değin epey sıkıntı çekmiş. Kibarlık kolay mı!.. Genç kızlara, delikanlılara görgü dersleri, zarafet okulları, insan ilişkilerindeki incelikleri öğretmeye çabalayan hocalar gerekli değil mi? Bugün de moda sürüyor. Dünyanın her yanına kibarlaşmaya çabalayan yeni zenginler serpilmişlerdir.

Görgüyü dar anlamda yorumlarsanız, dışı cilalı, içi geçmiş bir kocaman karpuzla benzer. Adab-ı muaşerete uyacağım diye adabı bir

yana bırakıp muşerete sıvanan çok insan var. Ama görgüyü daha geniş anlamda ele alırsak, törelerle, göreneklerle karmaşık bir yaşam biçiminde içeriğini bulabiliriz. Sözelimi kentlinin çoğu zaman dışladığı yoksul köylünün yaşam biçiminde hem katı hem ince bir görgünün binlerce yıllık örgüsü vardır. Dünyanın her yanındaki yoksul toplumlarda zengin inceliklerin görgüleri hayatı renklendirir.

Çağımızda toplumsal iletişim öylesine yoğunlaştı ki artık görgü kurallarını hem öğrenmek kolaylaştı, hem paylaşmak. Kitap, dergi, gazete, film, televizyon; yeryüzüne dağılmış törelerle görenekleri her gün hepimize sunuyor; ister ilkel olsun, ister gelişmiş, insan yaşayışlarını sergiliyor, görsel dersler veriyor. Biraz duyarlı olan kişi, neyin güzel, neyin çirkin, neyin kötü, neyin iyi olduğunu ayırt edebilir.

Ama yoğun bir görgüsüzlüğün yaşadığımız topluma egemen olması nedendir?

Tüketim mikrobunu kapmış yoksul bir ülkeyiz. Çamaşır makinesi olan, elle çamaşır yıkayandan; elektrikli süpürgesi olan, halısını değneklerle balkonda pataklayandan kendini daha üstün görüyor. Konforu bir yana bıraktık, lüks tüketimde kim daha çok babalanırsa, onca saygınlık göreceğini sanıyor. Görgülü olmakla gösteriş yapmak arasındaki kesin ayrımı yadsıyan kabalık toplumda egemenleşiyor.

En pahalı arabanın arka koltuğuna yaslanan kendisini yayadan daha soylu sayacak kadar maymunlaşıyor.

Toplumdaki yağma, soygun, sömürü patlaması; bir sürü azgın ve şımarık türetti. Bunların görgüsüzlüğü gün geçtikçe toplumsal yaşamda egemenleşiyor. Gerçek görgünün alçakgönüllü erdemi siliniyor. Tüketim hırsıyla birleşen kabalık, patlamış lağımdan kentlerin sokaklarına fışkıran dışkı deresi gibi her yanı kokuşturuyor.

Bir de siyasal görgüsüzlük var ki büsbütün göze çarpıyor.

Aşırı sömürü ve soygunun parasal patlaması, politik robotlarını koltuklara oturtuveriyor. Yeni siyasal yıldızlarda ne halk adamının yalınlığı, alçakgönüllülüğü, efendiliği var ne de burjuva kültürünün süzölmüşlüğü. Ne oldum delisinin görgüsüzlüğü, siyaset sahnesinde “defile”ye başlıyor, “podyum”da boy göstermeye can atıyor.

Oturmuş demokratik parlamenter düzenlerde siyasal yaşamın basamaklarını yıllarca adım adım tırmanan kişilerin olgunluğunu bizde ara ki bulasın. Her toplumsal gelgitte rüzgâr üfürüyor, yel götürüyor; lodos sürükleyip poyraz getiriyor. Bu kargaşa içinde yaşamının son döneminde siyasal köşeyi dönüp pat diye koltuğa oturan da şaşırıp şirazesinden çıkıyor. Ve seyreyle gözüm sen ondan sonra görgüsüzlüğü, gösteriş merakını, azgınlığı...

“Aydınlar Cehennemi?”...

Şu kavanoz dipli dünyada türlü çeşitli filozof var; seç seç al!.. Çoğu okumuş kişi, bin bir çiçeğin açtığı yeryüzünde gönlüne uygun düşünür bulmakta zorluk çekmez. “Konfüçyüs’ten beri böyledir,” dersek yanlış olur. Konfüçyüs, İsa’dan beş yüz yıl önce yaşamıştır. Düşünürlerin kökeni çok daha geriye gidiyor. Sözgelisi Eski Yunan’da pıtrak gibi yetişen bilgelerin hangisini istersen, öpüp başına koya bilirsin. Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir, bunları ikiye ayırır, Avrupa yakasında kalanları dışlar, Anadolu’da yetişenleri bağrına basardı.

İnsanlık tarihinde ve güncel dünyamızda yalnız kişiliğimize değil, ruhsal durumumuza ve toplumsal konumumuza uygun filozof, siyasal bilimci, ekonomist bulmakta güçlük çekmeyiz.

Hangi çiçeği istersen al, yakana tak!..

Yalnız bunu yaparken özgür ve demokratik bir toplum düzeninde yaşamam gerekiyor. Eğer böyle bir lüks içinde değilsen, istediğin çiçeği yakana takamazsın; adamı benzetirler.

Bin bir çiçeğin açtığı dünyamızda Karl Popper de bir akşamsefasıdır.

Popper, Viyana’da doğmuş, Nazi işgalinden sonra İngiltere’ye sığınmış eski bir komünist ve tövbe-kâr’dır. Bu değişim doğal karşılanmalıdır. Gençliğinde komünist olanların sonradan fikir değiştirmeleri az rastlanır bir olay değil. Pek ünlü Garaudy’ye baksanıza!.. Adamcağız gençliğinde koyu Hıristiyan, sonra Fransız Komünist Partisi’nin kuramcısı, şimdi de hızlı Müslüman.. İnsan yetenekli oldu mu, hangi renge dönüşse pırıl pırıl parlıyor. Popper de karşıdevrimci kişiliğiyle ün yapmış etkili bir felsefecidir.

Nitekim bu hafta başında çıkan *Cumhuriyet*’in *Siyaset 84* ekinde Karl Popper’i okurken ben de etkilendim ve ilginç bölümlerin altını çizdim.

82 yaşındaki Popper diyor ki:

“Milliyetçilik hep korkunç bir şey olmuştur. Ama asıl tehlike, bugün aydınların dünyamızı korkunç bir dünya, gerçek bir cehennem gibi göstermek için var güçleriyle uğraşmalarından kaynaklanıyor. Toplumlarımızın işlediği cinayetler hakkında kim daha fazla kanıt getirecek yarışındalar. Bütün bunlar yanlıştır. Bütünüyle yanlış; işin acı yanı, insanlar bu felaket tellallığından etkileniyorlar. Tüm çağdaş sanat, edebiyat ve müzik var oluşumuza ve dünyamıza dramatik bir çehre vermek için propaganda yapmayı üstlenmiş durumda.”

Peki, ne yapmalı?

Cennet dünyayı cehenneme çeviren aydınları, sanatçıları, edebiyatçıları nasıl yok etmeli?

İşin tuhaf yanı şu ki bazı ülkelerde bu deneniyor; ama aydınların sayısı azalmıyor, gün geçtikçe çoğalıyor. Bilim ve kültür yaygınlaşıp dünyamızı sardıkça, bu “sakıncalı yaratıklar” nüfus patlamasına benzer bir hızla ürüyorlar.

Eskiden Kara Afrika'da, Asya kuytuluklarında, Okyanusya adalarında aydın mı vardı?

Bilim ve kültür, geçmişte ayrıcalıklı kişilere özgüyken şimdi halklara yayılıyor. Aydınlar çoğalıyorlar; özgürlükler için yeryüzünün her yanında yürütülen savaşımın başını çekiyorlar. Bütün dünya kımıl kımıl... Sanatçılar insanın ve doğanın güzelliklerini yeniden üretiyorlar, edebiyatçılar tılsımlı sözleriyle kapalı gözleri açıyorlar, müzisyenlerin ezgileri ruhlarımızı okşuyor; uyanış ve bilinçlenme yoksulların benliğine işliyor.

Popper ve benzerlerine karşın tarih yürüyor. Aydınların, sanatçıların, edebiyatçıların sesini soluğunu kimse kesemeyecek. Böyle bir işe girişenlerle yordakçıları yaya kalacaklar.

Kuyu...

Kuyu derindir, karanlıktır, soğuktur, ürkütücüdür. İnsan başını eğip kuyuya baktığında, içi çekilir gibi olur. Hele suyun parıltısını göremezse, tedirginliğin dipsizliğine düşebilir.

Buna karşın, susuz çölde ya da sıcaktan çatlamış ovada kuyuya rastlamak umudu, insanın yüreğini serinletir. O dipsiz görünen karanlıktan çekilecek suyu kana kana içebilmek isteği yaşamın en güçlü güdüsüne dönüşebilir.

Eskiden Anadolu'da çoğu evde, bağda, bahçede kuyu bulunurdu. Çocukluğumda kuyudan su çekmek pek hoşuma giderdi.

Kuyudan su çekmenin kendine göre bir ustalığı vardır. Kovayı yavaş yavaş sarkıtırsın; suya değdiğinde aşağıdan yukarı şıpır şıpır bir ses yankılanır. O zaman elindeki ipi sağa sola, yukarı aşağı hafif hafif oynatarak suyun kovaya dolmasını bekleyeceksin. Aşağıda olan bitenleri göremesen de, elindeki ip ağırlaşınca kovanın suyun dibine çekildiğini duyumsarsın. Artık ipi kulaç kulaç çekmenin zamanı gelmiştir. Sabırlı olacaksın. Çünkü gereğinden hızlı davrandığında ipin çekülü bozulur; kova sağa sola sallandıkça, kuyunun taş duvarlarına vurmaya başlar; hem sular saçılır dökülür hem kuyu du-

varından taş toprak dökülebilir. Acemiler yüzünden çoğu kuyu kovası, eğri büğrü, yaralı bereli, yamru yumrudur ya da deliktir; yukarı çekinceye değin suyun yarısı boşalır.

Sonunda kova kuyunun ağzında görülünce, buz gibi suya ka-
vuşursun.

Çocukluk yıllarımda içtiğim çoğu kuyu suyunun tadı da-
mağımdadır.

Aradan uzun yıllar geçse de eski evin bakımsız bahçesindeki ku-
yuyu nasıl unutursun? Terli terli su içerken kaç kez yakalanmış-
sındır:

— Oğlum! Terlisin, hastalanacaksın!

Geçmişin kuyusuna eğildikçe karanlığın verdiği ürpertiye ku-
yunun dibinde yarım yamalak parlayan suyun parıltısı dağıtır: Suyun
ışılığını göremesen bile ipi salıverdikten sonra kovanın suya
çarptısındaki sesi duyabilirsin. Evet, oradadır su; tatlı, yavan ya da acı.

Eski yılların yaşantıları da kuyu suyu gibidir; belleğin derinli-
ğinde kımiltısız bekler.

O kuyunun suyu değişiktir. Ayın on dördünde parlayan deni-
ze, güneş altında aynalaşan göle, sisler ortasında gümüşleşen dere-
ye benzemez. Kuyu suyunun çekiciliği, dibe doğru koyulaşan ka-
ranlığın yarattığı bilinmezlikten mi oluşur? Belleğinin yamru yum-
ru kovasını kuyuya sallandırmadıkça o suyun güzelliğini duyumsa-
man olanaksızdır.

Yaş ilerledikçe hayatın ivmesi yavaşlar, hızı durulur; insan ya-
şamaktan çok yaşadıklarının anılarıyla yetinmeye zorlanır; geçmişin
derinleştikçe koyulaşan kuyusundan su çeker gibi eski yaşantılarını
güncelliğe taşımaya çalışır.

Ne var ki ister tatlı olsun, ister yavan, ister acı; anılar yaşamaya susamışlığın susuzluğunu giderebilir mi?

Çocukluğumda hem severdim kuyuları hem ürkerdim.

Büyüklerin uyarıları, korkularımı kulaklarımda küpeleştirmişti:

— Çocuğum, yaklaşma kuyuya, düşersin!

Artık geçmişte yaşanmış olanları yeniden yaşamak olanaksızlaştığından istediğince eğil kuyuya...

Şimdi ne bostan ne de bahçe kuyusu var ortalıkta; ama yine de korkarsın geçmişin kuyusuna eğilmekten; karanlığa doğru çekilmekten...

Çünkü gününü yaşamak, hem de dopdolu yaşamak, doludizgin koşan bir atın yelesi gibi dalgalanarak yaşamak isteği yüreğini yakıyor.

Latin Amerika Edebiyatının Anlamı...

Bereket versin Latin Amerika var...

Ve edebiyatı var.

“Bereket versin” diyorum; çünkü edebiyatın işlevini yaşadığımız çağda bile yadsıyanlara karşı koskoca bir “kıta”nın İspanyol diliyle karşı çıkması, ilericilik adına güzel bir olay; emperyalist kuramcılara bir tokat; ele tutulur bir gerçeklik.

Latin Amerika edebiyatı, Batı’nın turnikesinden geçerek Türkiye’ye geldi. Bu yüzden azımsanamıyor; ABD ve Batı Avrupa sanat odaklarının yargıları bizim için kutsal sayıldığından kimse sesini çıkaramıyor; ama, bu işin bir yanısıdır.

Türkiye için bu olgunun asıl önemi nerede?

Sorunun yanıtını vermek için Carlos Fuentes’in *Cumhuriyet*’te çıkan bir konuşmasından alıntı yapmak istiyorum. Türk okurunun pek iyi tanıdığı Meksikalı romancıya, New York Times muhabiri soruyor:

— Birçok Kuzey Amerikalı yazar, politikaya girmeyi “pis iş” olarak görüyor. Yazarın politikayla uğraşması Latin Amerika’da niçin onaylanabilir ya da gerekli bir şey?

Fuentes:

— Toplumlar çok farklıdır birbirinden. Sorunuzun yanıtı da burada yatıyor. ABD’de çok gelişkin bir sivil toplum var. Dolayısıyla bir yazar kendini bütünüyle yazmaya verebilir, çünkü bilir ki, siyasal sorunlarla uğraşacak kongre, sendikalar, basın ve daha milyonlarca etken vardır. Ama sivil toplumun güçsüz olduğu ya da hiç olmadığı Latin Amerika’da (Allah rızası için, El Salvador’da sivil toplum olduğu söylenebilir mi?) yazar; sendikacı, hukukçu, gazeteci, her şey olmak zorundadır.

Soru — Latin Amerika’da politikayla uğraşmak sanatçı için bir yükümlülük müdür yani?

Fuentes — Bir yükümlülüğten çok, bir zorunluluktur; kendi varlığınızı ve çevrenizdeki insanların varlığını doğrulamanın bir yoludur. Asıl önemlisi, suskunluğa karşı bir mücadeledir. Yazar, suskunluktan nefret eder.

Bir süreden beri ülkemizde yazarın politikadan soyutlanmasını savunan ya da çeşitli baskılarla bu amaca ulaşmak isteyenlere Fuentes’in verdiği ders etkili olabilir mi? Çünkü Carlos Fuentes, solcu bile sayılmıyor. Bu konuda diyor ki:

— Meksika’da solcular dışında herkes beni solcu sayar.

Türkiye’de de böyle yazarlar az değildir; ne var ki olayın çarpıcılığı, Meksikalı romancının konuşmasından kaynaklanmıyor; koskoca bir anakara parçasının İspanyolca gibi yaygın dilde yarattığı edebiyat, 20’nci yüzyılın sonlarına doğru dünyayı kaplamıştır. Bu edebiyatın içeriğinde sömürüye karşı bir öz var; insanın insanlaşma yolundaki serüveninde Latin Amerika’nın acımasız yaşamı, sanatın gücüyle dile geliyor. Anakaranın ortak edebiyatı bu; Şili, Guatemala,

Meksika, Peru, Nikaragua ve ötekiler bir bütün oluşturunuyorlar. Ülke edebiyatı değil, anakara (kıta) edebiyatı söz konusu. Ortada yeni bir olay var; ve uygar dünya da olayı böyle kavrayarak vurguluyor:

— Latin Amerika edebiyatı!

Ortak edebiyat, insanlığın geleceğinde toplumların ortaklığının habercisidir.

Çağımızda edebiyat, çağımızın sorunlarından soyutlanamaz; yalnız söz oyunu gibi ele alınamaz. Çünkü dil toplumsaldır; döner dolaşır, hayatın sorunlarıyla özdeşleşir.

Yaşamın anlamı dışında dil yoktur ki...

Bizim dilimiz İspanyolca gibi talihli değil; çünkü dilimizin konuşulduğu toplumlarla kültür ilişkilerimiz kopuk. Batı ise İspanyolcaya kan bağlarıyla yaklaşıp. Buna karşın Türkiye’de otuz yıldır yaşanan süreç, bir yazar için sonsuz zenginliklerle doludur.

Kimi zaman toplumların yoksulluğu edebiyatın zenginliğini yaratıyor.

Latin Amerika buna örnek değil mi?

Değişmek ve Başkalaşmak...

Latin ozanı Ovidius, “Her şey değişir evrende,” demiş, “ama hiç bir şey yok olmaz.”

Geçmiş çağlardan bugüne değin “değişim” üzerine öylesine çok özdeyiş yığınlaşıp istiflenmiştir ki sayıp dökmek zordur. Değişmezlikle değişim arasındaki ayırım, felsefenin yüce doruklarında tartışılmış, halk yığınlarının yönlendirilmesinde kullanılmış, siyasetlerin içeriğini oluşturmuştur.

Başkalaşım ise değişimin bir türüdür. Masal prensesinin öptüğü kurbağanın yakışıklı bir prens oluvermesi belleğimizin çocuksu yanına silinmez biçimde yazılmıştır. Doğu’nun gizemli söylencelerinde de benzeri kurgulara çok rastlanır; kılıktan kılığa giren yaratıklar anlatılır. Masal kahramanımız darı olsa, düşmanı tavuk olur; darı, tilki kılığına girse, tavuk, çoban köpeğine dönüşür; tilki serçeleşip göğe kanat çırparsa, çoban köpeği şahinleşip göklere yükseliverir.

Halk türkülerine, masallarına yansıyan bu tür başkalaşımaların Batı edebiyatında benzerleri yok mu? Kafka’nın *Değişim* adlı romanında Gregor Samsa, bir sabah uyandığında kendisini yatağında sırtüstü yatan hamamböceğine dönüşmüş olarak bulur. Kahrolası hamamböceğini sırtüstü çevirdiniz mi işi bitiktir; yüzüstü dönüp

ayaklarını kullanabilmesi için böcek çırpınır durur. Gündüz insan, gece kurt olan kişinin romanı da sinemaya kaç kez yansımış, hepimizi korkutmuştur.

Değişim, doğanın yasasıdır; ama başkalaşımında olumsuz bir anlam var. Değişme iki yönlü de olabilir; iyiye ya da kötüye doğru insanların değiştiğini görebiliriz. İnsan doğduğu gibi kalmaz, bebeklikten çocukluğa, çocukluktan gençliğe, gençlikten yaşlılığa doğru yol alırken değişecektir. Bu süreçler yalnız bedende değil, kafadaki değişimi de kapsayabilir. Kopernik, Galile, Kant, Einstein gibi insanlar, doğduklarında ya da gençliklerinde bizim tanıdığımız kişiliklerinde değillerdi. Napolyon'un yaşamı da büyük bir değişimin romanıdır. Mustafa Kemal, bir Osmanlı subayıydı; Cumhuriyetin kurucusu oldu.

Değişimi hem insanda, hem toplumda, hem evrende doğal saymak gerekiyor. Eski Yunan bilgesinin ünlü sözü bu yasanın istencimiz dışında yürüdüğünü de anlatmaz mı:

— İnsan, aynı suda iki kez yıkanamaz.

“İnsan aynı doktora iki kez muayene olamaz,” dersek, yorumunu doğru yapmak zorundayız. Bir yıl önce başvurduğumuz hekim, bir yıl sonra gördüğümüzde değişmiş olabilir; ya gerilemiştir, ya ilerlemiştir; ya daha yetkindir ya da yetersizleşmiştir. Karı-koca kavgalarında da çoğu zaman bilinçaltından kaynaklanan suçlamaların önüne geçilemez bir gerçeği vurguladığı görülmez mi:

— Sen çok değiştin, eskisi gibi değilsin! Beni artık sevmiyorsun!..

Her şeyin eskisi gibi olmasını istemek bir bakıma enayiliktir; doğaldır ki her şey değişecek.

İnsanlar gibi toplumlar da değişim yasaının dışlıleri arasından kendilerini kurtaramazlar. Bir voli çevirip köşeyi dönen adam nasıl başkalaşıyorsa, kimi toplumlarda vurgun üstüne vurgunla “babalaşan” ve “babalanan” çevrelerin de ağırlıklarını ülke yaşamında duy-mamak olanaksızdır. Bir avuç parababasının gücü, kimi zaman öy-lesine yoğunlaşır ki, toplumdaki değişim bozulmaya ve çürümeye dö-nüşür; kişileri de etkiler, başkalaştırır.

Böyle dönemlerde her insanın ayna karşısında kendi kendine sor-ması gerekmez mi:

— Değişiyorum; ama nasıl? Olumlu bir değişim içinde miyim?

Kendi kendisini sorgulamasını bilen insan olmak, insanlaşmakla eşanlımlıdır.

Minare Gölgesine Davul Tozu...

Eminönü’nden geçerken gördüm; Yeni Cami’nin minaresini onarmak için iskele kurmuşlar. Sanırım amaç, dış onarımdır; içini onarıp da ne yapacaklar? Minareler artık kullanılmıyor ki!.. Müezzin şerefeye tırmanıp elini kulağına atarak “Ezan-ı Muhammedi” okumuyor.

Geçti o günler...

Eski müminler geçmiş dönemlerin ilkel yapı koşullarında bile öyle minareler yapmışlar ki rüzgârda söğüt ağacı gibi nazlı nazlı salınır; “alem”lerin izdüşümü bulutlara vurur; şerefeler dua için göğe açılmış avuçlar gibidir.

Öyle üç şerefeli minare vardır ki üç müezzin ezan okumak için birbirini görmeden üç ayrı merdivenden tırmanır; yüzlerce yıl inile çıkıla aşınmış basamakların daralan uçları, rüzgârgülünün ortasında birleşen yapraklar gibi dönerek yükselir.

İstanbul’da doğarken ya da batarken güneş, bir minarenin külahına ışıktan çemberiyle teğet geçmesin, bir şerefeye üç-beş dakika altın tepsi gibi asılı kalmasın; olanaksızdır.

Ne var ki bütün şiîrsel görüntüsüne karşın minarenin işlevi var-

dır. Müezzin merdivenlerini çıksın, şerefesinden ufka baksın, vakit geldiğinde elini kulağına atıp insan sesini ezanın musikisinde müminlere duyursun diye yapılmıştır minare, amaçsız bir kule değildir.

Kimileri demişlerdir ki:

— Camilerin minareleri ve kiliselerin çanları, Tanrı'nın bile rek-lama gereksinmesi olduğunu gösterir.

Kimi mümini incitecek bu şakayı genişleterek Allah'ın mikro-fona ve hoparlöre de gereksinmesi olduğunu söyleyemeyiz ya!..

Ezan için insan sesi yeterlidir.

Ateş ateşe tapanı da yakar, bilim bilime karşı çıkanı da kapsar; buna karşın Frenk, bilimsel ve teknik devrimi gerçekleştirdikten sonra bile kiliselerin çan seslerini bilgisayarlı yükselticilere bağlamadı.

Zangoç eski zangoçtur..

Notre Dame'ın Kamburu'ndaki gibi.

Ya müezzin?

Dizlerinde derman mı kalmadı müezzinin, yoksa “bilimsel teknik devrim”i çok mu benimsedi? Minarenin dibinden seslenip tepesinden hoparlörü bangır bangır bağırtıyor.

İmanımız böyle mi yoğunlaşacak?

Niçin yurdun her yanında yüzlerce, binlerce cami yapılırken yanına minare de yapıldı? Bir beton ya da çelik direğin ucuna takılacak hoparlörle, ezan bir şerefeden yansıyan insan sesinden daha uzak menzile ulaşmaz mı? Merdivenlerini müezzinin tırmanmayacağı minare yapmanın anlamı nedir? Şerefesine çıkılmayacak minareye şerefe yapmak bizi şerefendirir mi? Yoksa ulusal geliri gösteriş için savuruyoruz diye günaha mı sokar?

İslamda her türlü reforma karşı çıkan, minarenin merdivenini

günde beş vakit niçin çıkamıyor? Ayasofya'nın müzeleştirilmesine karşı duran, ülkedeki tüm minareleri müzelik yaptığını anlamıyor mu? Ezanın Türkçe okunmasını istemeyen, ezanı kâfirin icat ettiği mikrofonun imbiğinden geçiriyor da, güzelim Türkçenin süzgecinden neden geçirmiyor?

Kimbilir?

Belki çok uzak bir köşede yoksul bir caminin eski bir minaresi vardır, hoparlörsüz; yaşlı ve alçakgönüllü bir müezzini vardır, inançlı sesi titrek.

Bacaklarındaki her bir eklem yıllanmış romatizmalarla tek tek ağrıyan ihtiyar müezzin, her gün beş vakit, soluklana soluklana, döne döne, iman gücüyle minarenin merdivenlerinden şerefeye tırmanmaya çalışıyordur; her basamakta yüreğinin sesini dinleyerek, her adımda Tanrı'ya biraz daha yaklaştığına inanarak..

Kimbilir? Belki yaşıyordur o müezzin, belki ölüdür; yine de çoğu genç müezzinden canlıdır. Kimbilir? Belki de o minarenin gölgesine çoktan davul tozu serpilmiştir.

Kişilik ve Yapıt...

Denis Diderot 1713'te doğdu, 1784'te öldü. Demek ki 1984 filozofun ölümünün 200'üncü yılı. "De Yayınevi" Andre Cresson'un *Diderot* adlı küçük kitabının ikinci baskısını geçenlerde yaptı. (Çeviren: Asım Bezirci)

Cresson, "Aydınlanma Çağı"nın büyük filozofunun kişiliğini şöyle anlatıyor:

"Kuşku yok ki Fransız devriminin hazırlanmasına üç filozof çok yardım etmiştir; Voltaire, Rousseau ve Diderot. Gerçi üçü de bu yolda çok acı çektiler. Ama hiçbirinin durumu ötekine benzemiyordu. Voltaire çabucak kızan alaycı bir insandı; güzel söz söylemek zevkinden kendini alamazdı; yanlışlığa düşen kimseleri hiç bağışlamazdı; yükselişiyle kendisine gölge eden birisi çıkarsa onu suçlu sayar, çekemezdi. Rousseau hasta denecek kadar gururlu bir paranoyaktı; her yerde haksızlığa uğradığını sanırdı; o ülke senin bu ülke benim dolaşır dururdu; kim olursa olsun, kendisine iyilik eden herkesi bir düşman gibi görürdü. Diderot'ya gelince, o bambaşkaydı; açgözlüydü, tutkulu ve coşkuluymuştu. Dostu olduğuna inandığı kimseler karşısında –bunlar her zaman ona dost olmasalar da– coşardı. Gücünü yitirdiği yaşlılık günlerinde bile, tapındığı kadınların alımlılığı ve güzelliği karşısında,

bilim ve gerçek karşısında –onu uygulayacak gücü olmasa da– coşkuya kapılırdı; tutkundu bunlara. İyilik etmeyi severdi. Bu yolda bol bol öğüt verir, önerilerde bulunur, tatlı diller döker, çıkarını düşünmeksizin iyilik yapardı. Yargılarında aşırı giderdi. İhtiyatsızdı. Cömertlikte çılgınlığa varırdı. Bu özelliklerinden ötürü sömürülürdü. Bunu da bilmez değildi, öyleyken kızmaz, sesini çıkarmazdı. Bu onun büyüklüğünün belirtilerinden biri ve yaşamındaki mutsuzluklardan bazılarının sebebiydi. Düşüncelerine katılmadığı zaman bile insanın ona aşırı yakınlık duyması bundandı.”

Yüzyılların ötesinden zamanı aşırıp günümüze ulaşan üç dev insanın kişilikleri görülüyor ki ahım şahım değil; kusurları çok, eksiklikleri kimliklerini gölgeliyor. Hele şu ünlü Jean Jacques Rousseau’ya bakın; hastalık ölçüsünde paranoyak bir adammış; her yerde haksızlığa uğradığını sanırmış.

Ne var ki yine de bu üç insan okul sırasında çocuklara belletilir; öğretmen, Rousseau’nun ne büyük bir kişi olduğunu ballandıra ballandıra anlatır.

Öğretmen şöyle konuşabilir mi:

— Haa Rousseau mu? Bırakın şu ruh hastası, gururlu, kaçık herifi...

Aradan geçen yüzyıllar Rousseau’nun kusurlu kişiliğini gölgeye itmiş; yapıtlarını, yaptıklarını insanlığa, katkılarını aydınlığa çıkarmış. Yaşlı Diderot, aldatıcı coşkularına kapılarak kimbilir kaç kadının önünde diz çöküp karşılıksız aşkını dile getirmiş, belki gülünç duruma düşmüş; ama şimdi nerede o kadınlar?

An ile zamanın hesaplaşmasında olaylar bir başka anlam kazanıyorlar; çoğu büyük şairin, yazarın, romancının, ressamın, filozofun

kişiliklerinden türeyen münasebetsizlikler duman olup uçar; geriye yapıtları kalır.

Ne var ki kimi sıradan insan da yaşamında büyük sanatçı, ressam, yazar, filozof rolüne sıvanır; benliğinde büyük adam kişiliği olduğunu varsayar; kendisini çevresindeki insanlardan üstün görür; olmadık zibidilikleri yapmayı marifetmiş sanır.

Yaşadığımız toplumda böyleleri oldukça çoktur.

Ruh hastası denecek kadar çarpık kimliğini sanatçı görüntüsüyle örtmek isteyen kişilere ne denebilir ki..

Rousseau eğer Rousseau olmasaydı, yalnız paranoyak birisi olacaktı.

Sağa sola tepeden bakan, sıradan insan gibi davranmayı yüksek kişiliğine yediremeyen, alçakgönüllü olmayı bir çeşit ayıp sayan nice ruh hastası ortalıkta dolaşıyor; toprağa girdikleri gün bu kişilikleri yok olacak; yapıtları da bir işe yaramazsa vah onlara...

Ses...

Yaşam, kimi zaman ayna gibi parlak bir su yüzeyidir. O an her şey durgundur; pırıl pırıldır. Ses duyulmaz çevrede. Bilinç, kımıldamayan görüntülerin dinginliğinde yarı uykuludur.

Sonra nereden geldiği belirsiz bir taş düşer suya. Göremezsın taşı; sesini duyarsın:

— Lık...

İlkin ses uyarır seni. Ardından suyun yüzü dalgalanmaya başlar. Bir noktadan çevreye doğru yayılan çemberler aynayı bozar, görüntüleri dağıtır, hayalleri alıp götürür. Suya baktığında sen de dalgalanırsın; başın döner, denge bozulur. Su mu dalgalanıyor, sen mi yalpalıyorsun?

İstasyonda yan yana duran trenlerden biri kalkmıştır. Duran trende misin, yürüyen trende mi?

Su yüzeyi, bir süre sonra durulmaya, dalgalar kırıksıklığa dönüşür; kırıksıklar hayalleri birbirine yapıştırmaya çabalar; suya atılan taş dibe inmiştir.

Geçenlerde evde yalnız oturuyordum. Bir ses bilincimi dalgalandırdı. Sürekli, aralıklı, tok bir sestir bu:

— Güm, güm, güm...

Sese doğru yürüdüm, pencereye yaklaştım; bir işçi elindeki demir balyozla kaldırımın betonunu kırıyordu:

— Güm, güm, güm...

Mekânın tokmak sesiyle zamanlaştığını duyumsadım; büyük bir saat işliyordu:

— Tik tak, tik tak...

İşçi, düzenli aralıklarla tokmağı vuruyordu. Tokmağın sesini değil, aralıkları dinlemeye yöneldim: Bir kuş öttü; gezgin bir satıcı bağırdı; bir çocuk ağladı; bir motor sesi duyuldu:

— Güm, güm, güm...

İşçinin tokmağı, dünyanın duvarına asılmış evrensel saatin sarkacıydı.

Suya atılan bir taşın yumuşak sesi bile insanı uyarırken betonu kıran demir tokmağın gümlemesi kitleleri nasıl uyandırmazdı? İşçi inanılmaz bir güçle tokmağı indirip kaldırıyor, savurup betona vuruyordu:

— Güm, güm, güm...

Durdu bir ara işçi, terini sildi, çevreye baktı, gözlerini betona dikti.

Zaman durmuş muydu?

Zamanı algılamak için sese, sesi duymak için zamana gereksinme var.

Denizin sesi zamandır, uğuldar, kımıldanır, dalgalanır, köpüklenir. Rüzgâr ancak zaman içinde esebilir. Kentin gürültüsü akan zamanın sesidir. Yağmur zamana yağar, esen yelle sağa sola sallanan ağaçlar evrensel bir saatin sayısız sarkaçlarıdır. Fabrikaların homurtusu;

makinelerin düzenli aralıklarla çalışmasından yükselen sesler, zamandır.

Seslerin çemberleri zaman içinde dalga dalga çevreye yayılır; görüntüler dalgalanır, dağılır; hayallerle gerçekler birbirine karışır; kımıldamazlığın dinginliğini arayan bilinçler uyarılır, uyandırılır.

Seslerin duyulmadığı yerde zaman da durur mu?

İşçi, sorumu anlamış gibi avuçlarına tükürdü, demir tokmağın sapına yapıştı:

— Güm, güm, güm...

İstasyonda yan yana duran trenlerden biri hareket etti; lokomotifin sesi duyuluyordu:

— Çuf, çuf, çuf...

Duran trende misin?

Yürüyen trende mi?

Zamanın mekânlaşmasına bakıp kendini aldatma!.. Duran tren yok; akan zamanla birlikte yürüyor her şey, dönüşüyor.

Öğretmenler Grevi...

Cemal Madanoğlu *Anılar*’ında (Çağdaş Yayınları, Birinci Cilt), öğretmen Niyazi Bey’den söz açar. Niyazi Bey “ilerici ve yurtsever” bir kişidir. İstanbul Mütareke yıllarını yaşıyor. Bir gün Niyazi Bey öğrencilerini okulun avlusunda toplar:

“Çocuklarım,” der, “devletin ne durumda olduğunu küçük yaşı-
nıza karşı biliyorsunuz, görüyorsunuz. Acı günler geçiriyoruz. Bi-
zim görevimiz sizi yetiştirmektir. Öğretmenlik kutsal meslektir. Gör-
evimizi yapmaya çalışıyoruz. Ancak bizim de ailemiz, eşimiz, ço-
cuklarımız var. Evimize ekmek götürmek zorundayız. Oysa çoktan
beri aylık alamıyoruz. Başka çaremiz kalmadı. Devlet bize aylık ve-
rinceye dek okulu kapatıyoruz. Okul yeniden açılacağı zaman sizlere
haber yollarız.”

Madanoğlu’nun anılarında okuduğum bu olay aklıma takılmıştı; Mütareke döneminde işçi grevlerini biliyorduk; ama öğretmenlerin grevini duymamıştım.

İsmail Göldaş’ın *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi* (1920) adıyla yayımladığı kitap merakımı giderdi. Yazarın “Önsöz”de belirttiğine göre bu küçük kitap, olayı ilk kez incelemektedir.

Yakın tarihimizde ne büyük boşluklar bulunduğu böylece bir kez daha kanıtlanıyor.

Öğretmen grevi hangi ortamda ve nasıl başlıyor? O dönemde ilkokul öğretmenleri aylıklarını 1913'te çıkarılan bir yasaya göre alıyorlar. Ancak bu yasanın uygulaması illerde özel idarelerin yönetimine bırakılmaktadır. Mütareke İstanbul'unda devlet zaten çökmüştür; başkent İngilizlerin buyruğundadır. 2 Ekim 1919'da kurulan Ali Rıza Paşa kabinesi 3 Mart 1920'de çekilir; yerine Salih Paşa kabinesi geçer. Yeni hükümetin Maarif Nâzırı Abdurrahman Şeref, Maarif Müdürü Mustafa Bey'dir. Kuvayı Milliye yanlısı öğretmenler ağır baskılar altında tutulmaktadır. İlkokul öğretmenlerinin 1920 Ocak ve Şubat aylıkları da ödenmemiştir. Bıçak kemiğe dayandığından 28 Şubat 1920 günü öğretmenler topluca Maarif Müdürlüğü'ne giderler "birikmiş aylıkları verilmediği takdirde tedrisatı (öğretimi) tatil edeceklerini" bildirirler.

29 Şubat günlü gazeteler öğretmen aylıkları için il özel saymanlığında 20 bin liranın ayrıldığını yazarsa da iki aylığın ödenmesi için 90 bin liraya gereksinim vardır. 1 Mart 1920 günü grev başlar. O yıllarda İstanbul'da yaklaşık 150-200 ilkokul ve yine yaklaşık 1000 öğretmen vardır; 20 bin öğrenci bulunmaktadır.

Muallimler Cemiyeti, öğretmenlerin grevinin karşısında yer alır. Buna karşın 14 gün süren grevde hiçbir olay olmamış ve hiçbir öğretmen "elebaşı, kışkırtıcı" suçlamasıyla gözaltına alınmamış, "idari soruşturma" bile açılmamıştır.

O yıl Mütareke İstanbul'unda grevler birbiri ardına sürmektedir. 17 Nisan 1920'de gazete çalışanları, 23 Nisan'da Tünel işçileri, 10 Mayıs'ta tramvay işçileri, deri, işçileri, tersane işçileri, 24 Temmuz'da

Şirketi Hayriye işçileri, 13 Ekim’de Şark Demiryolu işçileri grevdedir.

Bütün işçi eylemleri yabancı şirketlere karşı yapıldığından grevlerin içeriğinde emperyalizme karşı bir tutum ister istemez göze çarpmaktadır.

Ancak Mart 1920 grevini başarıyla sonuçlandıran öğretmenlerin eylemlerini sürdürdükleri de anlaşıyor.

O dönemde okullar eylül ayında yeni ders yılına başlıyorlar. 1920 öğretim yılında öğretmen grevi nedeniyle okullar açılmıyor.

Ne var ki grevle ilgili haberlere sansür konuyor, gazetelere tam yansımıyor. Ancak 5 Eylül 1920 günlü *İleri* gazetesinde şu soru yer alıyor:

“Okulların ne zaman açılacağı öyle bir sorudur ki bunun cevabını devletin Maliye Nâzırı bile kestirememektedir.”

İkinci grev, 30 Eylül 1920 günü sonuçlanıyor ve yakın tarihin bir yaprağı daha kapanıyor.

Estağfurullah...

Kimi yerde ve zamanda Frenkçe bir sözcüğe cankurtaran simidi gibi sarılırız. Kadın çamaşır satan bir mağazaya giren müşteri yüksek sesle sorarsa:

— Sizde kadın donu var mı?

Yadırganmaz mı?

Külot, sutyen ve benzeri Frenkçe sözcükleri kullandığımızda daha terbiyeli olduğumuzu sanırız. Arapça ve Farsça da Frenkçe gibi imdadımıza yetişir; çış demek kabalık sayılır, idrar demek incelik.

İnsan bedeninin kimi organlarından söz açmak da terbiyeye aykırı görülüyor. Cinsel organları bir yana bırakalım, nice sıkılgan insan konuşurken ayağından, elinden, midesinden utanır:

— Affedersiniz ayağımda bir çıban çıktı..

— Affedersiniz midem bulanıyor..

Ne var ki bu tür anlamsız görgü kuralları değişmeye başladı. Artık dergilerde, gazetelerde, televizyonda, sinemada, külot ve sutyen reklamından geçilmiyor. “Don” eskiden ayıp bir çamaşırdı; şimdi her yerde sergileniyor, doğal karşılanıyor, yadırganmıyor.

Adamın biri mağazaya girmiş, duyulmayacak kadar hafif sesle tezgâhtara sormuş:

— Affedersiniz külot var mı?

Satıcı:

— “Affedersiniz külot” yok, demiş. Size başka marka verelim mi?

Affedersiniz sözcüğünü konuşurken olur olmaz yerde kullanırsınız:

— Affedersiniz bizim köpek dün evden kaçmış, aradık aradık bulamadık...

Sığır, öküz, köpek, manda, eşek gibi hayvanlardan söz açarken affedersiniz demek ne anlam taşıyor? Ayıp şey mi köpek, eşek, öküz demek? Çişe idrar, dona külot demek bizi ne denli kibarlaştırıyor?

Böyle konuşmalarda dinleyen de zor durumda kalır; çünkü “affedersiniz”in karşılığı “estağfurullah” tır.

— Affedersiniz ayağım...

— Estağfurullah..

— Affedersiniz nasırım..

— Estağfurullah..

Ayak, nasır, don, çiş, sığır, eşek gibi sözcüklerin yanı sıra şimdi kimi siyasal içerikli sözcükleri kullanmak da ayıp sayılmaya başlandı. Artık devrim demiyoruz, inkılâp diye Arapçasını kullandık mı rahat ediyoruz:

— Affedersiniz devrim..

— Estağfurullah..

“Sendika, grev, sosyalizm” de ayıp sözcüklerdendir. Sosyalizm ne demek? Haydi sosyal demokrat ya da sosyal demokrasi diyenlere ses çıkarmayalım; ama ondan ötesi utanmazlık oluyor.

Ne yapmalı?

Sosyalizm yerine “iştirakiyyun” diye Osmanlıcasını mı söyleyelim?
Ya karşımızdaki hemen yapıştırırsa:

— Estağfurullah..

Bizim çok partili rejimin görgü kuralı “affedersiniz” ile “estağfurullah” arasında dolanıp kıvranıyor. Demek ki kırk yılda buraya gelebildik; konuşurken utanıyor ve çekingenliğimizi vurguluyoruz:

— Affedersiniz demokrasi..

Birisi çıkıp uyarabilir:

— Bizde “affedersiniz demokrasi” yok, size daha münasip bir marka verelim.

Anıların Tuzağı

Yıllar öncesi sanırım Jacques de Lacretelle'in bir romanında okumuştum.

Öykünün kahramanı yirmi yaşına basmış basmamış, çekingen, duyarlı, içine kapanık bir delikanlıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınır. Dile getiremediği bir aşkla sevdiği kıza cepheden mektup yazar:

— Az sonra şafakla birlikte saldırıya geçeceğiz. Şimdi siperde seni düşünüyorum. Açığa vuramadığım aşkım yüreğimdedir. Benim hayatım, içinde hiçbir yazı bulunmayan bir anı defteri gibidir.

Dünyamızda yaşamadan ölenler, yaşayarak ölenlerden kalabalıktır.

Kimi, çocuk yaşta toprağa girer; kimi, nüfus kütüğünde uzun ömürlü görünürse de yaşayamamıştır; bağnazlıkların katı kalıplarına kızgın kurşun döker gibi döküp isteklerini dondurmuştur; ruhunda kabarıp köpüklense de duygularını dışa vuramamış, utangaçlığın yetersizliğinde eritmiştir. Ruhu, eyleme dönüşememiş dileklerin sarmalına dolanıp kördüğümleşmiş kişilere yazık değil mi?

Ancak dolu dolu yaşayanlar genç yaşta anılarla yüklenirler. Gemi aızıya alarak, dörtnala koşanlar arasında anıların ağırlığıyla genç yaşta beli bükülenler vardır; gereksiz bir yaşta anılarıyla yalnız ve baş başa kalınca, onları sevip okşayan ve bir ömür boyu büyüten vardır; anılarını her sabah saksıdaki çiçekler gibi sulayıp tazeleyenler vardır; anılarını balonlar gibi şişirip yaşamadıkları bir geçmişin dünyasını yalanlaştıranlar vardır.

Anılar, yaşanmışla yaşanan arasındaki bütünlüğün gerçekliğini oluşturur.

Yaş kütüğü taze olanın anıları da tazedir. Yaş kütüğü zamanla suyunu yitirir; bir kibrit çaksan tutuşacak kadar kurulaşır. O zaman geçmişin alevlerine ısınmak isteği yüreklerde doğar; en acı anıların bile burukluğunu yitirdiği ve tatlandığı dönem başlamıştır. Gününü yaşamazsan, geleceğini yitirmişsen, anılarına cankurtaran simidi gibi nasıl sarılmazsın?

Böylece anıların tuzağı insanın benliğini içine doğru çeker. Geçmişin nasıl güzelleşiverdiğine şaşarsın. Eski evler, eski meyhaneler, eski sokaklar, eski kadınlar, eski insanlar, eski giysiler kuytu köşelerinden çıkıp yüreğinde güncelleşirler; kör kuyunun çıkışı gıcır gıcır anılar taşır; yaşanmış kışlar ilkyaza dönüşür; çünkü bir zamanlar kartopu oynayan seni şimdi her mevsim dönümü tedirginleştirmektedir.

Bahar sarhoşluğunun kemiklerine vuran ağrısı gerçekte bir yürek sızısıdır.

Anılar düşmanlarımız mıdır, dostlarımız mı? Yaşamdan yavaş yavaş soyutlanırken bizi yaşatan iç birikimlerimiz mi? Alaeddin'in gi-

zemli lambasını her gün okşayarak geçmişe dönmeye çalışmak, anıların denizinde kulaç atarak soluk alıp vermek, yaşanan anı yitirmek anlamına gelmiyor mu?

Sorun nerede?

Anılar mı benliğine egemen olacak, yoksa sen mi onlara buyruk vereceksin? Anılarını şişire şişire balonlaştıran, sonra bu renkli balonlara tutunarak gökyüzüne yükselmek isteyen ihtiyarın çocuklaşması çoğu kişiyi gülümsetir; ama anılarını geleceğe dönük güncel yaşamında sağlıklı birikim gibi kullanmasını bilen kişi, yaşamı daha iyi tadabilir.

Anıların tuzağında geçmişî güzelleştirmeye çalışırken sakın bugünkü yaşamdan soyutlanma!..

Üç gün önce ağzını kavuran biberin anısı bugün ağzını yakmaz; soğan keserken gözlerin yaşarmıştır; ama olayı anımsarken gözyaşı dökemezsin; yıllar önce yüreğini dağlayan aşkın yarası artık apandisit ameliyatının izine dönmüştür.

Napolyon'un Elleri...

Geçenlerde bir dost toplantısında ünlü bir yazardan söz açılmıştı; içimizden biri:

— Tanrım, dedi, hergelenin tekidir.

Önce herkes sustu.

Sonra biri sordu:

— Bir yazar hergele olabilir mi?

— Neden olmasın?

— Bir şair?

— Olabilir.

— Bir ressam?

Söz ressama dayanınca tartışmacılar yumuşadılar. Çünkü herkes tabloları dünya müzelerini dolduran ünlü ressamlar arasında hergele, deli, sapık, anasının ipini pazarda satmış epey kişi olduğunu biliyordu. Hiç olmazsa Van Gogh'un kesik kulaklı portresini anımsıyorduk. Van Gogh, bunalıma kapılıp kulağını kesmemiş miydi? Sonra akıl hastanesine yatmamış mıydı? Sevgili dostu Gauguin'e saldırmamış mıydı? Ya Gauguin'in marifetleri neydi? Lautrec de sağlam ayakkabı değildi.

Ancak ortada bir sorun vardı: Adını sanat tarihine yazmış ünlü

bir ressam deli olabilirdi; ama bir deli ressamlığa heveslendiğinde beceremezse yalnız deli olarak anılırdı. Kendini yazar sanan hergele, yazar değilse elinde yalnız hergelelik kalacaktı.

Deha ile delilik arasındaki ilişkiler yumağını açmaya çalışanlar olmuş; kimi sapık ya da sapkın kişinin büyük işler yaptığı da görülmüştür. Dostoyevski saralı değil miydi? Pier Paolo Pasolini'nin sanatına kim dil uzatabilir? Bu ünlü İtalyan yönetmen cinsel yaşamındaki sapkınlık yüzünden öldürülmüştür. Sinemasever bir genç, Pasolini'ye özenip eşcinselliğe kaydıktan sonra olağanüstü bir yönetmen olamazsa yalnız eşcinsellikle yetinmek zorundadır.

Kimi özentiler ise daha az sakıncalı olabilir. Giyimde, kuşamda, davranışta ünlü kişilere özenenler zararsız bir işe girmiş sayılırlar. Büyük İskender başını sağ omzuna eğerek dolaşmış. O dönem Makedonya'sının gençleri İskender'i taklit etmeye başlamışlar.

Ne var ki, İskender başını sağ omzuna eğdiği için İskender olmamış ki...

Kimi zaman böyle modalar toplumu sarıyor. Sinema çağında dünkü gençlerin James Dean'e, bugünkülerin Michael Jackson'a özenmeleri hoş görülebilir.

Özenti ya da taklit eğiliminin önüne kolayca geçilemez. Hepimiz bilir bilmez çevremizdeki kimilerinin etkisi altında kalırız. Bu doğaldır. Ama kendi benliğinde bir başkasının kimliğini görmeye başlayan kişinin yeri akıl hastanesidir. Ancak akıl hastası kendisini Napolyon, Sezar, Hitler, Atatürk, Gandi, İsa, Musolini sanır.

En kolayı da Napolyon olmaktır. İnsan sağ elini ceketinin düğmeleri arasından göğsüne sokup başını dikleştirdi mi olur bir Napolyon...

Peki, Napolyon sağ elini ceketinin düğmeleri arasından göğsüne niçin sokarmış?

Kimbilir?

İnsan, organlarından habersiz yaşar. Dişı ağrımayan dişini; midesi bulanmayan midesini; kalbi teklemeyen kalbini anımsamaz. Ellerimizi de çoğu zaman unuturuz; ama sıkıntılı bir anda ellerimiz başımıza bela olabilir; hele ellerimizi nereye koyacağımızı düşünmeye başlarsak büsbütün şaşırırız.

Napolyon belki böyle sıkıntılı bir zamanında sağ elini göğsüne sokmuş, sol elini kıcının üstüne koyarak imparator pozuna girmiştir.

Ondan bu yana, aklını nereye koyacaklarını bilemeyenler ellerini nereye koyacaklarını öğrendiklerinden kolayca Napolyonlaşıyorlar.

Bu Film Eskidi...

Hep böyle olur...

“Olağanüstü koşullar” da siyaset sahnesine birisi sürülür.

Yeni “yıldızın” nitelikleri nedir? Şişman mıdır, zayıf mıdır? Şehla mıdır, gözlüklü müdür? Saçı ak mıdır, kara mıdır? Halk adamı mıdır, işadamı mıdır? Gökten zembille nasıl inmiştir?

“Yıldız”ın her kusuru bir erdem, her eksiği bir marifet, her çarpıklığı doğal sayılır. “Dış ekonomik çevreler”in yeni gözdesi için fısıltı gazetesiyle birlikte açık propaganda da başlar:

— Kardeşim bu adam yaman...

— Yaaa...

— Bu kez iş başka...

— Hııı...

— İyi hazırlanmış...

— Hımmmm..

— Ne istediğini biliyor...

— Mmmmm...

— Dünya Bankası, OECD, IMF, ticaret odaları, bankalar, holdingler, işadamları, yüksek kadrolar, her şey tamam; bu kez köşeyi döneceğiz...

— Yaaaa...

Yeni yıldız meydana sürülürken; kurtlar, tilkiler, çakallar, gölgedekiler, iplerin ucunu elinde tutanlar arkada sipere yatmışlardır. Acemi çaylaklar, yarı aydınlar, sözde okumuşlar, safoş gazeteciler, her iktidara yanaşıp yolunu bulmaya çalışanlar ve “Biraz da ben öleyim,” diye kepçenin sapına yapışanlar öne atılırlar. Kimi işadama da çatırdayan holdingini kurtarmak için yeni “yıldız” a muhtaç ve canını, malını, her şeyini bu uğurda harcamaya hazırdır. Sözde demokrasi adına yeni “yıldız” a yandaş çıkanlar da az değildir.

- Bu adama bir fırsat tanınmalı...
- Dur bakalım ne yapacak?
- Dün bir bugün iki...
- Hemen eleştirmeyin canım...
- Başka alternatif var mı?
- Kadayıfın altı kızarmalı...
- Bekle gör...

“Olağanüstü koşullar” la siyaset meydanında birdenbire parlayan yıldız kaymaya başladı mı, bu kez değişik edebiyat piyasaya sürülür:

- Bu iş artık tamam...
- Defteri dürüldü, ama biraz daha batsın diye bekliyorlar...
- Amma da çabuk iflas etti be...
- Fos çıktı yahu...
- Alternatif hazır; ama meyvenin olgunlaşması daha iyi olur...
- Boş çuval dik durmaz...
- Eline yüzüne bulaştırdı birader...

— Kullandılar, yıpratılar, bir kenara itecekler, yenisini sürecekleler...

— Bu iş buraya kadar...

— Ben söylemişim, ama kimse dinlemedi...

— Olmaz canım, bu kadar da yetersizlik olmaz...

— Halk iyice anlasın...

Yıldızları her seferinde değişen bu film kimbilir kaçınıcı kez oynuyor?

Seyretmekten bıkmadık mı?

Eskiden sinema salonlarında oynardı; şimdi video bandı oldu, elden ele, evden eve, salondan salona dolaşıyor.

Haydi hayırlısı...

Zaman Tüneli...

Düşün dergisi temmuz sayısını büyük ölçüde Diderot'ya ayırmış. Ölümünün 200'üncü yılında ünlü Fransız filozofunu bütün dünya anıyor; *Düşün* dergisi de Diderot'yu evrensel boyutlarıyla Türk okuruna tanıtmaya çalışıyor.

Denebilir ki:

— Aradan bunca zaman geçmiş, 1789 devrimi gerçekleşmiş, 1917 bile gerilerde kalmış; 1784'te ölen bir filozofun ders kitaplarından ötede ne anlamı kalır? Boşuna bir uğraş değil mi Diderot'yu anmak?

İnsanlık tarihi her yerde eşzamanlı yaşanmıyor. 20'nci yüzyılda kimi ülkede ilkel çağı andıran yaşam biçimleri görülüyor; kimi devlet ortaçağ kurallarını uyguluyor; kimi bölgelerde Uyanış Çağı yeni başlamış, aydınlanma uç vermiş; kimi toplum, bilimsel, teknik devrimin rayına oturmuş. Dünyamız bir anda çeşitli zamanları içeriyor. Brezilya ormanlarının derinliklerinde yabanıl toplumlar var; Suudi Arabistan ortaçağ hukukunu uyguluyor; Japonya endüstrisi teknolojik devrimin bilgisayar düzeninde işliyor.

Ya Türkiye zaman tünelinin hangi kilometresinde yaşamaktadır?

Diderot bu soruyla önem kazanıyor. Çünkü Fransız filozofu Aydınlanma Çağı'nın göz kamaştırıcı adlarından birisi. Aydınlanma Çağı ne demek? Ortaçağ karanlığının yarılması, bilimin dinden bağımsızlaşması, insan haklarına dayanan toplum düzenine yönelik 18'inci yüzyılda hızla kavuşuyor; Uyanış Çağı (Rönesans) ile başlayan ışıma bu dönemde aydınlığa dönüşüyor.

Avrupa'da Hristiyan Ortaçağı 18'inci yüzyılda yanılmış, karanlığın kuşatması kırılmış; Fransız Devrimi'yle bu olgunun yansımaları dalga dalga bütün dünyaya yayılmış; Türkiye'yi de etkisine almış; sarmış, silkelemiş...

Ulusal Bağımsızlık Savaşımızda bir yandan 1789 devriminin, bir yandan 1917 devriminin etkilerini duymuşuz; Cumhuriyet devletini böyle kurmuşuz.

Hristiyan Ortaçağı Avrupa'da aşılrken, İslam Ortaçağı Asya'da aşılammış; bilim dinden bağımsızlaşmamış; bu yolda ilk büyük adımı Atatürk devrimiyle Türkiye atmış; laikliği de devlet ilkesine dönüş-türmüş.

Diderot'yu anmak, anlamak, Aydınlanma Çağı'nı kavramak, güncel gerekliliktir. Çünkü uygarlığın ortak malı olmuş değerleri bilmeden geleceğe yönelik yol yordam bulmak olanaksız. Bilimin dinden bağımsızlaşması, insanlık tarihinin en önemli dönemeçlerinden başlıcasıdır. Türkiye, bu aşamanın gerisinde kalarak çağdaşlaşamazdı.

Cumhuriyet devrimiyle yapılmak istenen buydu.

Ne yazık ki ülkemizde bugün 18'inci yüzyıl Fransa'sından daha çok hoşgörü, fikir ve bilim özgürlüğü olduğunu savunmak oldukça zordur. Günümüzde bir Türk Voltaire'i ortaya çıksa, yasalardan önce toplumsal bağnazlığın duvarına çarparak ezilmesi işten değildir.

1960'tan sonra Türkiye'de toplumculuk akımlarının tomurcukları patladı. Bu akım içinde sivrilen kimileri, insanlığın "Aydınlık Çağı" diye adlandırdığı aşamayı yadsıyarak ya da azımsayarak yanlışlığa düşmedi mi? Cumhuriyet devrim tarihindeki özü kavramakta güçlük çektik; Kemalist devrimin uygarlık dünyasında yaşanmış önemli bir dönemecin ülkemizde canlandırılması isteğinden ve zorunluğundan kaynaklandığını göremedik.

Derim ki 200'üncü ölüm yılında Diderot'yu toplumcular anmalı, anlatmalı..

Dört Ayak Üstüne Düşenler...

Perşembe günü akşamüstü Coşkun'un Volkswagen'iyle Topağacı'ndan İhlamur'a iniyoruz. Hava soğukça, sislice. Topağacı'nın betonlaşmış hüznünden kurtulup İhlamur Köşkü'nün bahçe duvarına dönen deveboynuna ulaştığımızda yeşillığe kavuştuk.

Ama o ne?

Yokuşun tam altında kocaman bir itfaiye arabası, merdivenini büyük bir ağaca doğru yükseltiyor. Çevrede kadınlar, erkekler, çocuklar...

Bir olay var.

Coşkun'a dedim ki:

— Duralım.

Arabadan çıktık; bakıyoruz, bir şey göremiyoruz, anlayamıyoruz. İtfaiyenin merdiveni en yüksek dallara doğru uzanıyor, herkes olan bitenleri sessiz izliyor.

Kır saçlı bir itfaiyeci yaşından umulmayacak çeviklikle merdiveni tırmanmaya başladı.

Ne oluyor?

Kalabalığa bakıyorum, kimi kaygılı, kimi gerilimli, kimi meraklı gözler ağaca çevrilmiş. İtfaiyeci en yukardaki dallara ulaştı. Tam o

sırada bir kedinin ağaçtan teker meker yuvarlanmaya başladığını gördük. Çevik hayvan dallardan kurtulunca Olimpiyatlarda yarışan usta bir trampenci gibi iki-üç takla atıp dört ayak üstüne düştü..

Ve koşu koşu uzaklaştı.

Çocukluğumdan beri bildiğim bir kuralın geçerliliğine uygulamada yeniden tanık olmuştum: Kediye boşluğa nasıl bırakırsan bırak, hep dört ayak üstüne düşer.

“Operasyon” başarıyla sonuçlanmıştı.

Kedi kurtulunca kalabalık soluk aldı.

Kır saçlı itfaiyeci merdivenden indi.

Yanaştık; sordum:

— Bütün bu ekibin çabaları ağaçtaki kediye kurtarmak için miydi?

— Evet.

— Nereden haber aldınız kedinin zor durumda bulunduğunu?

— Telefonla bildirilmiş.

— Çağrılınca hep koşar mısınız?

— Evet.

— Bu merdiven kaç metre?

— Kırk dört..

Ağaca baktım:

— Kaç metre yükseldiniz?

— 12-13 metre...

— Bu ağaç ne ağacı?

Yanımıza yaklaşan bir başka itfaiye neferi sorumu yanıtlamak için ağaca baktı:

— Kavak!

— Yok canım...

İtfaiyeci güldü:

— Kavak, ama bu başka kavak...

— Nasıl?

— Buna piç kavak derler.

Çevrede toplananlar dağılmışlardı; görevini yerine getiren itfaiye ekibi dönmeye hazırlanıyordu. İçimden söylendim:

— Hey güzelim memleketimizde yaşayan iyiliksever insan kardeşlerim!... Hastane kapılarında hastalar ölürken, yaralılara can kurtaran yetişmezken, mapusanelerde bir yatağı üç kişi paylaşıırken, sokaklarda köpekler, kediler “itlaf” edilirken, kuduz illeti şurada burada can alırken ve daha neler de neler olup biterken, kavak ağacındaki kediyi kurtarmak için itfaiye ile birlikte seferber olup insanlığın tadına varan sevgili insan kardeşlerim...

Arabaya döndük.

Coşkun kontağı çevirdi.

Yola koyulduk.

Bilmem ki o da benim düşündüklerimi mi düşünüyordu? Bu ülkede hep dört ayak üstüne düşen hayvanlara mı destek sağlanıp yardım edilecekti?

Ezbercilik...

Küçük yaştan beri adını bellediğimiz sanat yapıtları vardır. Okul sıralarında bize tanıtılan bu yapıtların çoğunu anlamadan beğenmek zorunda kalırız. Sözelimi Don Kişot, Romeo ve Jülyet, Hamlet'i ele alalım.

Don Kişot, çoğu kişiye ilginç gelebilir, her yaştan ve baştan insanın hoşuna gidebilir; yeldeğirmenlerine mızrağıyla saldıran bu fitruk şövalye özentisinin serüvenleri merakla izlenir.

Romeo ve Jülyet arasındaki acı aşk, Yeşilcam filmlerine düşkün olan yığınları kendine çekebilir.

Ünlü Hamlet'ten ise çoğu kişinin aklında bir mezar, bir mezarıcı, bir de kurukafa kalmıştır:

— Olmak ya da olmamak!..

Öğrencisinden öğretmenine, gencinden yaşlısına değin herkes, Hamlet'in büyük yapıt olduğunu söyler. Çünkü bu yargı bize okullarda aşılarmıştır. Bir öğrenci, Hamlet'e ilişkin sınav sorusunu yanıtlarken dese ki:

— Hamlet kötü bir oyundur.

Sınıfta çakar ve Şekspir'in yüceliğini yaşamından bir yıl ödeyerek öğrenir.

Ne var ki kuşaktan kuşağa öğrencilere tanıtılan büyük sanat yapıtlarını gerçekten anlayabilmek için kimi bilgileri özümsemek zorundayız. Romeo ve Jülyet'i kavramak için oyunda yer alan iki soylu ailenin neden birbirlerine kin güttükleri açıklanmalıdır. Toprağa bağlı soyluların kan davasına dönüşen düşmanlıkları nereden kaynaklanıyor? Batı'daki toplumsal gelişmenin tarihi; feodal dönemdeki ekonomi, siyasa ve ahlak az çok bilinirse, Şekspir'in oyunu yerli yerine oturtulabilir. Ya Don Kişot?

Öğrencilere nasıl anlatacağız bu ünlü romanı? "Burjuva sınıfı nedir? Feodal düzendeki toplumsal sınıflar nasıl oluşmuştur?" Bu soruların yanıtlarını bilmeyen kişi, Don Kişot'u anlayabilir mi?

Feodalitenin gücünü yitirdiği bir aşamada şövalyelik de yok olmaktadır; geçmişin kahramanlık öykülerine tutkun bir adam, düşsel dünyanın kurgularına dayanarak serüvenlere atılıyor. Oysa burjuva yargılarının geçerli olduğu bir ortama dönüşmektedir dünya... Don Kişot eylemleriyle bu yeni dönemde hem gülünç olur hem yenik düşer.

Ne var ki biz okullarda öğrencilerimize "Burjuvazi nedir" sorusunun yanıtını bilime dayanarak öğretmezsek, toplumsal sınıfların nasıl oluşup dönüştüğünü anlatmazsak, çocuklarımız Don Kişot'u edebiyat tarihinde nereye koyacaklar?

Hamlet kimdir?

İnsan ruhunun açmazlarını sergileyen bu çelişkili kişilik üstüne neler söylenmiştir? Evrendeki çelişkiler yumağı ve ilişkileri üzerinde düşünmeyen bir kimse, Hamlet'i delidolu bir adam sanacaktır. Çelişkilerin sınıflı toplumlara nasıl yansıdığını bellemek de yetmez ki... Toplumda her sınıfın insanı yaşadığı çevrenin gerçekliğini ben-

liğinde taşıyor; koşullanıyor, öğreniyor, düşünüyor, davranıyor. Evrenin, doğanın, toplumun bir parçası olan insan ruhu da çelişkilerle örülüdür. Bu bilgileri ayrıntılarıyla öğrenmeden ve özümsemeden, Prens Hamlet bize ancak bir bilmece gibi görünür.

Ezbercilik iyi midir?

Kötü mü?

Dünya ve Türkiye tarihi, sanatı, edebiyatı çocuklarımıza ezberle okutuluyor.

Şimdi okul kitaplarının yeniden yazılacağı üzerine haberler gazetelerde yayımlanıyor. İlk bakışta güzel bir girişimdir bu; ama “evrim kuramı”na düşmanlaşan bir kafayla düzenlenecek yeni ders kitapları, çocuklarımızı büsbütün boşluğa düşürmeyecek midir?

Adaletin Saati?

Zaman her vakit, her yerde, her insan için bir değildir; saatlerin kimi zaman yavaş, kimi zaman hızlı işlediğini insan yaşadıkça öğrenir.

Sevdiğin kişi ameliyathaneye alınmış, kapıda bekliyorsun. Zaman uzadıkça uzar, kirli çiklet gibi beynine yapışır, soluğunu daraltır, sinirlerini gerer, yüreğini burdukça burar.

Evlenme çağına girmiş kızın durumu kapalı çevrede zordur. Ortalıkta kaç kişi var damat adayı olacak? İlk yıllar umutla geçer, kızcağız yirmilerin yarısını bitirip otuzuna doğru tırmanmaya başladı mı zaman daralır; beklenti baskıya dönüşür; bir fısıltı dolanıp durur:

— Evde mi kalacak?

Kızcağız sabahtan akşama dek evde kısmet beklerken zamanla didişir.

Futbol maçının son dakikaları. Bir gol atsan beraberliği sağlayacak, finale kalacaksın. Karşı takım topu oyalıyor. Tribünlerdeki on binlerce yandaş saniyeleri sayıyor; ama zaman öylesine hızlı geçiyor ki saniyeler gemi azıya almış bir ata dönmüş, dörtnala, dolu dizgin. Hakem düdüğü ha çaldı, ha çalacak. Tüm benliğinle zamana asılıyorsun durdurmak için...

Körolası yavaşlayacağına hızlanıyor.

Tutuklusun.

Yargıç seni hapis cezasına çarptırmış, kararı yüzüne karşı söylemiş; dosyanın Yargıtay'a gitmesi için gerekçeli kararın yazılmasını bekliyorsun.

Yargıç gerekçeli kararı yazmıyor. Ya işi çok, elini dosyaya atmıyor ya da özellikle yazmıyor ki tutukluluk cezaya dönüşsün de acı çekesin. Günler geçiyor, haftalar geçiyor, aylar geçiyor, yargıç dosyayı eline almıyor.

Tutuklu, dört duvar arasında bir aşağı bir yukarı volta atıyor, düşünüyor.

Saat gecenin dokuzu.

Yargıç nerededir?

Ya evinde çoluk çocuğu arasındadır, ya bir dostuyla iki tek atmak için dışarı çıkmıştır.

Saatin geçtiğini yargıç nasıl bilecek?

Ya karısı anımsatır:

— Yatma zamanı geldi, yarın erken kalkacaksın, çocukların okulu var.

Ya ahababı anımsatır:

— Ooooo... Saat 12'ye geliyor, zaman nasıl da geçmiş! Evden merak ederler.

Vakit gece yarısı. Yargıç uykuya dalmıştır..

Tutuklunun dosyası da mahkeme kaleminin dolabında derin uykudadır. Ama tutuklunun gözleri açıktır. Yalnız tutuklunun değil, annesinin, eşinin, çocuklarının da gözleri açıktır.

Yargıç zamandan habersiz uyuyor. Tutuklu saatin tik-taklarını dinliyor ve istiyor ki yargıç bir an önce gerekçeli kararı yazsın, dos-

ya Yargıtay'a gitsin, yüksek kurulun incelemesine sunulsun, adalet çarkı dönsün, ne olacaksa olsun.

Demek ki yargıcın zamanıyla tutuklunun zamanı bir değildir. Saatler ikisi için ayrı hızda çalışıyor. Zaman kavramını eşitlemek için yargıcı da tutuklu gibi dört duvar arasına kapatıp dosyayı eline vermek mi gerekir:

— Görevini yapıncaya dek dışarı çıkmak yasak!

Böyle bir şey yapılamayacağına göre yasalarda önlem alınmış, yöntem benimsenmiş, yargıç ve tutuklu için geçerli süreler konmuş, adaletin saati böyle kurulmuş.

Adaletin saati vardır.

Bu saat yargıç ve tutuklu için eşit hızda çalışır. Ama bir ülkede adaletin saati, yargıç için ayrı, tutuklu için ayrı çalışırsa ne olacak?

Yok mu bununla ilgilenecek bir yetkili, bir sorumlu, bir insan, bir vicdan?

Voltaire'in Güncelliği...

Server Tanilli, Voltaire'in *Kandid'* ini Türkçeye çevirdi (Say Yayınları).

Voltaire okullarda tanıtılır, öğretilir; "Aydınlık Çağı"nın bu büyük yazarı saygınlıkla anılır. Ne var ki Voltaire bu saygıyı hayatında pek görememiştir. Mapusanelere atılmış, dövdürülmüş, ömrü sürgünlerde geçmiştir; yıldızının parladığı günler de olmuştur. Bu dalgalı yaşamın nedenleri Voltaire'in gerçekleri arayan bir insan olmasından kaynaklanır. Voltaire, savaşa karşı barışçılığı; bağınazlığa karşı hoşgörüyü; zulme karşı adaleti; insanlar arasında eşitliği sonuna değin savunmuş bir yazardır. Ne yazık ki yaşadığımız toplumda Voltaire aşılamamıştır; 1759'da yazdığı *Kandid'* in güncelliğini koruması Voltaire için ne büyük bir başarıysa bizim için o denli ayıptır.

18'inci yüzyıl "Aydınlanma Çağı" olarak anılır. Voltaire bu çağı simgeleyen yazarlardan biridir.

Ortaçağ, tarihte hem Hristiyan hem İslam dünyasını kapsayan bir dönemdir. Bu dönemin kültürü dinseldi. Batı'da Rönesans gündeme girdiğinde, insanlık yeni bir aşamaya yöneliyordu. Bilimin din-den bağımsızlaşması ve insan aklının kör inançları yenilgiye uğrat-

ması kolay olmadı; laik kültürün kökleşmesi için yüzyıllar gerekiyordu. “Aydınlanma Çağı” bu süreçte daha sonraki bir aşamadır ve burjuva devrimleri 18’inci yüzyılın sonuna doğru birbiri ardına patlayacaktır. Voltaire’in aydınlığı tarihsel kapsamında bu toplumsal gelişimi de vurgulamaktadır.

Batı’nın ortaçağdan sıyrılmasıyla bilim ve kültürün dinsel bağnazlıktan bağımsızlaşması gerçekleştiğinde İslam ortaçağı sürüyordu. Müslüman dünyasında ortaçağın aşılması konusu ayrıca incelenmelidir. Bu inceleme Atatürk devrimlerinin içeriğini de aydınlatır.

Kandid ya da İyimserlik Üstüne Voltaire’in bir romanıdır; ama bildiğimiz türden bir roman değildir bu; gerçekçi masal havasında yazılmıştır. Çağının olaylarını ele almakla birlikte zamana karşı duran bir kurgusu vardır. Çoğu eleştirmen *Kandid’* i dünyaya bakış açısından kötümser bir felsefeyi savunmakla suçlar. Oysa Voltaire tersi bir anlayışı dile getirmiş, yaşanan dünyada her şeyi yazgısal mantıkla ele alıp benimseyenlere karşı çıkmıştır. Voltaire’in ölümsüz kahramanlarından Pangloss’un dünya görüşü yazgıcıdır:

—Bakın, burun gözlük taşımak için yapılmıştır; bunun için gözlüklerimiz vardır. Bacaklar, çorap ve pantolon giymek için yaratılmıştır; o yüzden çorap ve pantolonlarımız var. Taşlar yontulmak, sonra da şatolar yapmak için meydana getirilmiştir; efendimizin pek güzel bir şatosunun bulunması bu nedenledir; eyaletin en büyük baronunun en iyi yerde oturması gerekir. Ve domuzlar da yenmek için yaratıldığından bütün yıl domuz yiyoruz.

Pangloss’un mantığını günümüze uygularsak “iyimserlikle” konuşabiliriz:

— İşçiler, memurlar, köylüler; büyük işadamlarının işlerinin düzgün gitmesi için yaratılmışlardır; bunun için ücretlerin, aylıkların, tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması gerekiyor. Devlet hazinesi, işadamlarının başarısı için meydana getirilmiştir; bunun için 14 holdinge her türlü ekonomik desteği sağlamak gerekiyor.

Günümüzün “alternatifsiz ekonomi politikası”nı donatan mantıkla Voltaire 1759’da alay etmiş. Ortaçağın taşları derebeylerinin şatolarını meydana getirmek için yaratılmadılar mı? Türkiye’nin insanları da IMF’nin reçetesini uygulamak için yaratılmışlardır.

Bugünkü Türkiye’de her şeyin iyi gittiğini durmadan yineleyenler var. Toplumsal eleştiriye yeğleyenler ise “kötümser” hatta “yıkıcı” dırlar. Bu ortamda Voltaire’in *Kandid*’ini herkesin özenle okuması yararlı olacaktır.

Fikir Özgürlüğü ve Hoşgörü...

Hoşgörü, Batı'da 15'inci yüzyılda kavramlaştı; 16'ncı yüzyılda Thomas More'un *Ütopya* yapıtıyla ünlendi.

Thomas More, *Ütopya*'sında öyle bir ülke düşlemektedir ki, orada hoşgörü temel yasadır. Ütopyalılar çeşitli dinlere inanmış kişilerden oluşan bir toplumdur ve herkes birbirinin inancına saygı göstermek zorundadır. Eğer bir Ütopyalı ötekinin inancını hoşgörmüyorsa sürgün cezasına çarptırılır. Hoşgörü yasası Tanrısızları bile korumak-tadır; dinsizlik suç değildir; herhangi bir dini küçümsemek suçtur.

En kısa deyişle hoşgörsüzlere hoşgörü göstermeyen bir ülkedir Ütopya...

18'inci yüzyıl "Aydınlık Çağı"nda hoşgörü kavramı daha da somutlaşmış, özgürlük kavramıyla eşdeğerli tutulmaya başlanmıştır. Başta Voltaire olmak üzere nice düşünür ve bilgin, bağnazlığa karşı hoşgörünün savunmasını üstlenmişlerdir.

Hoşgörünün Batı'da uzun ve acılı bir tarihi vardır.

1572'de Kral 9'uncu Charles, Fransız Protestanlarının kendisine karşı bir komplo hazırlığı içinde olduklarına inandırıldı ve Saint Barthelemy katliamını onayladı. 24 Ağustos 1572 günü kırım başlatıldı. Katolik halk, kiliselerin tehlike çanlarıyla kışkırtıldı ve "hainleri öl-

dürmek için” ayaklandı. Paris’te binlerce kişiyi kırıp geçiren katliam taşraya yayıldı. Olaylara tanık olan Montaigne, bu konuda şunları yazmıştı:

“İnsanın kendi inançları uğrunda başkalarını yakması, karşı inançlara yüksek değer vermesi demektir.”

Batı tarihinde hoşgörüye kolay ulaşılamadı; ancak hoşgörüyle fikir özgürlüğünün bağıntısı anlaşıncı ve özgürlükler hukuk düzeniyle korununca amaç sağlanabildi. Çünkü fikir özgürlüğünün bulunmadığı yerde hoşgörü lafta kalır.

Bugün Türkiye’de Büyük Millet Meclisi’nde kavga istemiyoruz; uygarca tartışmalar, dostça ilişkiler, yakın işbirliği içinde sorunlarımızı çözmenin en doğru yol ve yordam olduğunu savunuyoruz. Siyasal partiler ve gazeteler arasındaki ilişkilerin de hoşgörü çerçevesinde süregelmesi sıcak bir ortam yaratır.

Ama fikir özgürlüğünün bulunmadığı bir yerde hoşgörünün içeriği ne olacak?

İnsan ancak karşıt fikirli kişiyi hoşgörürse hoşgörüden söz açabilir. Karşıt fikirleri yasaklayarak ceza baskısı altında tutan bir toplum düzeninde yaşayanların birbirine karşı hoşgörüsü acaba uygarlık tarihinde ne anlam taşıyor?

Tarihsel süreçte bu anlamı somutlaştırabiliriz.

Yalnız Katolik inançlara özgürlük sağlayan bir düzende Katoliklerin birbirine hoşgörüsü özgürlükle eşdeğerli sayılamaz. Yalnız kapitalist partilerin oluşturduğu siyasal ortamda, politikacıların birbirine karşı hoşgörüsü de ancak alay konusu olabilir. İran Cumhuriyeti’nde geçerli İslami hoşgörünün de fikir özgürlüğüyle bağıntısını açıklamak çok zor.

Bugün Türkiye’de en güzel hoşgörü örnekleri Odalar Birliği’nde, Ticaret ve Sanayi Odaları’nda, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği’nde görülüyor. Büyük işadamlarımız birbirleriyle göz yaşartıcı bir hoşgörü ortamında tartışıyorlar, uygarlık tabloları sergiliyorlar; hoşgörülerini yalnız kendi inançları doğrultusunda cömertçe ortaya koyuyorlar.

Hoşgörüye âşık yöneticilerimiz ve politikacılarımız da tümen tümen... Ne var ki fikir özgürlüğüne gelince iş değişiyor; çünkü 1984 Türkiye’sinde fikir özgürlüğüne karşı hoşgörü yoktur. Bu alanda, “16’ncı yüzyılda yaşamış İngiliz düşünürü ve devlet adamı Thomas More’un *Ütopya*’sından bile geriyiz,” dersem acaba hoş görülür mü?

Haklı? Haksız?..

Spartaküs adı, tarihte en ünlü köle isyanını simgeler. Trakyalı bir çobandı Spartaküs, Roma İmparatorluğu'nun ordusuna asker yazılmıştı; ama birliğinden kaçınca köle sayıldı, gladyatör olarak saptandı. Görevi, öteki kölelerle ölüm-kalım dövüşlerinde efendileri eğlendirmektir.

Ama kölelik düzenine başkaldırdı Spartaküs, İÖ (İsa'dan önce) 73'te arkadaşıyla birlikte kaçtı.

O dönemin tarihsel olaylarını anarken geriye doğru sayarız. Kitapların yazdığına bakılırsa Spartaküs 73 yılında kaçmıştı; 71'de öldü. Batılı takvim düzenlemesine göre tarih, İsa'nın doğuşunda sıfırlanacaktı ve sonraki yıllarda kölelerle efendilerin peygamberleri ve tanrıları birleşecekti. Ne var ki Spartaküs'ün olacaklardan haberi yoktu. Ne kaçtığı yılın "İsa'dan önce 73" diye anılacağını biliyordu ne de 71'de öleceğini...

Spartaküs, iki yıl süresince, tarihin en haklı savaşlarından birine komutanlık yaptı; İtalya'yı yukarıdan aşağıya harmanladı; Romalı efendileri tir tir titretti; karşısına çıkan orduları bozguna uğrattı. Kölelerin katılmasıyla Spartaküs'ün ordusu büyüdükçe büyüyordu; 100 bin kişiye ulaşmıştı; komutan askerlerini beslemekte zorluk çekiyordu;

Çünkü düzen, Romalıdan yanaydı; ekonominin zenginlikleri ve kaynakları efendilerin elindeydi.

Spartaküs'n yıldız falında kötü günler başlamıştı. Romalı Crassus sonunda Spartaküs' yendi; binlerce köleyi işkenceyle öldürdü.

Neden anımsadık Spartaküs'?

Çünkü biliyoruz ki tarihte haklı olan, her deneyimde başarı kazanmaz. İnsanlık, haklıların yenilgisini yaşaya yaşaya bugünlere ulaştı; haksızların zulmn mazlumlar iliklerinde duya duya hayatlarını sürdürdüler. Eğer her haklı olan başarıya ulaşsaydı, tarih oluşabilir miydi? Beyazlar Kara Afrika'yı nasıl yağmalarlardı? Avrupalılar Amerika'ya ayak basıp yerlileri nasıl yok ederlerdi? Sömürge imparatorlukları yüzlerce yıl sürebilir miydi?

Haklının haksız yenmesi diye bir kural, bilim yasası gibi geçerli değildir. Su, hep 100 derecede kaynar, taş boşluğa bırakılınca düşer; ama, her bilimsel deneyin de (koşullar yerinde olmayınca) aynı sonuçları veremeyeceğini biliyoruz. İnsanoğlu adı üstünde “deney” yapıyor, “kuram” üretiyor; kiminde öngörülen sonuca ulaşıyor, kiminde umutlar boşa çıkıyor; buna karşın bilim yürüyor, gelişiyor, yeni ufuklara ulaşıyor.

Tarih de yürüyor.

Türkiye Cumhuriyeti, haklı bir savaşla kuruldu. Bunun adına bağımsızlık ya da kurtuluş savaşı denir. “İstiklal Savaşı”nda yerden göğe dek haklıydık biz; ama, yenilebilirdik...

Yenilmedik.

Çünkü tarihsel koşulların denk düşmesi, olanakların akılcıca kullanılması, önderlerin yetenekli olması, daha önceki yenilgilerde sağ-

lanan bilgilerden yararlanılması, dış dünya dengelerinin elverişli bulunması; halkın bağımsızlık istencinin başarıya ulaşması için gerekli harmanı oluşturmuştu.

Savaşlar siyasetin yürütülmesinde kanlı araçtır. Politika kimi zaman savaşla yapılır, kimi zaman başka yollarla... Çağımızda ne yazık ki siyasetin kanlı yöntemlere başvurduğunu görüyoruz; buna karşın insanlar savaşlara karşı barışı savunmayı, uygarlık koşulu ve ölçütü sayıyorlar.

“Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, hukukun üstünlüğü” gibi kavramlar, siyasetin barışçı ve uygar yollarla yürütülmesi için benimsenen ortak koşullardır. Kimi zaman iç politikada bu yolları bir yana iteleyip baskı, terör, cinayet, zulüm yöntemlerine başvuranlar bulunabilir. Kimi zaman iç politikada haklı olanların ezildiği, yenildiği, gerilediği de görülür. O zaman hepimizin kendi kendimize sorması gereken ilginç bir soru oluşur:

— İnsan hangi durumda olmayı ister? Haklı olup yenilmeyi mi yeğlersin? Haksız olup yenmeyi mi?

Tarih umutsuz da olsa hakkı sonuna kadar savunmayı ve haksızların safına geçmeyi yadsıyan kişilerle doludur ki onlar gerçek insanlardır, insan gibi yaşamışlardır ve muharebeleri yitirseler de savaşları kazanmışlardır.

Karakeçi!..

Issız toprak yolları teperek Bayan Karakeçi'nin tahta kulübesi-
ne varmıştık.

Navaho'daydık...

Yıl 1964 idi.

Sağda solda birkaç sümüklü çocuk oynuyordu; ötede bir at ara-
bası, uzakta bir mısır tarlası, çevrede kıraç tepeler görünüyordu. Rüz-
gâr yüzümüzü kırbaçlıyor, kurşun rengi gökyüzü toprağa yakla-
şıyordu.

ABD'de yaşayan 500 bin Kızılderiliden biri olan Bayan Kara-
keçi, sırtına attığı eski püskü battaniyeye biraz daha sarındı, kulü-
besinin kapısına oturdu, kırış kırış yüzüne yerleşmiş derin hüznün bel-
li belirsiz bir gülücükle dağılır gibi oldu.

Bayan Karakeçi, “dünyanın öteki yüzünden gelen” bana teşekkür
etti. Navaho dilinde konuşuyordu. Dediklerine göre bu dilin yazısı
yokmuş. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusunda Navaholu
Kızılderililer haberleşmede kullanılmış. Düşman, Amerikan telsizi-
ni yakalasa bile ne konuşulduğunu anlamıyormuş. Navaho dininin
yazılı kitabı olmadığını söylediler. Kışın gökyüzü kapalı olduğu sü-
rece susan yaşlılar bilirmiş bu dini. Yazın güneşli günlerde bu yaşlılara

biraz tütün verilince konuşurlar, günlerce anlatırlarmış; ama yine de Navaho dini yeterince bilinemezmiş.

Yitik bir soyun, yitik bir dilin, yitik bir dinin insanı Bayan Karakeçi, yenik Kızılderililerin bilinçsiz acısını kararmış yüreğine gömerek sonunu bekliyordu.

Yaşama dönük umudu yoktu.

Ateşli tüfek kullanan beyaz insana kargıyla saldıran ataları, Bayan Karakeçi'den daha umutluydular.

Yirmi yıl önce bir Amerika gezisinde rastladığım bu yaşlı Kızılderiliye neden takılıp kalmıştım?

Çünkü Bayan Karakeçi'yi görünce iyice anlamıştım ki haklı olan ille de kazanmaz. İnsanlık tarihi haklıların yenilgileri, haksızların yenilgileriyle doludur.

Haklı olan hep kazansaydı, tarih kitaplarının sayfaları kara lekelerle dolup taşmazdı.

Eğer Anadolu halkı, Bağımsızlık Savaşı'nda yenilgiye uğrasaydı, bugünkü Türkiye var olamazdı; ama biz savaşı zaferle noktaladığımız için haklı olmadık.

Haklı bir savaşa girmiştik...

Yenilebilirdik..

Yendik.

Bilim adamı tarihe bakarken “Kim haklı, kim haksız” diye değerlendirmeye yapmaz; zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olayların bağıntısında değişimin değişmeyen yasalarını bulmaya çalışır.

Bilim adamı hak ve hukuk yokken tarihin var olduğunu bilir. İnsanoğlu çok uzun bir süreç sonunda hak hukuk kavramlarını üretebilmiştir. Toplamlar didişerek, çatışarak, savaşıarak bugünlere ulaşırlar; çağdaş uygarlığı yarattılar.

Vardığımız noktada yenگیyle yenilgilerin tarihin yasalarını değıştirmedeğı belirlenmiştir.

Navaholu Kızılderili güneşle tapardı. Dini kitapsızdı, dili yazısızdı Navaholunun; ama başına gelenler bu yüzden değildi. Gezenimizde puta, ateşle, doğaya, hayvana tapanlar, hiçbir şeye tapmayanlar, çoktanrıya, tektanrıya inananlar yaşamışlardı, yaşıyorlardı. Bütün bu insanlar binlerce yıldan beri kavgalaşmışlar, savaşmışlar, yenmişler, yenilmişlerdi.

Sonuç neydi?

Gele gele bir bombanın yazğısına bağlanmıştı insanoğlu, bir nükleer bombanın...

Eğer bu bomba patlarsa...

Ortalıkta ne yeniğı kalacaktı..

Ne de yenilgi.

Uygarlık bir büyük savaşta yengininde yenilgininde sıfırlaştığı aşamaya varmıştı.

Bu aşamada barıştan yana olanların, kimi çevrelerde düşman sayılması ilkellik değil midir?

Yaşadığımız Zaman...

Elimde keskin bir bıçak vardı. Tabakta bir kırmızı elma, bir sarı portakal. Bıçağı vurdum elmaya. Şakkadak ayrıldı. Beyaz içi, siyah çekirdekleri çıktı ortaya, taze kokusu genzime ulaştı. Hoşuma gitti. Yemeden bir yana koydum elmayı. Portakalı aldım. Enlemesine kes-tim. Ne o? Don mu vurmuş? Başka bir şey mi olmuş? Çiçek balına benzer dolgunlukta bir dokuyla karşılaşacağımı sanırken, porsumuş, kurumuş, kavrulmuş dilimlerin kesiti beni düş kırıklığına uğrattı. Top-lumların da meyvelere benzediğini anımsadım.

Görünüşe aldanmayacaksın.

Geçenlerde bir arkadaşıyla “lüküs” lokantalardan birine git-tik; garsonlar koşuştular; yer ayırtmamıştık; iki kişiydik; üzerinde “tu-tulmuştur” yazısı bulunan dört kişilik bir masanın yanına buyur et-tiler.

Çevreye bir göz attım.

Görgüsüzlük, şatafat ve özentinin çirkinliği kişilerden deko-rasyona kadar her yana sinmişti. Listeye bakınca anladım ki burada ne doğru dürüst yemek yenir ne de dostça sohbet edilir. Haydan ge-lip huya gidenlerin toplumunda gayrimeşru kazançları işkembeye in-

direnlerin midelerine ve cüzdanlarına göre düzenlenmiş bir yerdeyiz. Zaten ne getirdikleri yemek yemeğe benziyordu, ne önümüze koydukları salata ahım şahım bir şeydi. Ula'nın sokak içindeki aşçı dükânında, Adana'nın kuytu köşesindeki kebabçısında yemek kültürü İstanbul'da mantar gibi biten lüks lokantalara taş çıkartır.

Gözüm yan masadaki “tutulmuştur” etiketinin üzerinde yazılı isme kaydı. Bu herif 1950'lerde Beyoğlu çirkefinde en aşağılık işleri yaparken fuhuş dünyasında arabulucularla zenginleşip eğlence âleminde “kral” ve “beyfendi”liğe terfi etmiş biriydi. Ben o zamanlar Beyoğlu Savcılığı'nda staj yapan avukat adayı olarak kendisini tanıyordum.

Lokantanın kokuşmuş havasından kurtulmak için kendimizi dışarıya attık; bir soluk aldık.

Geçenlerde Londra'da Scotland Yard'ın önce yakaladığı, sonra da salıverdiği Oflu İsmail'i hapishaneden tanırım. Avluda volta atarken, koğuştaki çay içerken dertlerini döken Oflu, anılarını anlatır, dünya ve ahiret üzerine çeşitlemeler yapar, sık sık yinelerdi:

— Abi, bu memleketin en iyi insanları hapishanelerdedir, sabıkalılardır.

Eh, ben de mapusaneden ve işkencehaneden geçtiğim için se-simi çıkarmazdım. Oflu ile yazgı birliği içindeydik. Cezaevinde olması gerekenlerin dışarıda fink attıkları, buna karşılık nice saf kişinin oltaya takılmış balık gibi dört duvar arasına düştüğü bir gerçektir.

Bu gerçekten yola çıkarak bir genellemeye gitmek yanlıştı.

Zaman çabuk geçiyor.

On dört yıl sonra bugün, bakıyorum ki çevremde herkes ya da-

valı, ya sabıkalı... ya içerde oğlu, kızı, amcası, dayısı, yeğeni var; ya da mahkemede dosyası...

Çevremde derken kimse yanılmasın! Benim çevremde yalnız fikir adamı, işçi, sendikacı, eylemci, genç, sanat eri yok!.. İşadamlarını ve yakınlarını da oldukça tanırım. Tanımasam bile gazetelerde okur, izlerim. Bankacıymış, ihracatçıymış, holding babasıymış, bankermiş, tüccarmış, falanmış, filanmış... Allah aşkına söyleyin. Hangisinin davası ya da sabıkası yok? Yolsuzluk, rüşvet, kaçakçılık söylentilerine bulaşmamış bir tek anlı şanlı holding babası ya da işadamı gösterin gösterebilirseniz... Bunların dosyalarını kapatmak için uğraşıp duranlar az değil; ama dosyalar bir deve yükü... Öte yandan fikir adamları, aydınlar, sanatçılar, gazeteciler de kovuşturmalardan kurtulamıyor; gençler yıllardan beri dört duvar arasında döneniyorlar. Peki, bu gidişin sonu ne olacak? Bir toplumun çürümesi ve kokuşması daha başka türlü nasıl vurgulanır?

Para ve Özgürlük...

1793'te Jean-Paul Marat Fransız Devrimi'ni eleştiriyordu:

“Para soylularına yenilecek olduktan sonra, kan soylularını yenmek, yalınkat bir kazançtır.”

Fransız Devrimi aristokrasiye karşı yapılmıştı. Kan soylularından oluşuyordu aristokrasi... Feodal düzenin egemenleri, kontlar, kontesler, baronlar, baronesler, saray çevresinde kat kat dolanan peruklular, dantelalılar, pudralılar halkın düşmanlığını üzerlerine çekmişler, ama kimi büyük sanatçının bile yüreğinde şartlanmışlığın özlemlerini köpüklemiştirlerdir. Edebiyat tarihinin devlerinden Balzac, tutucu ve kralcı bir yazardı. Çağının toplumunu olağanüstü gözlemlerle sergilemiş bir kalem sahibi, okurlarına yalan söylüyor, imzasını atarken soyluluk taşıyor, adını Honore de Balzac diye yazıyordu.

İki adın arasındaki “efe” takısı soyluluk göstergesiydi. Oysa Balzac'ın soylulukla uzaktan yakından bir ilişkisi yoktu; sıradan biriydi.

Victor Hugo da bir ara soylu olduğunu ileri sürecektense kadar pusulayı şaşırmıştı.

İnsanların bilinçleri yüzyılların geleneklerinde karardı mı, ışıması da uzun yıllar alıyor, kuşakların kuşakları izlemesi gerekiyor. Fransız Devrimi'nde lokomotiflik yapan burjuvalar, hem soyluluğa gizli bir hayranlık duyuyorlardı hem de köylü ve işçilere tepeden bakıyorlardı; ama yüreklerinin her bir gözeneğine sinmiş olan ve bütün davranışlarını yönlendiren tutku neydi?

— Para hırsı!

O yılların çarpıcı sanat ürünlerinde para hırsı, insan kişiliğinde yarattığı fırtınalarla ve toplumda oluşturduğu dalgalanmalarla alabildiğine işlenmiştir.

Uzaktan bakılınca Fransız Devrimi'nin bütün dünyayı aydınlatıp yeni bir çağ açtığı görülüyor. Oysa, dönemin tarihçi ve yazarlarından Philippe Buonarroti 1828'de devrim adına hayal kırıklığını şöyle dile getiriyordu:

— Özgürlük çoğu kimse için sadece sınırsız kazanma olanağı sayılıyor.

Fransa'da 150 yıl önce geçerli olan bu söz, günümüz Türkiye'sine tıpatıp uymaktadır. Hele 1980'lerde parasal felsefe toplumda öylesine egemenleşmiştir ki, bu salgının dışında kalan her görüş çağdışı sayılmaktadır. Sosyal adaletçilik, toplumculuk, halkçılık modası geçmiş akımlardır. Sınırsız kazanma özgürlüğünden gayri fikirler eskimiş giysiler gibi sandığa atılmışlardır ya da yargılanmaktadırlar.

Türkiye'nin tarihi kuşkusuz Fransa'ya benzemez. Biz Cumhuriyet devrimiyle sarayı yıktık; aristokrasiyi devirmedik. Bizde kan soyluları yoktu. Marat'ın söyledikleri 150 yıl önceki Fransa'da geçerli olabilir:

“Para soylularına yenilecek olduktan sonra, kan soylularını yenmek, yalınkat bir kazançtır.”

Biz Türkiye’de Marat’nın tümcesini değiştirerek bir özeleştiriyeye geçebiliriz:

— Para soysuzlarına yenilecek olduktan sonra Cumhuriyetin ne anlamı vardır?

Cumhuriyet, halk yönetimi demektir. Eğer, toplumu para gücünü elinde tutanlar yöneteceklerse rejimin adı ne cumhuriyet olabilir ne de demokrasi. Eğer demokrasi yalnız sınırsız para kazanma özgürlüğü diye yorumlanırsa demokratik rejimin erdemleri kısa sürede sıfırı tüketir, insanlar soysuzlaşır.

Ülkemizin bugünkü hastalığına doğru teşhisi koymaktan korkmayalım: Para kazanma hırsının sınırsızlığı 1980’ler Türkiye’sinde özgürlüğün temeli sanılıyor. Öyle görülüyor ki Batı’da 150 yıl önce yaşanan ve sonra tedavi edilen hastalığa yakalanmışız.

Yazı?..

Bir tanıdık sordu:

— Canın sıkılıyor mu?

Düşündüm:

— Bilmem...

Gözlerimin içine baktı.

— Keyfin yerinde mi?

Omuz silktim:

— Sanırım...

Üsteledi:

— Mutlu musun?

Patladım:

— Aptal gibi konuşma!..

Direndi:

— Mutluysan yazılarına yansıt! Bak, hiçbir şeyin eksik değil, Allah'ı şükür toplumda yerin var, işin var, ünün var, çevren var, her şeyin var...

Meraklandım:

— Peki, ne yapayım?

Öğüt verdi:

— Şükret!.. Topluma iyimserlik aşlamak için yaz! Bu yönetimi Allah başımızdan eksik etmesin.

Bu herifi tanırdım da bu kadar dangalak oluşuna yine de şaşıtm kaldım.

Eskiden padişahların dalkavukları, kralların soytarıları varmış. Bugün Babıâli’de kimi gazeteci veya yazar, işadamlarının soytarısı, iktidar güçlünün dalkavuğu rolüne sıvanmış görünüyor; işi gücü holding patronunun pabucunu cilalayıp parlatmakla başlayıp bitiyor.

Ne yazıyor soytarı?

Ne yazacak? Ülkeyi çekip çevirmek, soyup sömürmek isteyen parababalarına ve siyasal güç sahiplerine yaranmak için her şeyi toz pembe göstermeye çabalıyor.

Hastalıkla sağlık, eğlenceyle sıkıntı, yorgunlukla dinçlik, sevinçle tasa, güçlülükle güçsüzlük, kaygıyla umut, koşuşmayla dinlenme, dostlukla düşmanlık, iyilikle kötülük, başarıyla başarısızlık, sevecenlikle acımasızlık arasında kurulmuş bir salıncakta yaşam boyu sallanır insan...

Hayatın yasasında ne sürekli mutluluk vardır ne de mutsuzluk; yaşamın anlamı bütündür.

Adam gibi yaşamayı seçen, alçakgönüllü bir meyhanede, önünde bir kadeh rakı, dostlarıyla söyleşirken mutludur. Köpek gibi yaşamayı yeğleyenin gönlü, en lüks restoranda ziftlenirken öylesine kararır ki Keban’ın ürettiği tüm elektrik herifin ruhunu aydınlatamaz.

Tüm gerçekliğiyle hayatı özümseyen, yaşamı olduğu gibi ele almasını bilen mutlu sayılabilir. Holivut filmlerinin kışına eklenen “The

End”in süslediği yapay öpücükle mutluluğu özdeşleştiren enayiler çağdışıdır.

İnsan tek başına mutlu olabilir mi? Çevreyle, toplumla, dünyayla, sıradağlarla, okyanuslarla birlikte soluk alıp veriyoruz. Habeşistan’daki açlık bizim açlığımızdır. Amerika’daki mide fesadı, bizim fesadımızdır. Bu bilinç düzeyine erişmek mutluluğuna ulaşan kişi, yazısında ne mutluluğu arar, ne yalan dolana sapar, ne iyimserlik ya da kötümserlik şıngıllarına başvurur. Ne de parababalarına soytarılık yapar. Gerçeği aramaya ve paylaşmaya çalışır çağımızın yazarı, çizeri, gazetecisi; gerçeği de tek başına aramaz; okurlarla birlikte sürekli aranın alçakgönüllülüğünde kişiliğini erittiğinde doğruyu görebilir.

İnsanlık öyle bir yere geldi ki kimsenin yüksek kürsülerden vaaz dinleyecek hali kalmadı.

Hayatın ta kendisidir yazı; gayrimeşru kazancın banka çeki değildir ki üzerine istediğin rakamı yazıp altına imzayı bastıktan sonra veznedenden çekesin.

Rio Karnavalı..

Cumhuriyet, pazartesi günü birinci sayfasında iki buçuk sütun üzerine kocaman bir fotoğraf yayımladı; yarı çıplak bir melez dilberi resimde güzelim bedenini sergiliyordu.

Rio Karnavalı yeni bitmişti.

40 dereceyi bulan sıcaklıkta, içen, oynayan, vuruşan, sevişen, çılgınlaşan insanların şenliği; gündüzler ve geceler boyu sürmüş, düşüp kalkanlar ve ölüp yaralananlarla 1985'in defteri de kapanmıştı.

Birinci sayfanın ortalık yerinde, otuz iki dişiyle gülen Rio güzeline baktım; Türkiye karakışın egemenliği altında donarken, Brezilya yazın sıcağında yanıp kavruluyordu.

Brezilya güneşi neler görmüştü?

Altın, kauçuk, kahve, kakao, şeker kamışı dönemlerini kat kat yaşayan bu talihsiz ülkenin acısını ve sevincini yalazıyla sıcaklaştırmıştı güneş; nice görkem, nice sefalet görmüştü.

Brezilyalı çocuklarda toprak yeme alışkanlığı, eski Anadolu köylüsünü anımsatırdı. Besinsizlikten kıvranan çocuklar, mineral tuz isteklerinde büyüyen iştahlarını toprak yiyerek körletirlerdi.

Zenciler, yerliler, köpekler için gümüş tasmalar yapılırdı. Gör-

kemli, bereketli, şöhretli ziyafetler verilir; şölenin sonunda gümüş-ten ve altından tabaklar, bıçaklar, çatallar sokağa savrulur, kristaller yere çalınır, çılgınlığın son kertesiyile sarhoşluk ufuk çizgisinde buluşurdu.

Tanrı'nın büyük cömertlikle bağışladığı doğal zenginlikleri, köleleri çalıştırarak sömürenlerin ülkesinde; sıcak güneş, parayla çıldırmış insanların beyinlerini cızırdatırdı.

Kakao kralları purolarını banknotlarla yakarlar, kompradorlar metreslerine gümüşten saraylar kurarlar, çikolatayı ömründe görmemiş işçi çocuklarının babalarıyla anaları, kakao üretiminde alın terleriyle tarlaları sularlardı.

Köle gibi çalışmanın bedeli aç kalmaktı.

Efendilerin egemenliği, bu düzenin yeşil renkli üniformalarıyla kurulurdu.

Brezilya nüfusunun yüzde 95'i Katoliktir.

İnsan sevincini dışlayan; bedenini yoksayan; her türlü eğlenceye, çılgınlığa ve hayata karşıt görünen; evlenmeyi kutsayıp boşanmayı bile yasaklayan bu mezhep, sıcak ülkelerin güneşinde rengini mi değiştirmiştir? Brezilya; zencisiyle, kölesiyle, yerlisiyle, göçmeniyle, beyazıyla, meleziyle yüzyıllar boyu karışa karışa, yoğrula yoğrula, nasıl bir toplum oluşturmuştur?

Çoğu ülkede insanların inançlarına bakıldığında, yerbilimdeki kesitlerde izlenen kat kat zamanlar gibi üst üste yığılmış görenek ve geleneklerle, sonradan zorlana zorlana pekiştirilmiş mezhepler ve dinlerin ekose kumaşı göze çarpıyor.

Brezilya'da, Kristof Kolomb Amerika'ya adımını atmadan yaşayan insanlar vardı. Bunların suçu; tekerleği, atı, demiri bilmeme-

lerinden kaynaklanıyordu. İnançları, imanları, töreleri, hayatları vardı. Afrika'dan Brezilya'ya taşınan zenci köleler de Katolik değillerdi. Ege-
menlerin dini olan Hristiyanlığı benimsedikten sonra bile eski ila-
hileri, ezgileri, yakarışları ve türkülerini yeni kurallarla uzlaştırdılar;
eski tanrılarını yeni tanrılarla bağdaştırdılar. Bu renkli mi renkli dün-
yanın akvaryumunda acılar içinde yaşarken, geçmişin mutlu günle-
rinden süzülüp gelen sevinçlerini yitirmediler, umutlarını korudu-
lar, oynadılar, dans ettiler, söylediler.

Baskı ve sömürü büyüdükçe şenliklerin çılgınlığı da yoğunlaşıp
büyüdü.

İnsanları sömürü düzenlerinin sunaklarında kurban etmeyi gö-
renekleştiren toplumlarda, şenlik, karmaşık duyguların dışavuru-
mudur. Rio de Janeiro'nun her yıl 40 derecede çılgınlaşması bundan...
Bir gün gelecek, Brezilya'da insanlar gerçek mutluluğun şenliğinde
el ele oynayacaklar; o zaman karnavalların ardından, savaş mey-
danındaki gibi ölülerin ve yaralıların dökümü yapılmayacak.

Kula Kulluk Etmeden...

William Shakespeare yaşadı mı? Söylendiğine göre 1616'da Stranford'da öldü, kentin kilisesine gömüldü. Kimi edebiyat tarihçileri de böyle bir adamın yaşamadığını; Francis Bacon'ın "Şekspir" adıyla o güzelim oyunları yazdığını ileri sürüyorlar. Ama öyle de olsa, böyle de olsa Şekspir varlığını sürdürüyor, hayatımızı etkiliyor.

Geçmiş yüzyıllardan bize kalan yapıtların kimi sahipleri bilinmeyenle çevrilmiştir. Nerede doğmuş, nasıl yaşamış, doğum yılı, ölüm yılı? Ansiklopedilere böyle yazarların ve ozanların doğum ve ölüm yıllarını belirtirken yanına soru işareti konur. Ömer Hayyam da yaşamı iyice bilinmeyenlerdendir; hangi yılda öldüğü saptanamamıştır.

Nasıl yaşadı Hayyam?

A. Kadir'in ne zaman doğduğu, nasıl yaşadığı biliniyordu. Bu yazıya başlamadan önce Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nü açıp baktım. A. Kadir'in yanında şöyle yazıyordu:

Şair (1917—)

Ölüm yılı açtı şairin...

Artık o yere yazabiliriz: 1985 yılının 1 Mart günü saat 09.20.

O gün akşam haberlerinde TV'nin birkaç tümceyle olsun A. Ka-

dir'in ölüm haberini Türk ulusuna duyurmasını bekledim; ses çıkmadı. Gece haberlerinde de devletin TRT'si yine bilinçli bir sessizlik içindeydi.

TRT, A. Kadir'in hem yaşadığını yadsıyordu, hem ölümünü; hem kendi kendisini aldatıyordu, hem Türk ulusunu aldatmaya çalışıyordu.

Dünyanın dört ikliminde doğan nice insan gibi Türk çocuğu da uygarlığın büyük yapıtlarından haberli olmak zorundadır. Sözgelimi ne zaman yaşayıp öldüğü belirgin olmayan Homeros'u öğrenmek zorundayız. Homeros'un *İlyada* adlı destanından habersiz olan kişi, okul görmemiş demektir. Türk'ün Homeros'u bilmesinde, ayrıca zorunluk var. Çünkü Çanakkale'nin birazcık ötesinde, bir yol sapağında sarı levha üzerinde yazar:

— Troya.

Bizim yurdumuzun bir parçasıdır Troya; ve Homeros bu kentin çevresinde dönenen bir savaşın destanını yazmış Anadolulu ozandır. Dünya klasikleri arasında geçen bu başyapıtın 600 sayfalık Türkçe çevirisi, dilimizde bir güzellik anıtıdır. *İlyada*'nın kapağına baktığınızda iki ad görürsünüz: "Türkçesi: Azra Erhat - A. Kadir"

A. Kadir'in her şeyini bir yana bıraksak bile yalnız Türk edebiyat ve kültürüne bu hizmeti yeter. TRT adını söylemese de A. Kadir'in adını kuşaklar boyu anmak zorundayız.

Bırakalım Homeros'u, Ömer Hayyam'ı alalım.

Dünyanın dört iklimindeki bütün uygarlıklarda Hayyam'ı tanımak çağdaş insanlığın gereği sayılmaktadır. A. Kadir'in *Bugünün Diliyle Hayyam* adlı kitabı Say Yayınları'nda altıncı baskısını yaptı.

Açıyorum kitabı, okuyorum.

A. Kadir yazıyor:

“Çok çekmiş Hayyam yobazlardan, dar kafalılardan. Düzenbazlıklardan uzak, yalan dolandan uzak, düşmanlıklardan uzak bir yer aramış kendisine...”

Nasıl?

Hayyam diyor ki:

Bir ekmek kapısı aç bana.

Bir geçim yolu bulayım

Kula kulluk etmeden.

Kula kulluk etmeden yaşamak, çağımızın davasıdır, kavgasıdır, sorunudur, uğraşıdır. A. Kadir de şiirlerini bunun için yazdı, edebiyat tarihimize geçti, unutamayız onu...

Kula kulluk ederek yaşamayı meslek belleyenler, bu yolda koltuklara tırmanmak için her şeyi göze alanlar, A. Kadir'i anlayamazlar, adını anamazlar.

Aydınlık

Ziya Paşa'nın ünlü gazelinin iki dizesi, okulda öğrencinin bel-
leğine yerleşir:

*Diyarı küfrü gezdim, beldeler kâşaneler gördüm.
Dolaştım mülkü İslamı, bütün viraneler gördüm.*

17 Mayıs 1867'de Namık Kemal'le birlikte Avrupa'ya kaçan Ziya Paşa'nın bu gözlemi, bir çelişkiyi vurguluyor. Osmanlı aydını Batı-Doğu çelişkisinin ürünüdür. Avrupa'yı gören çoğu “okumuşumuz”un aydınlaşması, kafasına yerleşen soru işaretlerinden türemiştir:

— Onlar neden ileri, biz neden geri kalmışız?

Yeryüzünde iki büyük devrim yaşanmıştır. Birincisi tarım devrimidir; insan göçebelikten kurtulup toprağa yerleşmiş, uygarlık yolunda büyük adım atmıştır. İkincisi sanayi devrimidir; insan makineye yaşama geçmiştir. “Osmanlı mülkü” daha tarım çağını yaşarken Avrupa'ya gidip sanayi devrimiyle karşılaşan Namık Kemal'ler, Ziya Paşa'lar elbet bu derin çelişkiyle çarpılacaklardı; ülkelerine dönüp çağdaşlaşmayı kendi toplumlarına önerdiklerinde dirençle karşılaşmaları da doğaldır.

Toplumlarda, ister evrimle olsun, ister devrimle olsun, değişim kolay değildir; tutuculuktan örölmüş' gericilik duvarları kolay yıkılmıyor.

Olay yalnız bize özgü sayılamaz; Üçüncü Dünya aydınlarının ortak dramıdır.

Afrika'da kabile yaşamı düzeyinde bir ülkeden çıkıp Sorbon'da, Kembriç'te okuyan karaderili, iki dünya arasında kalır. Ne yapsın? Eğer çağdaş ve bilimsel dünya görüşünü benimsemişse, aydınlanmıştır; ama ülkesine döndükten sonra toplumunu değiştir-meye kalkıştığında, sorunların büyüklüğünü anlayacaktır.

Ne var ki Osmanlı aydını yalnız Batı-Doğu ya da Avrupa-Türkiye çelişkisini görmekle kalmıyordu. Ülkemizdeki derin adaletsizlik çelişkisi aydınımızın benliğini sarsıyordu. Mehmet Emin Yurdakul'un Cumhuriyet milli eğitiminin okul kitaplarına geçen "Bırakın Beni Haykırayım" manzumesinde, bu acı dile getiriliyor:

*Ben en hakir bir insanı kardeş duyan bir ruhum
Bende esir yaratmayan bir Tanrıya iman var
Paçavralar altındaki yoksul beni yaralar*

*Mazlumların intikamı olmak için doğmuşum
Volkan söner, lakin benim alevlerim eksilmez
Bora geçer, lakin benim köpüklerim kesilmez*

*Bırak beni haykırayım, susarsam sen matem et
Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir*

*Zaman ona kan damlayan dişlerini gösterir
Bu zavallı sürü için ne merhamet ne hukuk
Yalnız bir sert bakışlı göz, yalnız ağır bir yumruk*

Ziya Paşa, Namık Kemal, Mehmet Emin ve benzerleri yaşadıkları dönemlerin aydınlarıydılar. Osmanlı tutucuları kuşkusuz aydın şairlerini dışlıyordu. Doğal görmek gerekir bu tepkileri; çünkü aydın, halk için çağdaş uygarlığın sağladığı her türlü özgürlüğü ister, kurulu düzendeki her türlü sömürüye karşı çıkar; amacına ulaşmak için çalışır.

Bu kural, “aydın” ile “okumuş” arasındaki ayrımı da vurgular.

Okumuş olmak, daha da ötede bir meslek ya da bilim dalında uzmanlaşmış bulunmak, aydınlık için yeterli değildir. Bir avukat, doktor, mühendis, doçent, profesör, genel müdür aydın olmayabilir; ama, bir diplomasız işçi, köylü, şoför, bakkal, kahveci aydın olabilir.

Bir ülkenin aydınlığı, halktan aydınlılarının çoğalmasıyla doğru orantılıdır.

Orhan'ın Ardından...

Sondan bir önceki görüşümdeydi.

Hastalık Orhan'ın bedenini tüketmişti. Mırıldanır gibi konuşan dostum, duyulur duyulmaz bir sesle dedi ki:

— Galiba yeniliyoruz.

İnsanlığın en büyük savaşını mı veriyordu? Ölüme karşı son meydan muharebesini mi yaşıyordu? Gözlerine kuşkuyla baktım; saçma sapan bir şeyler söyledim. Hep öyle olur; sevdiğimiz kişinin ölüme gittiğini görürüz; ama, konduramayız.

Yanından ayrıldıktan sonra kötü düşüncelerden kurtulmak için saldırgan bir sineği kovarcasına, başımı salladım; “Haydi canım sen de!” dedim. Ne var ki kendimi aldatmaya çalışıyordum.

Köşe yazarlığı hem kolaydır, hem güçtür.

Güçlük nerede başlar? Öyle bir an gelir ki makineye geçirdiğin kâğıt ya çok büyür, ya çok küçülür. Yazacağın konuda donanımlı ve birikimli değilsen kâğıt büyüdükçe büyür, kocaman bir beyazlık oluşur. Eğer yazacağın konuda kafan ve yüreğin doluyorsa, kâğıt küçüldükçe küçülür; yetmez olur.

Bugün kâğıt bana çok küçük geliyor; çünkü bir dostumun ölü-

münü yazacağım. Orhan Apaydın'ı nasıl sığdırabilirim avuç içi kadar bir yere? Yılların birikimi, anılar, duygular, olgular, yalnız kâğıda değil, sözcüklere de sığmaz.

Ama Orhan Apaydın'ın yaşamını özetlemek için “on binlerce sözcük arasından üçünü seç!” deseler seçebilirim.

Bu üç sözcük:

— Barış, adalet, demokrasi.

Apaydın'ın yaşamı bu üç sözcükten oluşuyordu; Orhan bu üç sözcük için yaşadı...

Orhan'ın canı uçup gitmiş bedenini adli tıbbın masasına yatırsalar, cesedinin bütün gözeneklerini en çok korktukları “üç mikrobun” sarmış olduğunu saptayarak otopsi raporunu buna göre düzenlemek zorunda kalacaklardır.

Tüm yaşamında Orhan Apaydın'ın bir başka derdi, tutkusu, özlemi olmadı. İnsanın beden ve ruh dokusu karmaşık bir doğa ürünüdür. İnançlar nerede başlar, nerede biter? Damarlarda dolaşan kan hangi duygularda, fikirlerde tazelenip soluklanır? Yürek nasıl kalkıp iner? Ciğerler hangi yana yatarlar? Kimisinde para tutkusu bir hastalıktır; kimisinin benliğine müzik, resim, spor tutkusu işlemiştir.

Orhan'ın derdi neydi:

— Barış, adalet, demokrasi.

Doğa insanı şaşırtan bir düzenle dönüşüyor; çok sevdiğimiz kelebeklerin yaşamlarını hiç incelediniz mi?

Kelebeğin aslı tırtıldır. Tırtıl, yaşamı boyunca koza örür. Ne var ki bir yandan bitkilerle beslenerek öte yandan salgısıyla kozasını ören

tırtıllar arasında ipekböceğinin ayrı bir yeri var. Çünkü ipekböceği, adı üstünde ipekten örer kozasını...

Sonra günü gelince ipeğini insanlara bırakarak kozasını deler; kelebek olur, uçar gider.

İnsan da tüm yaşamında bir tırtıldır; bir yandan beslenir; öte yandan kozasını örer; ama, bir insan ipekböceği değildir. Ancak ipekböceğine benzeyen insanlar vardır ki, uygarlık, onların ördüğü kozanın ipeğinden dokunur. Bu tür insanlar uçup gittiklerinde geriye değerli birikimler, anılar, ürünler bırakırlar.

Orhan Apaydın onlardandı ve dokuduğu kozanın üç boyutu vardı:

— Barış, adalet, demokrasi.

Başına türlü belalar gelmesi için bu üç sözcük yeter de artardı. Çünkü barış-adalet-demokrasi bir toplumda gerçekleştiği zaman çıkarları bozulacak güçler vardır. Orhan, o güçlerin düşmanlığını üzerine çekti; kendisini zamanından önce ölüme sürükleyecek bir yolculuğu göze aldı.

Ve uçup gitti...

Kozasını geride bırakarak.

Yanar - Söner?..

Çocukluk yıllarımda Refik Halit'i severek okurdum; yazısının tuzunu biberini hiç eksik etmezdi; renkli bir biçemi vardı; derinliği yoktu; okurunu sürüklerdi. Hiç unutmam, günlerden bir gün evde Refik Halit'ten konuşulurken kulağıma çalındı:

— 150'liklerdendir...

Ne demek istiyorlardı?

Sordum, öğrendim, meğer hainmiş Refik Halit. Olur muydu, olmaz mıydı, diye düşünürken yıllar geçti. Eski *Milliyet*'in yönetim yeri Nuruosmaniye Caddesi'ne çıkan Türbedar sokağında dökülen bir yapıydı. İlk kez orada gördüm Ulunay'ı. Rahmetli Ümit Deniz sıcak şakalar yapıyor, üstada takılıyordu:

— Babacım, nasılsın?

Tanıdığım iki 150'lik de yaşadığımız toplumda büyük saygınlık görüyorlar, el üstünde tutuluyorlardı. Nasıl vatan hainiydi bu adamlar?

Refik Halit ve Refi Cevat, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı çıkmışlardı. Yalnız onlar mıydı karşı çıkan? Koskoca bir ülke düşünün ki düşman dört yanından girmiş, insanlar altüst olmuş, kimin işbir-

likçilik yaptığını nasıl saptayacaksın? Ortalık mahşer günü gibi... Çeteler kasıp kavuruyor, adamlar öldürülüyor, dağa kaldırılıyor, komşu komşudan kuşkulaniyor, kasaba meydanlarında darağaçları kuruluyor, gece yarısı baskınlarıyla aileler ortadan kaldırılıyor, cephesi belirsiz bir çatışmanın kargaşasına düşmüşüz, hıyanetin haddi hesabı yok...

Hıyanetin haddi hesabı olmayınca, hesap sormak da güçleşiyor. Nitekim Lozan Barış Antlaşması'nda yabancı devletlerin bir genel af isteğini Ankara bu yüzden onaylamak zorunda kalmıştı. 150 kişi dışında herkes bağışlanıyordu.

150 kişilik listede kimler vardı?

Onlar da belli değildi ve 150'likler Türk hükümetince sonradan saptanarak yurtdışına sürüldüler. Refik Halit ile Refi Cevat Ulunay bunlar arasındaydı.

1938'de 150'likler için af çıkınca Refik Halit ile Refi Cevat yurda döndüler; Babıâli'de köşe yazarlığına başladılar; kimse yadırgamadı; aradan uzun yıllar geçmiş, her şey unutulmuştu. 150'likler listesinin bir nazarlık olduğunu, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndaki nice ihanetin üstüne sünger çekildiğini o dönemin kuşağı biliyordu.

Bizim kuşak ise bir şey bilmiyordu.

Vatan ihanetinin ne demek olduğunu yaşayarak öğrenecektik; tarihimize baktıkça ilginç manzaraların yanar söner renkleriyle gözlerimiz kamaşacaktı. Sözelimi Mithat Paşa neydi? Bize okulda öğretilen, Mithat Paşa'nın özgürlük kahramanı olduğuydu. Birinci Meşrutiyet ve ilk anayasa Mithat Paşa'nın ürünüydü; Abdülhamitçilere göre olayın anlamı değişiyordu; anayasayı kaldırıp parlamento dağıtan Sultan, Mithat Paşa'yı Taif'e sürdürüp boğdurtmuştu.

Mithat Paşa'ydı hain...

Aradan zaman geçti, 31 Mart olayları üzerine İstanbul'a giren Hareket Ordusu Abdülhamit'in defterini dürünce, bu kez Mithat Paşa kahraman, Abdülhamit hain oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda imparatorluk yenilgiye uğrayınca, Hürriyet ve İtilaf Partisi önderleri devleti ele geçirip hain aramaya başladılar. İttihatçı avına çıktılar.

İş yine değişmişti.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı başladığında vatan hainliği yaftası Mustafa Kemal Paşa'yla arkadaşlarının boynuna asıldı. Savaş kazanıldığında ve Cumhuriyet kurulduğunda Padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit ve benzerlerinin vatan haini oldukları anlaşıldı.

27 Mayıs devrimiyle Bayar-Menderes ikilisi vatan haini olmuşlardı. Oysa Celal Bayar bugün yaşadığımız toplumda el üstünde tutuluyor, saygınlık görüyor.

Türkiye'nin siyasal çalkantısı dinmiş değil, artarak sürüyor. Tarihsel gelgitler sertleşiyor; durulmuş ve oturmuş bir toplum görünümünden uzaktayız.

Bekleyelim bakalım, devran ne gösterecek?

Gökyüzünde Bir Nokta...

Bayramlar zaman içinde mevsimlerde gezinirler, yaz bayramları, kış bayramları, güz bayramları, ilkbahar bayramları yaşanır. Güneş kümelerinin, uzay dönencelerinin, gezegen yörüngelerinin, yıldız bulutlarının dört işlemi mevsimler değişir. Bayramlar mevsimlerde salına salına dolaşır.

İnsan, ömrünün dört mevsiminde bayramların dört mevsimini görür.

Sonra uçar giderler bayramlar...

Bayram balonları gibi.

Renklidir bayram balonları, limon sarısı, narçiçeği, zümrüt yeşili, deniz mavisi, yosun yeşili, kobalt mavisi, zehir yeşili, fes rengi, cırlak kırmızı, bej, portakal sarısı, alev kırmızısı, kan kırmızısı, küf sarısı, azur mavisi, kızıl kırmızı, çini mavisi, türbe yeşili, aşı boyası, siklamen, çingenepembesi, gülkurusu, şeker pembesi ve tozpembeden bir büyük demettir. Ya da bayram balonlarında bunca renk yoktur da doğanın ışınlarında çeşitlenir, anılarda zenginleşir.

Bayram anıları birer balondur çocuğun eline tutuşturulan...

Çocuk küçüktür.

Annesi satıcıdan aldığı balonun ipini çocuğun eline verir, çocuk mutludur, çocuk tedirgindir, yüreği ürpermeye başlar:

— Ya balonun ipini elimden kaçırırsam?

Çocuk bir balona bakar, bir de sonsuz gökyüzüne. Gökyüzü mavidir, masmavidir, baktıkça derinleşir, çeker insanı sonsuzluğuna. Tanımsız bir duygudur çocuğun gönlünde titreşen.

Annesi duyarlıdır:

— Ne oldu sana?

— Gök çok mavi...

— Dur, balonu bileğine bağlayalım...

— Olmaz.

Kırmızı balon, çocukla mavi gök arasında gizli bir uzlaşmadır. Çocukla gökyüzü, paylaşırlar balonu. Bir beyaz bulut uçuşur, atlıkarınca döner, salıncak gider gelir, ipin ucundadır balon. Sakın ipi elinden kaçırma çocuk, sıkı tut e mi!..

Çocuk koşmaya başlar. Balon da çocukla birlikte koşar. Vurulmuştur çocuk balonuna; balonunun kızıl rengine, güzelliğine, süzülüşüne, uçuşuna...

Balonuna bakarak koşarken çocuğun ayağı takılır bir taşa...

Düşer çocuk...

Balon kurtulur elinden.

Yüreği kalkar çocuğun, ayrılıktır söz konusu ve balonun geriye dönüşü yoktur.

Önce bir duraksar balon, başını sallar, sağa sola kıvranır, çocuğa son bir kez bakar, sonra yükselmeye başlar göğe, gökyüzüne, mavi-liklere, masmaviliklere, bilinmezliklere, yalnızlıklara...

Çocuk dişlerini sıkar, tıkanır. Bir damla gözyaşının merceğinden izler uçup giden balonu...

Yükseldikçe yükselir balon, uzaklaştıkça uzaklaşır, küçüldükçe küçülür...

Güzel balon nerede?

Gökyüzünde bir nokta.

Nerede çocukluk bayramları?

Güz bayramları, kış bayramları, ilkyaz bayramları? Nerede renk renk akide şekeri? Nerede armağan mendil, mürekkepli dolmaka-lem, yeni kundura, lavanta çiçeği kokan mendil, komşunun sarı kızı nerede? Tahta salıncak, atlıkarınca, mavi gök, koşan bulut, evin önündeki ağaç, ağaçtaki kuş, tıp tıp atan yürek, penceredeki çocuk nerede?..

Hepsi gökyüzünde birer nokta.

Çağımızın Yazarı...

İki oyun yazarı, Arthur Miller ve Harold Pinter, ülkemize geldiler, gittiler.

Niçin?

İki yazarın da tuzu kurudur; Arthur Miller'in ünü Amerika'yı, Harold Pinter'inki İngiltere'yi çoktan aşmıştır; her ikisinin de yedikleri önlerinde, yemedikleri arkalarındadır; başarı desen başarı, keyif desen keyif...

Ne diye denizaşırı yerlerden kalkıp geliyorlar, cezaevlerinde yatanlarla ilgileniyorlar, duruşmaları izliyorlar, sorumlularla görüşüyorlar, yazar ve aydınlarla durum tartışması yapıyorlar, sonra kalkıp gidiyorlar...

Bayram değil, seyran değil...

Eniştem bizi niye öptü?

Kimisi öfkelenenebilir:

— Bu herifler kendilerini ne sanıyorlar? Türkiye'de çoğu yazar ne hapis haneyle ilgilenir ne de içinde yatanlarla... Bizimkiler duruşmalara da gitmezler, suya sabuna dokunmazlar; işadamlarının buyruğunda, holdinglerin kuyruğunda yaşarlar. Bu iki keferenin derdi ne?

Kimisi de boş verir:

— Yazar mı dedin? Cürmü kadar yer akar; yel üfürür, su götürür...

Yine de şu iki oyun yazarının dünyanın öteki ucundan Türkiye'ye neden geldiklerini düşünmek yararlıdır. Bu adamlar niçin evlerinde oturup oyun yazmıyorlar da, dünyanın bir ucundaki ülkeye gelip şunu bunu kurcalıyorlar?

Sanıyorum çağımızda yazar kavramı çok değişti. Yazar, yalnız yazdıklarıyla kalmıyor, yetinmiyor; tutum ve davranışlarıyla da yazar olmak zorunluğunu duyumsuyor.

Eski çağlarda da bu olgunun örnekleri az değil; ama Fransız Devrimi öncesi ve sonrası da yazarlığın anlamı yerli yerine oturmuş... 18'inci yüzyılda üç büyük ad parlamış, Voltaire, Rousseau, Diderot ateşi yalazlandırmışlar; 19'uncu yüzyılda bütün Avrupa'da yazarlık hayatla özdeşleşmiş; Çarlık Rusya'sında edebiyatın yükselmesinin bir anlamı var; İngiltere'de, Almanya'da yazarların yaşamı siyasetin ve toplumsal değişimin gelgitleriyle bağıntılı olmaktan kurtulamıyor.

Günümüzde Latin Amerika'nın yazarları, ortak bir dilde, İspanyolcada çağdaş toplumsal eleştiriyi de içeren bir edebiyat yarattılar. Arjantin, Kolombiya, Meksika, Guatemala ya da bir başka Latin Amerika ülkesinden çıkarak evrenselleşen yazarlar sanki kardeşler.

Bu kardeşliğin ortak ölçüleri, değişik diller konuşan Asya ve Afrika ülkelerini de kapsıyor.

Politikacılar dünyayı istedikleri yörüngeye oturttuklarını sanırlar. Eskiden krallar ve sultanlar da böyle bir sanı içinde kuşaktan

kuşaga taçlarını ve tahtlarını miras bıraktılar. Ama onların değil, yazarların dedikleri geçerlik kazandı. Bugünkü Avrupa, ne Bourbon'ların ne de Habsbourg'ların yaşam biçimlerini benimsemiştir; Voltaire'in etkisi Fransa'da 18 tane Louis'den ağır basmış, bağınazlığın hakkından gelinmiştir; kör inançların kalıntıları da önümüzdeki yüzyıllarda silinecektir.

Günümüz Türkiye'sinde Abdülhamitçilerin sesi duyuluyor; ama Namık Kemal'in gücü daha büyüktür.

Arthur Miller ile Harold Pinter, geldiler, gezdiler, gördüler, gittiler.

Onları ne yadırgayalım...

Ne de azımsayalım.

Yaşadığımız dünyanın yazarı böyle oluyor; adam yeryüzünün neresinde ne olursa sorumlunu duyuyor, toplumları düzeltmek üstüne vazifeymiş gibi uğraşıp duruyor. Sanırım çağımızda yaşayan kişi böyle yaşamazsa, yazar değil, insan bile olamıyor.

Gerici İdeoloji...

İnsan çok uzun bir zaman boyunca Dünya'yı evrenin merkezi sandı, Güneş'in çevremizde dönendiğine inandı. 350 yıl önce Galileo, bilimsel yöntemle bu inancın boşluğunu kanıtlayınca, insan, başını göğe kaldırıp yıldızlara baktı, onuru kırılmışçasına:

— Yaaa, dedi, demek ki ben şu koskoca evrenin merkezinde yaşıyorum.

Tanrı'nın sevgili kulu, inancının yalanlanmasına bozulmuştu; ama karanlık çağ aşıliyordu.

19'uncu yüzyılda Darwin, "Evrım Kuramı"nı ortaya atarak herkesi birbirine kattı. Adamın söylediklerine bakılırsa, ne kümesteki tavuk, ne ahırdaki at ne de kulübedeki köpek gördüğümüz gibi yaratılmıştı. Günümüzdeki hayvanlar eskiden böyle değillerdi. Darwin küstahlık ediyor, hayvanlar sözcüğünün kapsamına insanı da katıyordu. Evrim kuramına göre, değişip gelişerek bugünkü halimize dönüşmüştük. Oysa çoğu kişi, ünlü yılan ve elma öyküsüne inandığından, cennetten kovulduğumuzda bugünkü gibi olduğumuzu sanıyordu. Kimileri de öfkeleniyordu:

— Âdem ile Havva'dan değil de maymundan mı türedik?

Darwin'in bilimsel yöntemle ortaya attığı kuram, inançlarla çatışmıştı.

Bir de Pavlov çıktı.

1936 yılına dek yaşayan bu bilgin, köpekler üzerinde yaptığı deneylerle, yalnız insanın değil, hayvanın da iç gerilimlere ya da –deyim doğruysa– ruhsal bunalımlara düşebileceğini kanıtlamıştı. Köpeğin bir tür akıl hastası olabileceğini düşünebiliyor musunuz? Pavlov, ruhun insana özgü yüceliğini hançerlemişti.

Hem cennetten kovulmuştuk, hem dünyada aşağılanıyorduk. Bağnazlar Galileo'yu yargıladılar, Darwin'e karşı çıktılar, Pavlov'dan hoşlanmadılar.

Ne var ki, ortaçağ çoktan aşılmış, bilim düşüncesi Batı'da ege-menleşmişti.

İslam dünyası ise ortaçağı aşamamıştı.

Medrese öğretimi, bilimdeki gelişmeleri dışlıyor, kendi karanlığının uykusunda yaşıyordu. 20'nci yüzyılda bir Mustafa Kemal çıkıncaya dek çok şey değişmedi. Yıllarca süren savaşlarla Türkiye Cumhuriyeti kurulunca Atatürk kuralı koydu:

— Yaşamda, en doğru yol gösterici bilimdir.

Cumhuriyet devletin temel ilkesi laiklik oldu. Öğretim Birliği Devrimi'yle okullarda bilimsellik egemenleşti. İslam Ortaçağı Batı'dan yüzlerce yıl sonra aşılmıyordu. Bir uygarlık savaşımı veriyorduk. İsteyen, istediğince inanır ve tapınırdı. Vicdan özgürlüğüydü bu. Ama okullarımızda bilim yol gösterecekti. Çocuklarımız, Galileo'yu, Darwin'i, Pavlov'u tanıyacaktı, öğreneceklerdi.

Galileo ile başlayan çatışma, dinsel bağınazlıkla soyut bilimin savasını görünür.

Olayın bir yanısıdır bu...

Çatışmanın içeriğinde siyasal iktidar kavgası yatar. Galileo'yu kilise niçin yargılamıştır? Güneş'in Dünya'nın çevresinde dönmediğini söylemek, o çağda siyasal bir nitelik taşıyordu. Çünkü tarımsal üretim ilişkilerinde yaşayan ortaçağda toprakları elinde tutan sınıfın egemen ideolojisine karşı çıkılıyordu.

Darwin'in "Evrım Kuramı" da kendi döneminde egemen ideolojiyi delmiştir.

1985 yılı Türkiye'sinde Milli Eğitim Bakanı'nın Darwin'in "Evrım Kuramı"na savaş açtığını okuyoruz. Bu, süregelen siyasal kavganın bir parçasıdır; bilimsel düşüncüyü dışlayarak, halkı gerici ideolojinin bukağısına vurmak yolunda bir yeni adımdır.

Düş ve Gerçek...

Çepeçevre güz. Renkler altınla bakır karışımı. Salkımsöğütlere benzeyen ağaçlar. Fildişinden yapraklar. Ahşap bir konak. Oymalı tırabzanlar. Geniş balkondan salona geçiliyor; bahçeye iniliyor. Kalabalık. Masalarda bembeyaz örtüler. Seçkin konuklar. Yaşlı bir yazar sana bakıyor. Açık mavi gözlü. Öneriyor:

— Bahçeye inelim.

İzliyorsun. Adsız bitkilerin, çiçeklerin arasında dolanıyor. Ne istiyor? Hem bu yazar artık yazmıyor ki... Kulağına eğilip fısıldıyor:

— Beni neden dışladınız?

Gözlerini kaçırıyorsun. Yanda küçük bir havuz. Suda ölü yapraklar yüzüyor. Yazarın yüzüne bakıyorsun. Bembeyaz yüzde masmavi gözler. Karşındakinin ölü olduğunu anlıyorsun. Ölü sana bakıyor. Dudakları kımıldıyor. Ürperiyorsun. Ve birdenbire anlıyorsun ki bu düşten kurtulmalısın. Bu rüyadan çıkamazsan yaşadığını kanıtlamazsın. Çevrene bakıyorsun. Her şey öylesine gerçek ki... Çevre, gerçekten daha gerçek olunca, gerçekliğini yitiriyor. Uyan artık! Çık bu dünyadan. Uyanır da kendini yatağında bulursan yaşadığını anlayacaksın. İnsan kımıldamadan yer değiştirebilir mi? Hiç devinmeden başka bir mekâna geçtiğini duyumsuyorsun. Ama uyandığın ya-

tak senin yatağın değil. Neresi burası? Alacakaranlık. Köşede yusuvarlak bir ay; portakal rengi ışığını sızdırıyor. Korkuyorsun. Çünkü hayata dönemedin. Gerçek dünyana ulaşamadın. Biraz daha çaba. Başucunda zil var. Çalışyorsun. Beyazlı bir kadın giriyor içeri. Burası hastane mi, otel mi? Odanın boyutları küçük. Daha büyük boyutlara çıkmalısın. Düşten gerçeğe geçecek yerde, düşten düşe geçiyorsun. Çık buradan! Yine bir rüya içindesin. Yatakta hiç kımıldamadan duruyorsun. Kadın seni izliyor. Salt bir iç devinmeyle mekânın değişeceğini duyumsuyorsun. Bilincin ışımaya başlıyor. Uyanıyorsun. Karanlık. Düğmeye dokunuyorsun. Elektrik yanıyor. Yatağındasın. Gerçekle koyun koyuna yatıyorsun sıcacık yatağında.

Herkes düş görür.

İnsan tatlı, acı, güzel, korkunç düşlerle birlikte yaşar. Yemeği fazla kaçırdın mı, karabasan uykunda boğazına sarılır. Cinsel açlığının dürtüsü bedeninde dolanıp düşünce yansıyabilir. Kimi zaman gördüğün rüya öylesine güzeldir ki benliğinde bir sızı başlar; kaygılanırsın:

— Ah, uyanmasam...

Mapusane ranzasında uyurken ilkyazın yeşilinde koşar, kırlarda çiçek toplar, baharlanmış ağaçtan küçük bir dal koparırsın. Dışarıdaysan, güneşli bir günün gecesinde kendini cezaevi hücresinde bulursun. Topalsan, düşünde koşabilir; körsen görebilirsin. Yüzmesini bilmesen de dalgaları kulaçlarsın. Uçarsın kuş gibi, istediğin yere konarsın. Dirilerini ölmüş görüp ağlar; sevgili ölüleriyle kucaklaşır, birlikte yaşarsın.

Kimi zaman rüyadan rüyaya geçerek bitmeyecek sandığın bir gece yolculuğuna çıkarsın.

Gerçek yaşam düşe benzer.

Zaman ve mekân içinde hayatın gerçekliğini yadsıyorsan, açık gözlerle düş görüyorsun.

Bir süre sonra uyanacaksın...

Kendini nerede bulacaksın?

Oturduğun koltukta mı? Dört duvar arasında mı? Zengin misin gerçekten? Güçlü müsün? Ya düşkün ve yoksul uyanırsan? Düşünde ölüyle konuşurken ölünün yaşadığını sanıyorsun. Yaşamda konuştuğun kişiler sakın ölü olmasınlar? Kimbilir belki senin de defterin dürülmüştür, yazgın biçilmiştir; seni soymuşlar, bedenini sıcak suyla yıkamışlardır; üzerinde taşıdığın şık giysi belki de kefendir.

Rüya görüyor olmayasın?

Gerçekliği yadsıyan kişi, zamanlar ve mekânlar içinde düş görmektedir. Onu uyandırmak için dürtmek gerek. Bu öyle bir dürtü olacak ki, herkesi kendine getirecek, toplumu olduğu yerde devindirip insanın gözünü açacak.

Üstsüz!..

Eski taşrada İstanbul özlemi, akşama doğru insanın gönlüne oturur, yüreğini burkardı.

Güneş battıktan sonra çarşıda dükkânlar kapanır, el ayak çekilir, dar sokaklar boşalır, ses seda duyulmaz olur, tek tük görünenler hayaletleşir, ortalığı hüzmün kaplardı.

Karanlıklaşan kasaba, yalnızlığı işleyen bir tiyatro oyununun ustaca hazırlanmış dekoruna dönüşürdü. Pencerelerinden soluk ışıklar sızan eciş bücüş evlerin arasında dolaşan İstanbullu, Beyoğlu'nun aydınlığını, tramvayların gürültüsünü, sinemalardan dağılan kalabalığı, şık mağazaların vitrinlerini seyreden kadınlarla erkekleri anımsar, gurbet duygusu koyulaştıkça koyulaşırdı.

Anadolu, o dönemde elektrik, akarsu, gaz, sinema gibi nimetlerden yoksundu.

Şimdi çoğu taşra kasabasının köylerinde karanlık bastırdıktan sonra videodan film seyrediliyor. Eski İstanbul'u İstanbul yapan çoğu uygarlık hizmeti oldukça yaygınlaşmış, kasaba yaşamına girmiştir.

Yine de günümüz taşrasının yan sokağına saparsanız geçmişten bir yaprak açılır.

Yılların tozunu yutmuş duvarlar, dar avlulara açılan kararmış kapılar, tahta kanatlı basık pencereler, eğri büğrü taş eşikler, sokağa sarkmış asmalar, kırk yılda bir geçen yabancıyı elişi örgüsünden perdeler ardında izleyen gözler, eski bir fotoğraf albümünün yapraklarından fırlamış gibidir. Bazen böyle sokaklarda eski bir evin alt katına sığınmış yamrı yumru bir dükkân da bulunur.

Geçenlerde aktarla bakkal arası böyle bir dükkânın camındaki sarışın kadını görünce şaşırdım.

Çünkü bu güzel bayan, ofset tekniğinin bilgisayarlı baskı yöntemlerinden yararlanmış; renkli çıplaklığını “üstsüz” mayosuyla sergilemişti.

Eskiden bu gibi resimler Anadolu’da çok ayıp sayılır, kimi bekâr erkeklerin dolaplarında iyice gizlenir, ancak ağzı sıkı arkadaşlara gösterilirdi; alınan terbiyeye göre böyle fotoğraflara bakmak bile günahtı.

Memelerini sere serpe açmış bu altın saçlı kadın, küçük bakkal dükkânında ne arıyordu?

Komşu evlerdeki başörtülü ya da çarşafli hanımlara nispet mi yapıyordu?

1985’in yaz mevsiminde Babıâli’de önemli bir devrim gerçekleşti.

Çıplak kadın fotoğrafı basmakla ün yapmış çok satışlı gazeteler, geçen yıla değin turuncu memelerin üstüne göstermelik bir siyah bant yapıştırırlardı.

Sanırım savcılığın kovuşturmasından kurtulmak için böyle bir önlem almak gerekiyordu.

Artık bu tür önlemlerden vazgeçildi.

Çünkü turizm dövizini uğruna ülkemizin kıyılarını “üstsüz”lere açmıştık.

Çıplak göğüsleriyle güneşe çıkmak isteyen Alman, Fransız, İsveçli, Hollandalı dilberler, Türkiye’de rahatça dolaşabilmeli, kumlarda yatıp yuvarlanmalı, dolar ve marklarını saçıp savurarak bizleri ihya etmeliydiler.

Yunan, İspanyol ve İtalyan gâvuru bu yüzden ne paralar kazanıyordu! Biz ise ne fırsatlar kaçıırıyorduk. “Üstsüzlüğe” göz yummak ya da alışmak “milli görev” niteliğine dönüşmüştü.

Anadolu kıyıları çıplak memeli turistlere açılınca, ahlak anlayışımız da açıldı.

Babîâli gazeteleri çıplaklık furyasına hız verdiler, savcılar üstsüzlüğü hoş görmek zorunda kaldılar. Tutucu kıyı kasabalarında “üst-süz” turistlere karşı saygıyla davranmak, ticaret gereği ve zorunluğuydu. “Üstsüz” velinimetimiz turistti; ona yan bakamazdık.

Eski kasabanın küçük bakkal dükkânında gördüğüm sarışın kadının “üstsüz”lük devrimiyle bu unutulmuş sokağa girebilmişti.

Önemsiz Şeyler...

Gabriel Garcia Marquez, ünlü romanı *Yüzyıllık Yalnızlık*'a şöyle başlar:

“Albay Aureliano Buendia, yıllar, yıllar sonra idam mangasıyla yüz yüze geldiğinde, buz denen şeyi babasıyla keşfe çıktığı o ırak ikinci vaktini anımsayacaktı.”

Çarpıcı bir giriş değil mi?

İnsan istediğinde geçmişini anımsayabilir, ama geleceğini bilmediğinden, ileride bir gün neyi nasıl anımsayacağını da bilemez. Bu gibi durumları yalnız tanrılar ve romancılar saptayabilirler. Çünkü onlardır kahramanlarını yaratan ve yaşatan.

Yüzyıllık Yalnızlık'ın önemli kişilerinden Albay Buendia'yı bize anlatırken, Marquez, yalnız geçmişini anımsatmakla yetinmiyor albayın, geleceğin bir önemli anında geçmişin hangi olayını düşüneceğini de bildiriyor.

Zamanları iç içe geçirmesini çok sever Marquez, bu yöntemi sık sık kullanır.

Zamanları birbirine karıştırıp düşünmek, salt yazarlara özgü değildir. Sıradan bir ev kadını, yün örerken, şişe geçirdiği ırmık sayısınca

anıyı kafasından geçirebilir. Çoğu sinema yönetmeni de adına “flash back” denen bu numaraya sarmıştır. Sözelimi kahramanımız cezaevine düşer; demir parmaklıklar ardından zaman tüneline geçer; bizimle birlikte eski günlerini eşeler; ilk sevgilisiyle buluşur; kızın dudaklarına ateşli bir öpücük kondururken gardiyan kapıyı şakır şukur açınca hep birlikte kendimize geliriz.

İnsanın yaşadığı zamandan çıkması, yaşadığı zamana girmesi, düşüncesindedir. Somut varlığımız hep yaşadığımız zamandır. Geçmişin tatlı anılarına kendini kaptıran kişinin sigarası elini yakarsa, duyacağı acı, gerçeğin takvimini kendisine bildirir.

Hem yalnız anılar mı ballıdır? Hayatta öyle anlar olur ki, Larmartine’in ünlü “Göl” şiirindeki gibi “Ey zaman, dur!” diye bağırışımız gelir. Zaman durmaz, acı anlarda esner, uzar; tatlı anlarda kısalır, hızlanır; yaşanan olay derinden etkiler kişiyi; unutulmamacak bir an yaşadığı sanısını yaratır.

Oysa insan unutamayacağını sandığı dakikaları unutuyor da, önemsiz görünen bir anıdan ömür süresince kurtulamıyor.

Geçen gün gelişigüzel yürüyordum. Hava kötü, gök kurşuniydi, Rüzgâr kaldırımdan beyaz bir kâğıt parçası uçurdu. Çocukluğuma kayıverdim. İlkokulun üçüncü sınıfını, kışın odun kömürü kokan bir kasabada okumuştum. O yıl beşinci sınıftaki bir kızı anımsıyorum. Ne adını bilirdim, ne konuşmuşluğum vardı. Büyük bir kentten geldiği sanısını uyandıran bu kızın simsiyah saçları, fotoğraflarını biriktirdiğim Claudette Colbert’inki gibi kesilmişti. Bir pazartesi “teneffüsü”nde okulun avlusunda görmüştüm onu. Beş-on adım ötede duruyordu. Rüzgâr, siyah okul giysisinin boynundaki geniş beyaz yakasını uçuruyor, yanağına yapıştırıyordu. Kendisini gözetlediğimi duyumsadı kız; birden döndü; bana baktı.

Suçüstü yakalandım.

O anı gelecekte bir kez daha anımsar mıyım? Bu önemsiz anı belleğimin karanlığına mı karışır? Yoksa derinliklerde uykuya dalıp yeniden uyandırılacağı günü mü bekler? Kimbilir, gelecekte bir rüzgâr daha eserse, bir sokak lambası yanarsa, bir yaprak düşerse, bir kibrit çakarsa; görünmeyen bir el belleğimin istifinden o küçük anıyı çekip çıkarır.

Önemli mi bu?

Sanırım.

İnsanın belleği sürgit Karlofça'yla Viyana Antlaşması'nı ya da 1929 Bunalımı'yla Büyük Savaş'ı yüklenmek işleviyle görevli midir? Herkesin yaşamı Marquez'in Albay Buendia'sı kadar ilginç midir? Mapusaneleri görmemiş olabilir insan, büyük aşklar yaşamayabilir, işkencehanelerden geçmeyebilir. Ancak bunun ne önemi var? Sözgelimi ben bir romancıya konu olsam, diyebilir ki; o, ömrünün bir gününde sonbahar rüzgârı estiğinde, hüznü Anadolu kasa-basındaki siyah kısa saçlı kızın uçuşan beyaz yakasını anımsayacaktı.

Hayati'nin Hayatı...

Hayati'yi kimse adıyla çağıramazdı; Toriçelli aşağı, Toriçelli yukarı...

Toriçelli, barometreyi ve termometreyi bulan ünlü İtalyan fizikçisi ve matematikçisiydi. Kim yakıştırmışsa yakıştırmış, Hayati sınıfın Toriçelli'si olmuştu. Başını sıradan kaldırmaz, koltuğunun altında kitapla dolaşır, defterlerini kırmızı kâğıtla kaplar, satırların altını kırmızı kalemle çizerdi. Ne futbol, ne sinema, ne kız, ne avarelik, ne haylazlık, ne haytalık... Toriçelli'nin dünyası dersle başlar, dersle biterdi.

Hayati, mühendis olmayı kafasına koymuştu.

Paraysa para, saygınlıkla saygınlık sağlayacak en kısa yol mühendislikten geçiyordu. Toriçelli'nin çevresinde okumuş kişi yoktu. Emmisi, dayısı, ağası, babası, anası, kirvesi ve nesi varsa köyde jandarmanın, kasabada kaymakamın karşısında el pençe divan durmuştu. Bu çemberi yırtmak, ancak okuyup mühendis olmakla gerçekleşebilecekti.

Toriçelli liseyi bitirdi, Teknik Üniversite'yi bitirdi, devlet hizmetine girdi.

Ve Amerika'ya gitti.

Anadolu okullarını tanıyanlar bilirler, her sınıfta bir Toriçelli bulunur.

Çalışkan çocuklardır bunlar; köyle kasaba kırmaları çevrenin kısır ortamında boy atarak yetişirler; başarı hırsıyla doludurlar; önlerine çıkan bütün engelleri aşarlar; kentsoylu zenginlerin olanaklarına kavuşmak için can atarlar. Parasız devlet okullarında yetişmişlerdir; devlet hizmetinde çalışırken Amerika'ya kapağı atıldılar mı, iş tamamdır.

Çünkü Amerika yönetimi dünyanın her yerinden bu tipleri özellikle seçer.

Anadolu çocuğunun gözleri Köy Enstitülerinde açılacakken, Köy Enstitüleri kapatıldı. Bu birinci aşamaydı. İkinci aşamada imam ve hatip okulları çoğaltıldı. Üçüncü aşama, üstünden başından buram buram köy ve kasaba kokusu tüten çalışkan Anadolu çocuklarından kadrolar oluşturmakla gerçekleşecekti.

Hayati, bu kadronun yetkinlerinden biridir; becerili, kurnaz, dayanışmacı, işbilir, işbitiricidir. Tutucu görünür; ama iki kadeh attı mı çözülür Hayati; hayatının tüm özlemleri aşağılık duygularının imbiğinden rakı masasına süzülür.

Cuma namazında boy göstermeyi sever; mason derneğinde kayıtlıdır; vatansever, Amerikasever, parasever, konukseverdir. İftarlı politika, oruçlu kulis, sahurlu siyasette ustadır. Amerikanca milliyetçilikle masonik ümmetçiliğin hamurunu çok partili ortamda yoğurup, yufkasını baskı rejiminin oklavasıyla açar.

Mevlit bile Hayati'nin hayatında serbest piyasa ekonomisine bağımlı propaganda gösterisidir.

Yasa, yönetmelik, tüzük, hukuk, guguk, namus, onur, din, di-

yanet, bilim, devlet, ulus, halk, insanlık nedir? Hayati, gerektiğinde bunları sarıp sarmalar, ambalajını yapar, akreditifini açtırır, banka muamelesini yürütür, işlemlerini bitirdikten sonra hayali ihracat yoluyla İsviçre'deki ortak banka hesabına postalar.

Mühendislik öğrenimini Amerikanofil serbest piyasanın doktorasında pişiren Hayati'nin hayatı, dünya görüşünün tek tümcesine sığar:

— Satılamayacak şey yoktur!..

Hac, oruç, zekât, umre, bismillah, maşallah, namaz, niyaz, demokrasi, rejim, köprü, fabrika, baraj, koy, kıyı, onur, inanç, ülke, dostluk, güven, vefa ve her şey satılıktır. Her şey satıldıkça kişiler zenginleşecek, ticaret artacak, toplum mutlu olacaktır. Bunun içindir ki Hayati, elleriyle yazdığı yaftayı göğsüne gururla asmıştır. O yaftanın üzerinde tek sözcük yazılı:

— Satılıktır!..

Dinlenceden Sonra...

Açık mavi koyun suyu, en soylu Venedik kristalinden daha saydam. Kıyının kumu, dalgaların eleğinden geçirildikten sonra, doğanın görünmez değirmeninde öğütülmüş. Çam ormanı, sabahın çiğini içiyor, güneşini emiyor, yaprak kokusunun buğusunu salıyor.

Ahmet Haşim'in ormanı mı bu:

*Su değil, ormanın havası akan
Duyduğun yaprağın dalın sesidir
Suda yıldızların parıltısıdır
Şu karanlıkta bazı bazı çakan.*

Yoksa Nâzım Hikmet'in ormanı mı:

*Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşesine*

Denizde, kumda, ormanda dinlenirken insan kendi kendisine soruyor, yanıtlıyor.

Adamın biri Sokrates'e yakınmış:

— Dinlenceye gittim, ama dinlenemedim.

Bilge demiş ki:

— Kafanı da birlikte götürmüşsündür; ondandır.

Bu tür yanıtlar ilk elde kişiyi çarpar, sonra karşıt düşünceleri çağırır. İnsan nereye giderse gitsin, kafasını yanında götürmek zorundadır. Geçmişte bir gün, arkadaşlarla otururken, içimizden birisi hiçbir şey söylemeden kalkıp yola koyulmuştu; ardından bağırdık:

— Başını alıp böyle nereye gidiyorsun?

Dönüp yanıtladı:

— Başımı size bırakacak değildim ya!..

İnsan, başını da kendisiyle birlikte gezdirir. Buna kelle gezdirmek denemez; ama kelle gezdirenler de olmuştur. Kesik bir başı mızrağın ucuna takarak sevinç naralarıyla dolaştıranları tarihler yazarlar.

Bedeninden ayrılmış başa kelle derler. Celladın baltası ya da giyotinin bıçağı kimbilir kaç düşünen başı bedeninden ayırıp kelleleştirdi?

Baş düşünür...

Kelle düşünemez.

Ama iki omzu üzerinde baş değil kelle taşıyan kişi az mıdır? Böyle birine ne denir:

— Bu adamda kafa yok!..

Eğer insan kafasızsa, dinlenceye giderken başını ister birlikte götürsün, ister götürmesin, ne değişir? Buna bir tür kelle gezdirmek de diyebilirsiniz.

Ahmet Haşim “baş”ından şikâyetçiydi. Gövdesinin üstüne oturmuş bu “mütekallis” baş için yazdığı şiirde der ki:

*Bu cehennemde yetişmiş kafaya
Kanlı bir lokmadır ancak mihenim
Ah, ya Rabbi, nasıl birleşti
Bu çetin başla bu suçsuz bedenim.*

Kimi zaman yalnız insanda değil, toplumda “çetin baş”lar “suçsuz beden” için sorunlaşır. En kötü durum, bir başın omuzlar üstünde dolaşırken kelleleşmesidir.

Dinlenceye çıkan herkese öğütlenir:

— Hiçbir şey düşünme, denize gir, güneşlen, ormanda gezintiye çık...

Oysa ormanda gezintiye çıkıp da düşünmemek elde mi? Ağaç mı, orman mı, dal mı, yaprak mı, rüzgârın ya da kuşların sesi mi? Tepeden süzülen güneş mi? Yerden yükselen toprak kokusu mu? Hayır. Bu cennette amansız bir kavga sürüyor. Kertenkele bir kaya çatlağına sinmiş, az ötede kanatlarını oynatan renkli kelebeği yutmaya yönelmiş; yılan çalılar arasından süzülerek kertenkeleye sokuluyor; örümcek ağını örmüş, sineği bekliyor.

Her orman biraz cangıldır.

Öyleyse dinlenceyi de ormanı da bırakıp geelim toplumumuza...

Merhaba toplumsal ormanımızın yılanları, çıyanları, atmacaları, kertenkeleleri, akrepleri; merhaba kuşları, çiçekleri, yaprakları, kelekleri, karıncaları...

Ruhi Su...

Sabahın köründe telefon çaldı; Bertan Onaran beklediğimiz haberi verdi:

- Sevdığımızı yitirdik.
- Ne zaman?
- Sabaha karşı.

Ruhi'yi her düşündüğümde içim ürpermiştir; çünkü o kendi türünün ilkidir.

Kendinden öncesi yoktur Ruhi'nin; varoluşu, özbenliğini keşfetmek için okyanusların bilinmeyen ufuklarına yelken açan insanoglunun öyküsüne benzer. Kendinden önce kimsenin düşünmediği bir yolculuğu göze almıştı Ruhi Su, ya yok olup gidecekti ya da dünyamıza yeni bir dünya katacaktı.

Van'da doğan bu yoksul ve öksüz çocuk, devlet konservatuvarında Schubert'le, Bach'la, Rossini'yle, Haydn'la, Haendel'le kaynaşmıştı; ariyalar, liedler söylemek için eğitilmişti. Türkü söylemeye kalkışmak ne demekti? Şu her yerde, her yanda, köyde, gecekondu, kahvehanede, sokakta duyulan türkülerin değeri neydi? İnsan bunları söyleyerek sanat dünyasında varoluşunu kanıtlayabilir mi-

di? Toplumda saygınlık yaratabilir miydi? Ruhi bu işi başarırsa kendi türünün ilki olacaktı.

Başardı.

Dünyamızdan çekip giderken Ruhi Su, dünyamıza yeni bir dünya katmıştı.

Ayaklarını bu toprağa dayadı Ruhi Su, oradan güç aldı; sanatın çağdaş kurallarını özümseyerek türkülerin yorumunu yaptı, kuramını geliştirdi:

“Acaba Sümmanî, türkülerini halk gibi söyler miydi? Söylese ‘Sümmanî tavrı’ diye bir şey kalır mıydı? Acaba Veysel halk gibi söyler mi? Bunları iyi biliyor musunuz? Halk gibi diye gösterilecek bir örnek tip yoktur. Sümmanî, Veysel, Ayşe, Fatma, Mahzuni, Ruhi vardır; biz hepimiz halkız.”

Türküler “bestelenmez”, türküler “yakılır”. Sen yanmasan, ben yanmasam, o yanmasa, nasıl yakılır türküler? Ruhi Su, yakılan türkülerin ateşinde ulusal kültürümüzü sesiyle yalazlandırdı; yüreklerimizi ısıtıp bilincimizi uyardı; halkbilime katkılarda bulundu; derleme çalışmalarını yürüttü; şiirler yazdı, türküler yaktı; öğrenciler yetiştirdi, çıraklar büyüttü; yıllarca dalga dalga sardı ülkeyi...

Ruhi Su ile gecelerimiz ve gündüzlerimiz yaşandı; Beyoğlu’nun bir kör sokağında, pasaklı bir pasajında, Sıraselviler’in dar bir avlusunda, Osmanbey’in basık bir çatı katında, İstanbul’un orasında burasında, Anadolu’nun her bir yöresinde, karanlık bir gece kulübünde, yıldızlı bir açık hava tiyatrosunda, buğulu bir sinema salonunda, gürül gürül güneşli bir meydanda, Ruhi hep aynı Ruhi’ydi; çalarken, söylerken coşkuyu doruğa çıkarır; ama, saygınlık oluşturdu; sesini soluğunu keserdi herkes, kalabalık tek kişiye dönüşüp dinlerdi.

Ve türkü türküleşirdi.

Yurda ve halka kendini adayarak sanatın özünde insanlaşmanın simyasını karmış çoğu büyük kişi gibi, Ruhi Su, bütün ömrünce baskılar altında yaşadı. Yargılandı, gözaltına alındı, mapusaneye atıldı, ağır hastalığında bile yurtdışına çıkması yasaklandı, evi basıldı, kitapları dağıtıldı, aç kalması için her yola başvuruldu.

Ama Ruhi'nin sesini ne yaşarken kesebildiler ne de ölümünden sonra susturabilecekler.

İnsan çıplak güneşte gözlerini kapadığı zaman karanlık olmaz. Aydınlıkta gözlerini yummak, karanlıkta gözlerini yummaya benzemez. İstersen dene... Işık gözkapaklarının ardına sızar; yıldız yıldız çakar, hiçbir şey görmeden aydınlığı duyumsarsın, yüreğinde bir duyarlık, benliğinde tanımlanamaz bir duyguyla yaşadığının bilincine erişirsin.

Bilinçle gözlerini yuman insan karanlığa düşmez; onun gözkapaklarının ardına sızan yıldız yıldız ışığı şimdi hepimiz paylaşıyoruz.

Mehmet Akif'in 'Safahat'ı...

Demokrasi ÷lkemizde yerli yerine oturmadığı için şairlerimiz başımızın derdidir. En çok tartışılanlar da Nâzım, Fikret, Akif'tir.

Bir gün gelecek şairlerimiz siyasal çatışmaların bayrağı olmaktan çıkacaklar; yalnız edebiyat dünyalarındaki değerlerine göre tartılacaklar.

Mehmet Akif öyle bir dönemde yaşadı ki (1873-1936) Osmanlı İmparatorluğu çöktü, Ulusal Bağımsızlık Savaşı başarıya ulaştı, Cumhuriyet devleti kuruldu.

Kimi yazar ve şair için böyle süreçleri yaşamak büyük talihtir. Savaş, devrim, dönüşüm; sanatı ve sanatçıyı besler. Büyük değişimlerin insan ruhunda ve toplumsal yaşamda yarattığı fırtınaların rüzgârları edebiyatcının yelkenlerini şişirir.

Ne var ki Akif, yaşadığı çağda olan bitenleri kavramak için gerekli bilinç ve kültürle donanmamıştı; yeterli duyarlılıkta radarları yoktu şairin...

Ne oluyordu dünyada?..

Akif bunu anlayamadı.

Anlayamazdı.

Çanakkale savaşında insanın yüreğini titreten bir coşkuyla emperyalizme karşı çıkan, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda "İstiklal Marşı"nı bize armağan eden bu inanmış adam için Türkiye'nin taşı toprağı kutsaldı; ama, ne demekti Cumhuriyet devrimleri?..

20'nci yüzyılda dünyanın çoğu mazlum ülkesinde yaşanan bir dram, Türkiye'nin 1920'li yıllarında gündeme girmiştir ve bunda yadırganacak bir yan yoktur.

Ortak düşmana karşı bağımsızlık savaşlarında oluşan geniş cephe, düşman yurttan kovulduktan sonra bir iç hesaplaşmanın kaynaşması başlar.

23 Nisan 1920'de kurulan Birinci Büyük Meclisi'nde kimler vardı, kimler yoktu? Sarıklı bir hoca, dolaklı bir asker, yerel giyimiyle eşraftan biri, kravatlı bir aydın, fesli bir memur Meclis'te yan yana oturuyor; konuşuyor, tartışıyor. Anadolu tümüyle seferberlik düzeninde kaynaşıyor. Köylüler, ağalar, çocuklar, kadınlar, esnaf, zanaatkârlar; her mezhepten, her meşrepten insanlar, "ya istiklal ya ölüm" savaşının hamurunda yoğruluyorlar. Bütün bu insanları bir potada birleştiren önder Mustafa Kemal Paşa'dır.

Ama zaferden sonra ne olacak?

Padişah ve halife yine Tanrı'nın gölgesi olarak başımızda mı bulunacak? Yoksa Fransız Devrimi'nin rüzgârlarından ve Sovyet ihtilalinin esintilerinden yansıyan yeni fikirler mi ağır basacak? Türkiye, cumhuriyet düzenine geçerek, ulusal demokratik devrim deneyimine mi girecek? Gerçeği gösteren yol, şeriat yolu mu olacak, akıl yolu mu?

Eğer Cumhuriyet devrimleri gündeme girerse, toplumun hangi güçleri karşı duracaklar, hangileri yandaş olacaklar? Kimler devrimleri içine sindirecek, kimler tepki gösterecek?

Mehmet Akif, bir yol ayrımına gelmiş Türkiye'nin şeriata bağlı şairidir.

Nitekim Atatürk devrimlerini içine sindiremiyor şair, kalkıp Mısır'a gidiyor.

Oh, ne güzel Mısır...

Cumhuriyet yok, şapka yok, yeni yazı yok, hukuk devrimi yok, kadın hakları yok, öğretim birliği yok, laiklik yok, dil devrimi yok, devletçilik yok, bağımsızlık yok; ve İngilizler var.

1925'ten 1936'ya değin Mısır'da yaşayan Mehmet Akif hastalandığında yurda döndü ve öldü.

Akif'in "safahat"ı budur.

Oldu mu?..

Dil yaşıyan, değışen, gelişen bir kurumdur; kimi zaman da bize karşın değışir; istemediğımız sözcükleri, deyişleri, deyimleri elimizde olmadan kullanmaya başlarız. Son zamanlarda hiç sevmediğim bir sözcük dilime dolandı; telefonda konuşurken, “peki” yerine “oldu” diyorum.

Karşımdaki soruyor:

— Yarın saat 3’te buluşalım mı?

— Oldu.

Ben “oldu” demesem ne yazar! Çevremde herkes “oldu” diye konuşuyor. Her nedense “peki” sözcüğünü defterden sildik. Niçin? Bilemiyorum. Türk Dil Kurumu artık tutucuların elinde olduğuna göre dilimizi bozamaz; yeni sözcükler, deyimler, deyişler bulup komünistlik olsun diye piyasaya süremez.

Peki, kim yaptı bu işi?..

Bir yeraltı örgütü mü var ki Türkçemizi değıştiriyor; şimdiye değin duymadığımız konuşma biçimlerini halkın diline “pelesenk” ediyor?

Lokantaya gidiyoruz, masaya oturuyoruz, garson takımları dizdikten sonra soruyor:

— İçki ne alırsınız?

Hay Allah!..

Eskiden ne denirdi:

— Ne içersiniz?

Frenkler içkiyi “alırlardı”, Türkler “içerlerdi”, değil mi? Şimdi biz de kahveyi, rakıyı, suyu alıyoruz; üstelik garson inadına konuşuyor:

— Rakının yanında soda mı alırsınız, su mu?

— Salata alır mısınız?

Yok, bu kadarı fazla...

Konuk olarak çağrıldığın eve gidiyorsun; ev sahibi saygıyla yol gösteriyor:

— Sizi böyle alalım...

Eskiden ne denirdi:

— Şöyle buyrun...

Sofraya oturacaksın, acaba hangi sandalye senin? Ev sahibi imdada yetişiyor:

— Sizi bu tarafa alalım...

Mis gibi kurufasulye geliyor, dumanı üstünde, helmelenmiş, iştahın açılırken soruyorlar:

— Kurufasulye alır mıydınız?

İştahın kesiliyor.

“Oldu, tamam, alır mısınız?” diye süregelen konuşma biçimi ortalığı sardı.

Her dönemin kendine göre bir raconu vardır; Cumhuriyet Türkiye’si, Dil Devrimi’ni yaşadı; geldik “aldımsattım” Türkiye’sine:

— Malı yükledin mi?

— Tamam.

— Eh, öyleyse bir içki alalım...

— Oldu.

“Dışa açılma” politikası nedeniyle başımız göğe erdi; eskiden zenginimiz otomobil alır; orta hallimiz otobüse, dolmuşa, tramvaya binerdi.

Vergi iadeleri nedeniyle ortadirek öylesine zenginleşti ki, artık dolmuşa binmiyor:

— Şuradan bir otobüs alalım...

Al bakalım!..

Kim bozuyor konuşma dilimizi?

Atatürk'ün vasiyeti çiğnendikten sonra Türk Dil Kurumu'nun başına geçen Sayın Paşamız, bir emirname yayımlasa da şu gidişi dursursa...

Rakı ile Şalgam Suyu...

Dünyanın her yerinde lüks otellerin sıradan odaları birbirinin eşidir.

Odaya girdin; sağ elini attığında belirli yerde elektrik düğmesini bulursun; banyonun kapısı hemen sağ yanındadır; körlemesine dal, mis gibi bir banyo yap!.. Şikago'da, Kahire'de, Addis Ababa'da, Santiago'da oteller birbirine böyle zincirleniyor. Her otelde elektrik düğmesini aramak için neden zaman yitireceksin? Banyoyu niçin bir otelde sağa, ötekinde sola koyacaksın? Sıcak ve soğuk su musluklarının niçin yerlerini değiştireceksin? İnsanı kolaylıkta programlamak için otel odaları belirli mekânda eş biçimde düzenlenmiştir.

Gece yarısından sonra Adana'daki otelime vardım; odamın kapısını açınca sağ elimi atıp elektrik düğmesini buldum; kendimi yatağa attım.

Uyumuşum.

Sabah erkenden kalktım.

Doğru pencereye...

Kırk yıl önce ayrıldığım, kırk yıldan beri uğramadığım Adana'yı gündüz gözüyle bir göreyim.

Gökyüzüne dikilen otelin dokuzuncu katından bakıyorum. O ne? Sömürü edebiyatı kentleşmiş, kuntlaşmış, yontulaşmış, somutlaşmış bir Adana sabahı olmuş. Otelin bahçesindeki nazar boncuğu mavisi yüzme havuzunun renginden gözlerini kurtarıp da bir adım ötesine baktığında yoksul damları görüyorsun.

Damlarda loğlar...

Loğ da nesi?

Adana'da damların toprağını bastırıp düzenlemek için kullanılan küçük taş silindire loğ denir.

Ulan loğ! Kırk yıl önce vardın, kırk yıl sonra yine karşıma çıktın; seni yok edemeyen kalkınma edebiyatının başına senin kadar taş düşsün e mi!

Edebiyat güzeldir.

Ama edebiyat yapmak güzel değildir; ne sömürü edebiyatının ölçüsünü kaçırmalı ne de kalkınma edebiyatıyla kendi kendimizi uyutmalıyız. İkisi de öylesine iç içe, kucak kucağa ve sarmaş dolaş ki, Osmanlı tokadı gibi insanı çarpıyor. Adana'nın inanılmaz sefaletiyle inanılmaz zenginliği, kırk yıl sonra daha da palazlanmış, semirmiş, kilolanmış biçimde karşıma çıktı, ama bu çelişkiden ilerde ne çıkacağını söylemek zor...

Dünyanın her yanında büyük kentin cici, görkemli, bakımlı, cilalı, temiz yerleri vardır; arka avlusu, gözden ırak kesimleri, çöplüğü, hırpani köşeleri, yoksul semtleri vardır.

Çelişkileri gidermek kolay değil.

Ne var ki İstanbul'da koyun koyuna uyuyan çelişkileri dünyanın pek az kentinde görürsünüz. Adana, İstanbul'u öylesine aşmış ki ve

zıtlasma öylesine kör kör parmağım gözüne batıyor ki, insan utanır; zenginliğinden utanır, sofrasından utanır, giyiminden kuşamından utanır, lüks yaşamından utanır, yurttaşlığından utanır, insanlığından utanır.

Kırk yıl önce barlarıyla, sinemalarıyla, hacı ağalarıyla, kışın çamur, yazın toz denizine dönüşen sokaklarıyla, zengini ve yoksuluyla çelişkili bir Adana vardı; kırk yıl öncesinin Adana'sını kırkla çarp!.. Bugünkü Adana ortaya çıkar.

Kırk yıl önce Adana'nın damında loğ vardı, ama Adana'da lüküs gökdelen yoktu.

Şimdi gökdelenle loğ yan yana.

Peki, Adana bu çelişkiyi nasıl yaşıyor, nasıl içine sindiriyor?

Şalgam suyuyla rakı içilir Adana'da; rakı sarhoşlatır, şalgam suyu sindirir. Zenginlik rakıysa, sefalet şalgam suyu gibi; ikisini de iç içe-bildiğince...

İslama Bakış...

İnsanın gelenek ve göreneklerine bağlılığı her zaman bağnazlıktan, kör inançtan, yenilik düşmanlığından kaynaklanmaz; bazen benliğini savunma göstergesidir, yabancı egemene karşı kişilik direnmesidir.

Louis Aragon’u Türk okuru bilir, sever, okur. İkinci Dünya Savaşı’nda Fransız direnme savaşımının iki ünlü şairinden biri Paul Eluard, öteki Aragon’du. Bu çok yanlı edebiyat ve eylem adamı diyor ki:

“Gariptir, bizler yirminci yüzyılın insanları, Fransa’dan İslam ülkelerine hâlâ önyargılarla bakıyoruz; Hıristiyanlığın önyargılarıyla, körü körüne üstünlük duygusuyla. Kimi açıktan açığa söylüyor önyargılarını, kimi susuyor, ama aynı şeyleri düşünüyor. Uzun zamandan beri, yazarlarımızın çoğu, Muhammet’i yalancının, düzenbazın, kehanet taslayıcının teki olarak tanıttı. Aynı sözler İsa için söylenemez mi? Oysa içimizde İsa’ya dokunulmazlık tanıdık hep. Zayıf bir yanı mı ağır basıyor bilmem, o 1950’li yıllar korkutmuştur beni hep. Cezayir savaşını alalım ele... Yüz yıl Fransa’nın sömürgesi olan bu insanlar, Cezayirliler, tümüyle bir yana, kısmen bile Fransızlaşmamak için canlarını dişlerine taktılar. Fransa’nın Cezayir’deki varlığı, harita üstünde kaldı. Müslümanlar üstüne bilgisizliğimin, kültür ek-

sikliğimin ayrımına ben de Kuzey Afrika olayları sayesinde vardım.”
(*Gerçekliğin Boyutları*, De Yayınevi.)

Aragon'un gözlemi yalnız Cezayir'e özgü bir olay değildir; dünyanın çoğu ülkesinde halk, sömürgeciye karşı edilgin direnme yolunu; diline, dinine, geleneklerine bağlı kalmakta bulmuştur.

Etkin direnme yolu savaştan geçer.

20'nci yüzyılda bile Batı'da İslama karşı önyargıların ağır bastığı doğrudur. Ancak bu yolda Batı'yı tümüyle suçlayarak işin içinden sıyrılamayız. Cezayir konusunu biraz kurcalarsak ne görürüz? 1950'ler Fransa'sında kimi aydınlar Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndan yana çıkmışlardır. Ya Türkiye ne yapmıştır? Cezayir'in davasını Birleşmiş Milletler'de baltalamıştır. İş bu kadarla da kalmıyor. 1950'leri anımsayalım. O dönemin iktidarı koltuğa oturduğu gün, Türkçe ezanı Araplaştırmakla “icraata” başlamıştı. İmam hatip okullarının çoğaltılması; hafız kurslarının her yanda pıtrak gibi açılması; cami yaptırma seferberliğinin doruğuna tırmanması, o günlerin siyasetinde ağır basmaktadır. Ne var ki 14 Mayıs 1950'de Türkiye'de devlet yetkilerini ellerine geçirenler, içeride halkın din duygularını sömüren politikayı kullanırken, dışarıda İslam halklarının sömürgecilere karşı direnme savaşlarına karşı çıkıyorlardı.

Müslümanlık, Cezayir'de Fransız sömürgeciliğine karşı direnmeye katkıda bulunurken, Türkiye'de Fransız sömürgeciliğini desteklemek için kullanılıyordu.

Louis Aragon diyor ki:

“Bizler, 20'nci yüzyılın insanları, Fransa'dan İslam ülkelerine hâlâ önyargılarla bakıyoruz.”

Soralım kendi kendimize:

“Bizler, Türkiye’de 20’nci yüzyılın insanları, İslam ülkelerine nasıl bakıyoruz?”

Arap, Amerikan Dolarlarını Türkiye’ye taşıyacak; İstanbul Boğazi’ni kıyılarını, tepelerini saraylarla donatacak; Ege’nin, Akdeniz’in koylarını işbirlikçiler güdümünde satın alacak, lüks yatırımlar yapacak; faizciliği haram sayan bankalar açacak; nice işadamına köşeyi dönmek için fırsat yaratacak; holdinglerimizi çıkmazdan kurtaracak; muhafazakâr partilerimize seçimlerde parasal destek sağlayacak; yerli parababalarımızla şeyhler, prensler, veliahtlar al takke ver külâh yaşayacak; Beyoğlu’ndan başlayarak fuhuş ve eğlence sektörümüz zengin Araplar sayesinde kalkınma patlaması yapacak...

Batı’nın İslama bakışı önyargılı...
Bizimki nasıl?..

Kirli Kalem!..

Geçenlerde yayımlanan bir yazımda Ergun Balcı'yı "tertemiz bir kalem" diye nitelemiştim. O gün gazeteye gelen bir okurum sordu:

— Tertemiz kalem ne demek?

Düşündüm.

İlk kez Nizamettin Nazif'ten duymuştum bu deyim; unutmamıştım; belleğime kazınmıştı.

O yıllar köşe yazarlığına yeni başlamıştım. Nizamettin Nazif ise meslek yaşamında akşam vaktini yaşıyordu. Yine de yürüyüşü heybetli, davranışları gösterişli, sesi gürdü. Nizamettin Nazif türündeki insanlarda hoşuma giden bir yan vardır; bu kişiler her söylediklerini önemli bir şeymiş gibi vurgulamaya bayılırlar. Eğer üstat öğle yemeğinde köfteyle piyaz yemişse, olayı tarihsel bir ağırlığı varmış gibi anlatırdı. Dinleyen de için için düşünebilirdi:

— Demek ki koca Nizam, öğle yemeğinde köfte piyazla karnını doyurmuş.

Nizamettin Nazif aynı ton ve üslupla önemli şeyler de anlatabilir; Habeşistan Kralı Haile Selasiye'ye nasıl posta koyduğunu tatlı tatlı ve de yüksek sesle dile getirirdi; gençlerle konuşmayı sever, ken-

di kuşasını bol bol ekıştirir, sevmediğı yazarların kirli çamaşırlarını ortaya döküp yergilemeye bayılırdı.

Bir gün Nizamettin Nazif’e Kadıköy vapurunda rastlamıştım; durup dururken ve bana göre hiçbir nedeni yokken, unutmadığım bir şey söyledi:

— Tertemiz bir kalemin var; onu koru! Sakın kirleteyim deme...

Üstat, sanki elimdeki kalem benim kişiliğimden ayrı bir şeymiş gibi konuşuyordu. Bense yazarla kaleminin ayrımı üzerinde hiç düşünmemiştim; yaşayarak bu gerçeğı öğrenecek; yazarla kalemi arasındaki bağıntıların yanar-söner renklerini Babıâli’de izleyecektim.

Gerçi yazı makinesi icat olunmuştur; ama yazar deyince akla gelen ilk soru nedir:

— Kalemi kuvvetli mi?

Bir yazar için “daktilosu güçlüdür” denemez; teknik ilerler, dildeki deyimler değişmez.

Eskiden “rüşvet-i kelâm” deymi ve yöntemi de çok kullanılırdı.

Neydi rüşvet-i kelâm?

“Kalemi kuvvetli” yazar, vurmak istediğı kişiyi övmekle yazıya başlar; okurların gözünde yansız bir yaklaşımı yeğlediğı sanısını yarattıktan sonra herifi göbeğinden kurşunlayarak noktayı koyar, imzayı basardı.

Ne var ki eski kulağı kesikler daha ilk satırlarda oyunu akarları.

Şimdi böyle oyunlar çocuksu kalıyor.

Zenginlikle yoksulluk çelişkisinde ramazan topu gibi patlayan

toplumun girdisini çıktısını bilenler, Babiâli'deki kimi kalemlerin yazılarını okurken daha ilk satırlarda hangi holdingin emrinde “mütalaa” yürüttüğünü hemen anlıyorlar. Çünkü adam, filanca para basınının Babiâli'de özel kalem müdürlüğünü üstlenmiş...

İşte kirli kalem budur.

Kirli kalem, parababasının lağım suyuyla dolu hokkasını kullanır; gün geçtikçe daha da kirlenir; televizyonda reklamlarını izlediğimiz deterjanların hiçbiri böyle kalemin pisliğini temizleyemez.

Hava kirlenmesi, çevre kirlenmesi, deniz kirlenmesinin yanı sıra basının kirlenmesi sorunu da var.

Basınımız gecikmeden kendini toparlamalı, özeleştiriyeye girmelidir. Çünkü bu gidişle “Bizim Yokuş”ta yürümek bile sorun niteliğine dönüşecek...

Sanki bir lağım patlamış, yokuş aşağı gürül gürül akıyor, paçalarımıza bulaşıyor.

Yoksulluğu mu Paylaşalım?..

Toplumda gelir dengesizliği gün geçtikçe artıyor; devletin sayısal verileri de bu gerçeği vurguluyor; yaşamın çeşitli görüntüleri de...

Kendi kendini aldatmak isteyenler ise Türkiye'nin zenginleştiğini ileri sürerek, kırk yıl öncesinden örnekler vermeye kalkıyorlar:

— Eskiden sokaklarda yalınayak yürüyene rastlanırdı; şimdi görebiliyor musunuz? Anadolu kasabalarında okula takunya ile giden çocuklar vardı. Köylünün ayağında artık çarık yok; ülkemiz zenginleşiyor.

Doğrudur; ama bütün dünyada izlenen de budur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'ın kişi başına ulusal geliri 120 dolardı. Bizimki de 120 dolar. Bugün Yunanistan 4000 doları aşma yolunda; Türkiye ise beş yılda 1300 dolardan 900 dolara doğru düşme yolunda durmadan yürüyor.

Dünkü sömürgeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını pekiştirip sanayileşme yolunda bizi geçtiler; biz ise büyük bir yanlış yapıyor; dün ile bugünün aynasında yalnız kendimizi seyredip avunmaya çabalıyoruz.

Düne oranla büyümüşüz, gelişmişiz; ama zengin-yoksul çelişkisi derinleşmiş; gelir dengeleri alabildiğine bozulmuş; çağdışı bir yapı oluşmuş. İlk yapılacak iş, bu dengesizliği düzeltmek, daha somutçası sosyal adalete uygun bir vergilendirme düzeni kurmak değil mi? Ne var ki böyle bir öneriyle ortaya çıktın mı yanıt hazır:

— Türkiye zengin bir ülke değil; yoksulluğu mu paylaştırmak istiyorsunuz?

Herifi naşerif içkili gazinoya masa kurmuş; gecede milyonluk hesap pusulasını öderken gık demiyor; gelir dağılımını düzeltmeye gelince yanıtı hazır:

— Yoksulluğu mu paylaşalım?

Altında 30 milyonluk araba; benzini dolar hesabına bağlamış, kendisini dolar zenginliğine adanmış yarı mafia, yarı işadamı...

— Beyefendi gelir dağılımı çok bozuldu; sosyal adalete ters düşüyoruz.

— Biz zengin bir millet değiliz. Neyi paylaşacağız? Yoksulluğu mu paylaşalım?

Boğaz'da 800 milyona yalı almış; 200 milyon dayayıp döşemesine harcamış. Memurun katsayısına, işçinin ücretine “dur” diyenlerin siyasetini destekliyor. Kızının düğününe 200 milyon savurmuşluğun mutluluğunu yaşıyor. Soruyorsun:

— Beyefendi, ülkede gelir dağılımı bozuk; bu gidişle toplumsal sorunlar, siyasal gerilimlere yol açabilir; gelir paylaşımını düzeltmek yolunda...

Sinek kovar gibi elini sallayıp, düşman gözlerle karşısındakine bakıyor:

— Biz zengin bir memleket değiliz. Neyi paylaşacağız? Yoksulluğu mu paylaşalım?

Yönetiminden ihracat teşvikleri, dış müteahhitlikten dolarlar akmış kasasına, üstelik bankalara da gırtlığına dek borçlu; ailecek yalnız Türkiye’de değil dünyanın her yanında hovardalık ediyorlar.

Check-up için Amerika’ya, kumar için Avrupa’ya, sefahat için Güneydoğu Asya’ya gitmekten yorulmuş; kaçakçılıktan kazandığının hesabını tutamıyor; batarsa kimi bankaları da batıracağını biliyor; dışa açılmaktan bezginleşmiş; içe kazık atmaktan mecali kalmamış; dünya savurganlık yarışında petrol şeyhlerinden sonra ikinci sırada yerini alıyor. Ancak iş Türkiye’deki sosyal adaletsizliğe, gelir dağılımının bozukluğuna, hakça vergilendirmeye gelince, papağan gibi yineliyor:

— Ne? Bizim servetimizi 50 milyona dağıtsan kaç para düşer? Yoksulluğu mu paylaşalım?

Bunların aklına “paylaşım” denince hep para gelir. İnsanlıktan nasipleri olmadığı için bir toplumda insanlığı paylaşmanın ne olduğunu bilmezler...

Ta ki halk uyanıp öğretinceye dek.

İster Dışarda Olalım İster İçerde...

İnsan hayatı uzadıkça, bellek yükleniyor, zorlanıyor, bel veriyor. Anılar çoğaldıkça, görünmez bir el bilinmez bir ayıklamaya girişiyor; yaşanan kimi olayı geçmişin çöp tenekesine atıyor ya da karanlığın kuyusuna gömüyor; kimi olayı ütüleyip katlayarak gerektiğinde kullanmak üzere gizemli bir sandığa yerleştiriyor.

Kendi kendime soruyorum:

—1981’i 1982’ye bağlayan yılbaşı gecesi neredeydin ve neler yaptın?

Yanıt yok.

Belleğimi zorluyorum; sınava girmiş öğrenci gibi kafamı kurcalıyorum. Böyle önemli bir günü insan nasıl unuttur? Bir yıl bitmiş, takvimin son yaprağı yırtılmış, yeni yıla giriyorsun. Saat 12’de neredeydin? Gece yarısında ışıklar söndü mü? Bir evde miydin? Gece kulübünde mi? Nerede?

— 1945’te neredeydin?

Yanıt yok.

1955’te, 1965’te, 1975’te?

Kimbilir?

Anımsayabildiğim yılbaşı geceleri o kadar seyrek ki hepsini top-

lasan bir elin beş parmağını geçmez. Zaten çoğu yılbaşı gecesini sınırlıdır; insan eğlenmek zorunda olduğuna kendini inandırmaya çabaladıkça gerilir; içkiye başvurur; gecenin anlam ve önemi üzerine koşullanmıştır; gece yarısı akreple yelkovan kavuştuğunda, sanki başı göğe erecek...

1971'in ilkyazında tutuklanmışım; ilk kez mapusaneye giriyorum; Maltepe'ye götürüldüm.

Olayın bu yanı önemli değil. Günler, haftalar, aylar geçiyor; ilkbaharı arkada bıraktık, yazın sıcaklığını yaşadık, güz kendini gösterdi, kış bastırdı.

1972 yaklaşıyor.

Cezaevinde bile olsa herkes yılbaşına hazırlanma duygularına kendini kaptırır. Ne yapmalı? Bir eğlence düzenlemeli. Nasıl? Derken aralık ayının 30'uncu günü akşam vakti Cezaevi Müdürü koğuşun demir kapısına çağırdı; gözetleme penceresinden fısıldar gibi bir sesle haber verdi:

— Hazırlanın, gidiyorsunuz!..

— Anlamadım, nereye?

— Salıverildiniz!..

Döndüm, koğuş arkadaşları merakla bakıyorlar; yüreğimi bir suçluluk duygusu sardı; yılbaşı gecesine birlikte hazırlanmıyor muyduk? Oyunbozanlık yapmışım.

— Ne oluyor?

— Gidiyormuşum.

Arkadaşlar sevindiler; benim ruhum çapraz duyguların dokuma tezgâhında ekose kumaşa dönüştü.

Ama kim düşünmüşse düşünmüş; yılbaşı gecesini dışarda geçirmemi öngörmüş.

1972'nin sonbaharında yine tutuklandım; bir ay Ziverbey Köşkü'nde ağırlandıktan sonra Davutpaşa Tutukevi'ne yollandım. Günler, haftalar, aylar geçmeye başladı.

Ne olacağı belli değil...

Derken aralık ayının 30'uncu günü akşamı, Cezaevi Müdürü koğuşa girip haber verdi:

— Hazırlanın!..

— Neden?

— Salıverildiniz.

Eşyamı toplarken düşünüyorum:

— Ulan, yukarda beni gözetten birisi var; yılbaşı gecesini ille dışarda geçirmemi istiyor.

Belleğim böylesine anılarla yüklüyken mapusanelerde yatanları nasıl unuturum?

İster içerde olalım, ister dışarda, 1986'ya hep birlikte giriyoruz; Türkiye'de adalet ve eşitlik şimdilik bu kadar.

Huzur Aranıyor...

Huzur aranıyordu.

Bir zengin, dilenciye verdiği sadakada huzur arıyordu.

Bir kadın, âşığının kollarında huzur arıyordu. Bir mümin, dua-
da huzur arıyordu.

Bir öfke, cinayette huzur arıyordu.

Bir günahkâr istavroz çıkarıyor, bedeninde düşlediği haç işa-
retinde huzur arıyordu.

Bir sarhoş gözlerini kadehe dikmiş, üç yudumluk içkide huzur
arıyordu. Bir bilgin laboratuvara kapanmış, bilgisayarın yanıp sö-
nen sayılarında huzur arıyordu. Bir ruh hastası, yüreğini burkan bu-
nalımı dağıtmak için ilacını içiyor, elindeki küçük şişede huzur arıyor-
du.

Bir kadın kocasını aldatıyor, ihanette huzur arıyordu.

Bir oğul, kan davasının izini sürerek huzur arıyordu. Bir kız,
kahve falında çıkacak kismetinde huzur arıyordu. Bir manyak du-
şun altına geçmiş, bedenini kırbaçlayan soğuk suyun kamçısında hu-
zur arıyordu.

Bir koca huzursuzdu:

— Karım beni aldatıyor mu?

Bir kadın huzursuzdu; her sabah aynaya uzun uzun bakarak kendisini inceliyor ve iç çekiyordu:

— Yüzümdeki kırışıklıklar artıyor mu?

Bir tiryaki, sigarayı bıraktığı için huzursuzdu. Bir işçi geceleri uyuyamıyordu:

— Patron beni kovar mı?

Bir sömürücü, insanlar uyandıkça huzursuzlanıyordu. Bir alacaklı, borçlusunun işleri bozulduğu için huzursuzlanıyordu. IMF'nin kodamanı huzursuzluk içindeydi:

— Ya borçlu ülkeler borçlarını ödeyemezlerse?

Güney Afrika'daki beyaz adam, siyah karabasanlar gördüğü için huzursuzdu.

Siyah kadın protesto gösterisine giden kocasını düşünerek huzursuzlanıyordu:

— Ya öldürürlerse?

Beyaz Saray'daki adam Nikaragua'daki yönetimden huzursuzdu. Kremlin'deki adam da huzursuzdu:

— Ya nükleer savaş çıkarsa?

Orta halli aile, çocukları sınavı kazanamazsa diye huzursuzlanıyordu. Göğsüne ağrı saplanan adam bir yandan nabzını sayıyor, bir yandan boncuk boncuk terleyen alnını silerken huzursuzluğunu dağıtmaya çabalıyordu.

Kiracı “Ev sahibi beni kovar mı?” diye huzurunu yitirmişti; ev sahibi “kiracı kirayı arttırmazsa” diye huzursuzlanıyordu.

Toklar, açlardan ötürü huzursuzdu.

Namumlu adama baktıkça, namussuzun huzuru kaçıyordu.

Huzursuzdu insanlar...

Parababaları çılgınlar gibi para harcıyorlardı; ama kafalarının bir yanına huzursuzluk çivi gibi çakılmıştı; ya halk bir gün bu gidişe öfkelenir de sesini yükseltirse?

Çalışanlar arasında huzursuzluk arttıkça sömürücü huzursuzlanıyordu.

İnsanlar okudukça, çevrelerine baktıkça, baktıklarını gördükçe, gördüklerini anladıkça huzursuzlanıyorlardı.

Aldatanların huzursuzluğu çoğalıyordu, aklananların huzursuzluğu çoğalıyordu; sömürenlerin huzursuzluğu çoğalıyordu, sömürülenlerin huzursuzluğu çoğalıyordu; gençler, yaşlılar, büyükler, küçükler, kadınlar, erkekler huzursuzdular.

Dünya huzursuzdu.

Huzur aranıyordu.

Ve huzur arandıkça huzursuzluk çoğalıyordu.

Devlet Düşmanı?

Kimdir bu devlet düşmanı?

İlk akla gelen devlet düşmanı, özel sektörcü ya da liberal kişi olmalı. Bu adam devletçiliğe dış biler, elinden gelse devletin nesi var nesi yok satacaktır. Devletin yetkilerini kısıtıkça kısmak yolunda bir şeyler yapmaya çabalar.

Der ki:

— Her şeyi devletten beklemeyelim. Okulları zenginler yapmalı; bankalar özel polis örgütü kurmalı; iktisadi devlet kuruluşlarını işadamlarına devretmeli; şirket gibi yönetmeli, Devlet, toplum hayatından elini eteğini ne kadar çekerse ülke o oranda huzura kavuşur. Devlet sosyal güvenlik hizmetlerini de bir yana bırakmalı; piyasa mekanizması her şeyi çözümler; devlet, ekonomiye hiç karışmamalı..

Devlet düşmanı bu mu?

Belki de devleti büsbütün ortadan kaldırmayı düşünen bir anarşisttir devlet düşmanı.

Öyle bir toplum amaçlar ki bu adam, orada devlet tümüyle yok olsun. Bütün kötülükleriyle, yasaklarıyla, disipliniyle, düzeniyle devleti hayattan sildin mi insanlık rahata huzura kavuşacaktır. Devlet

bir baskı makinesidir, zulüm türetir, hayatı cehenneme çevirir. Devlet var oldukça insan rahat bir soluk alamayacaktır.

Öyleyse ne yapmalı?

— Devleti silip süpürmeli...

Devlet düşmanı bu adam mı?

Kâğıt üzerinde evet; rüyalarında geleceği gören bu adam Türkiye’de yaşamıyor ki...

Peki, kimdir devlet düşmanı?

23 Mart 1920 günlü *Alemdar* gazetesi başyazısında “Devlet düşmanı”nı şöyle anlatıyor:

“Düşmanlarımız insaflıdır, güven vericidirler, baki dostluğu unutmazlar. Mütarekeden sonra da ‘devlet’ için bir hayat temin etmeleri kuvvetle mümkündü. Ancak o devlet ve millet düşmanları’ bizi yine rahat bırakmadılar, isimlerini değiştirdiler ve ‘Milli Teşkilat’ namı altında yine ortaya atıldılar. Mütarekeden sonra İtilafa (İtilaf Devletlerine) düşmanlık beslediler; dahildeki vatandaşlarımıza, dindaşlarımıza saldırmaktan geri kalmadılar.”

Demek ki “devlet düşman”ları düşmanla çarpışan Kemalciler imiş...

Acaba Kemalistler devlet düşmanı mı idiler?

Ya Yassıada sanıkları?

Bir ada dolusu parlamenter, en başta düşük Cumhurbaşkanı Celâl Bayar olmak üzere “devleti yıkmaya çalışmak” suçuyla yargılanmadılar mı? Yargılandıktan sonra cezalandırılmadılar mı? Yıllar sonra ancak siyasi afa birlikte salıverilmediler mi?

Sakın “devlet düşmanları” Celâl Bayar’ın elini son yıllarda sık sık öpmeye gidenler olmasınlar?

Tarihe ve hayata baktığımızda “devlet düşmanı”nın sürekli biçimde değiştiğini görüyoruz. Bir yandan siyaset denizindeki gelgitler devlet düşmanlarını değiştiriyor, öte yandan devletin kendisi değişiyor.

Atatürk’ün anayasasında “devletçilik” temel ilkeler arasındaydı; devletçiliğe karşı çıkmak anayasa suçu oluşturunuyordu. Şimdi hem laikliği çiğnemek hem devletçiliğe düşmanlaşmak devlet yönetiminde doğal sayılıyor. Üstelik bu işleri yapanlar ne diyorlar:

“Devlet düşmanlarına af yok...”

Sanırım böylesine sloganlaşmış kalıpları ortaya atanların biraz düşünmeleri gerekiyor; yakın geçmişte kendileri devlet düşmanı değil miydiler?

Hani Böyle Olmayacaktı?

Yıl 1920.

Anadolu'da ulusal direnmenin başlangıç günleri. İstanbul basını ikiye ayrılmış: "Milli Mücadele'ye yandaş olan basın, karşı olan basın."

İkincilerin yıldızlarından Refik Halit, 4 Nisan 1920 günü, meşhur *Alemdar* gazetesinde "Hani Böyle Olmayacaktı?" başlığı altında "Aydede" takma adıyla yazıyor:

"Yahu, hani kabine istifa etmeyecekti? Hani Ferit Paşa Divan-ı Âli'ye verilecekti? Hani Hürriyet ve İtilaf kokuşmuştu? Hani mebuslar kabineye girecekti? Hani Mustafa Kemal İstanbul'a gelecekti? Hani Harekâtı Milliye memleketi kurtaracaktı? Hani Mecliste Fransa İhtilali'ndeki gibi celâdetler gösterilecekti? Hani Felahı Vatan yedi düvelle başa çıkacaktı? Hani renk renk ordular gelecekti? Hani İngiltere karışacak, Fransa bunalacak, İtalya dağılacak, Hint ayaklanacak, Çin canlanacak, cihan pusulayı şaşırarak, sonra Lenin ve Enver, Troçki ile Talat kol kola bu karmakarışık dünya haritası üzerinde batıdan doğuya kadar gezecek, tozacak, hükümler çıkarılacaktı? Hani beni asacaklardı? Ayan'ı dağıtacaklardı? Fırkayı kapatacaklardı? Hani Çürüksulu Sadrazam olacak, İzzet Paşa ka-

bine teşkil edecek, Cami Bey Dahiliye Nezareti'ne gelecekti? Hani istifa için sebep yoktu? Hani Mister Wilson lehimizde idi? Hani Anzavur Bey vuruldu idi? Hani Ferit Paşa sadarete bir daha gelmeyecekti? (...) Bakıyorum, İttihatçılar ne dediyse hep aksi olmuş... Bundan sonra biz söyleyelim, siz dinleyiniz.”

Bu yazı çoğu kişi için bugün bir anlam taşımaz. O günlerin dağdağasında Refik Halit atıp tutuyor; yıkılmış İttihatçıları taşıyor, ulusal savaşımı yürütmek isteyenlerle alay ediyor; umutları çığneyip umutsuzluğu yaymak için kalemını kullanıyor.

Ne var ki 4 Nisan 1920 gününü takvimdeki yerine oturtunca Refik Halit'e hak verenler bile çıkabilir. Çünkü 16 Mart 1920'de düşman İstanbul'u işgal etmiştir. Meclis-i Mebusan, bu koşullarda çalışmayacağını vurgulayarak kendi kendisini dağıtmıştır. Anadolu'da Sivas ve Erzurum Kongreleri toplanmıştır; ama “Düvel-i Muazzama”nın uzaklarda verilmiş yüksek kararı yanında ne değeri vardır? İstanbul'da “vatan haini Damat Ferit”, ikinci kez kabinesini kurmuştur. Sevr Antlaşması'nın eli kulağındadır. Türkiye'nin her yanı düşman boyunduruğu altındadır. Dünya ve Anadolu öylesine karanlıktır ki, Refik Halit soruyor:

“Hani Hint ayaklanacaktı? Hani Çin canlanacaktı? Hani Harekâtı Milliye vatanı kurtaracaktı? Hani İngiltere karışacaktı? Hani beni asacaklardı?”

İnsanoğlu, dünyaya dar zaman açısından baktığında hiçbir şeyin değişmediğini ve değişmeyeceğini sanır. Âlem yine ol âlemdir, devran yine ol devran. Her sabah aynada kendini gören kişi; günden güne, aydan aya, yıldan yıla nasıl değiştiğini anlayamaz; ama bu değişim on yıl önceki ve sonraki iki fotoğrafta insanın suratına çarpar.

Nitekim Refik Halit'in "Hani Böyle Olmayacaktı?" yazısındaki bütün sorulara tarih yanıtını vermiştir.

Hint ayaklanmıştır...

Çin canlanmıştır...

Refik Halit asılmamıştır; ama Bağımsızlık Savaşı başarıya ulaşınca sınır dışına sürülmüş, yirmi yıl sonra yurda dönebilmiştir.

Ve en önemlisi:

Harekâtı Milliye, vatanı kurtarmıştır.

Kimi zaman tarihin saati durmuş gibi görünür; dünya ve toplum büyük doğumlara gebeyken bile hiçbir şey değişmeyecekmiş sanısına kapılanların umursamazlıkları Babıâli'de sürer gider. Öyle ya!.. Para onlardadır, pul onlardadır, saltanat onlardadır, değişir mi bu dünya?

Değişir, değişir; hem de göz açıp kapayıncaya dek geçer zaman; yeni bir dünya kurulur.

Yoğunluğunda Sonsuzluğun Vurgulandığı Bir Zaman..

Kitap okurken insan kimi zaman bir tümcenin altını çizmekten kendini alamıyor.

Neden?

Tek nedene bağlanamaz böyle şeyler.

Davranışlarımızın ardında gizli ya da açık bir dizi neden bulunabilir. Altını çizdiğimiz tümceyi sevmiş olabiliriz; önemliymiş gibi görünür; yeni düşüncelerin kapısını açabilir; ya da hiçbiri değildir de çizgilerini saptayamadığımız bir anıyı belleğimizin buğulu aynasına yansıtabilir.

Joseph Kessel'in *Atlılar*'ını vaktiyle okuyamamıştım. Birkaç ay önce bir hastane yatağında elime aldım; sayfaları çevirirken bir tümcenin altını çizdim:

"Bu değişme öylesine birdenbire oldu ki, hiç kimse tam anını yakalayamadı."

Ve sonra tümceyi unuttum.

Geçenlerde bir sabah erken uyandım. Karanlıktı. Güneşin doğmasına vakit vardı. Pencereye yaklaştım, perdeyi açtım, şafağın sökülüşünü izledim.

Ve ortalık ıştırken, geceden gündüze dönüşen değişimin hiçbir anını yakalayamadığımı anladım. Her bir an ötekinden öylesine ayrıydı ki ve her bir an ötekinden öylesine ayrılmıyordu ki, anları yakalamaya çalışırken olayın bütününi duyumsamaktan uzaklaştığımı anladım.

Gökyüzü karanlıktan aydınlığa doğru yol alırken kurşun rengine bürünüyordu.

Birden on üç yıl öncesine kayıverdi belleğim; beni bir hapis-haneye götürdü. Küçücük bir odada ranzada yatarken yaşadığım sabahları düşündüm. Odanın tavana bitişik penceresinden gökyüzü görünüyordu. Bir avluya açılırdı bu pencere, yedi ayak eninde, yedi ayak boyunda küçücük bir avluya... Sonra bu avlunun üstüne, tutukluların kaçmasını önlemek için bir demir kafes ördüler. Kenarları birer karış boyundaki karelerden oluşan demir kafesi kurşuniye boyadılar.

Yattığım ranzadan bakınca pencereden gökyüzünü yine görüyordum; ama bakışlarımın demir kafesten süzülmesi gerekiyordu. Yıldızlı gecelerde bu kafes beyazlaşıp parıldar, gökyüzünü parsellerdi.

Gecenin siyahı gün ağarırken açılmaya başlardı; demir kafesin kurşuni rengine yaklaşan renk değişimini izler; göğün rengiyle demir kafesin rengi birbiriyle denkleşsin diye beklerdim. İsterdim ki renkler birbirine karışıp bütünleşsin; gökyüzüne baktığımda demir kafes görünmesin. Hiçbir gün o anı yakalayamadım.

Şafak sökerken kurşunileşen gökyüzüyle demir kafesin gri rengi, hiçbir sabah birbirine tam denk düşmedi; ya da yavaş görünen değişim sürecinde anlar öylesine hızlıydı ki o anı yakalamak olanaksızdı.

Aradan on üç yıl geçti.

Mapusanede gün ağarırken, kendi kendime tuttuğum nöbetleri ve oynadığım oyunu unuttuğum bir günde Kessel'in kitabında ki tümce karşıma çıkıverdi:

“Bu değişme öylesine birdenbire oldu ki hiç kimse tam anını yakalayamadı.”

Mavi kalemle sözcüklerin altını çizirken, davranışımın nede-nini bilmiyordum. Sevmiş miydim bu tümceyi? Çok mu etkiliydi? Beni niçin çekmişti? Kestiremezdim. Ama geçen gün evimin penceresinden şafağın söküşünü izlerken, birkaç ay önce kitapta altını çizdiğim tümceyle, on üç yıl önceki mapusane anısı çakışıverdi.

Yazıyla anıyı hayat buluşturmuştu.

Anladım ki yaşamın her kesitinde değişmenin tam anını yakalamak olanaksızdır.

O an ister iki insan arasında bir şeyi değiştirirsin, ister toplumda...

Çünkü an, başlangıcını ve sonunu hiçbir zaman saptayamadığımız bir zamandır; belki de yoğunluğunda, sonsuzluğun vurgulandığı bir zaman...

İkinci Surat...

İtalyan yazar Papini, insanlara maske kullanmalarını öğütlüyor. Gerekçesini bilmem ki beğenecek misiniz? Yazar diyor ki:

“Ellerimize varıncaya kadar vücudumuzun her yerini örteriz de niçin en çirkin yerimizi, suratımızı örtmeyiz? Hem bu yöntem yaşamımızda kolaylıklar yaratacaktır. Sağlık, güzellik, ahlak bakımından sayısız yararları olacaktır.”

Eskiden insan maskeye daha düşkünmüş; sihirbaz maskeleri, tiyatro maskeleri, savaş maskeleri, gizli örgüt maskeleri, balo maskeleri... Zamanla maske gözden düşmüş, artık şapka, ceket, gömlek, kazak, pantolon, çorap ve kunduramız var...

Maskemiz yok.

Neden yok?

Gereksinme olmadığından mı?

Hayır.

İçimizden gülmek geldiğinde hüznünlü görünmek, kaygılı dakikalarımızda neşeli olmak, öfkelendiğimizde serinkanlı davranmak zorunda kalmaz mıyız? Eve gelen konuğumuzun yaramaz çocuğu, masanın üstündeki değerli vazoyu yere düşürüp kırdığında nasıl konuşuruz:

— Ne önemi var efendim; çocuktur kırır; o vazoyu pek sevmezdim; iyi ki kırıldı.

Diyelim ki çalıştığın kurumun genel müdürü öldü. Allah'ın belası, ahlaksız, lanet bir herifti. Mesleğinde yükselmene engel olmuştu; ama durumu kurtarmak için cenaze törenine katıldın; çiftetelli oynamak isteğini duymasan bile üzgün değilsin; üstelik yüreğin biraz rahatlamış. Ama ya suratın? Suratındaki o kederli anlamın anlamı nedir?

Politikada iktidara yükseldin; her şeyi yüzüne gözüne bulaştırdın; batağa saplandın; ne yapacağını bilmiyorsun; geceleri gözüne uyku girmiyor; ama televizyona çıkıp konuşmak zorundasın. Ayna karşısında rolünü ezberlemeye çalışıyorsun. Kameralara nasıl bakacaksın? İnanmadığın sözleri söyleyip izleyicilerini inandırmak kolay mı? Güvenli bir hava yaratmak için çırpınıyorsun. Usta bir aktör gibi jest ve mimiklerini ayarlamak için zorlanıyorsun.

Duygularımızla yüzümüz arasında çoğu zaman uyum yoktur. Yaşamın kuralları bizi olduğumuz gibi görünmekten alıkoyar. Hastalık benliğini kemirirken kuyruğu dik tutmak; acı çekerken gülmek; sevinçliyen durgunlaşmak; içinden küfrederken görgü kurallarının gereğini yerine getirmek için teşekkür etmek zorunluğu bir ömür sürer. İnsanın duyguları yapay toplumsal ilişkilerin dar kundersında sıkışır; her adımda bir zorlamayla karşılaşır. Yüzümüzü duygularımız değil, çoğu zaman mantığımız biçimlendirir.

Maske kullanmak bu nedenle yabana atılır bir öneri değildir. Hele varlıklı olanlar dizi dizi maskeler ısmarlayıp evlerine istif edebilirler. Diyelim ki vakitsiz kapı çalındı. Hay Allah kahretsin!.. Sevmediğin biri gelmiş. Ne yapacaksın? Hemen yöntemini uygularsın:

- Bir dakika dostum; size özgü maskemi şimdi takıp gelirim.
- Yok canım; teklif tekellüf mü var? Böyle de oturabiliriz.
- Hayır, rica ederim.

Maskeler ne kadar çoğalırsa, uygarlıkta ve görgüde o denli incelmış oluruz; ilişkilerimizde rahatlık sağlarız. En yararlı ve gerekli olan maskeleri bir çantada taşımak, pratik günlük çözüm yoludur. Büroda, evde, siyasette, aşkta, sevgide, sevecenlikte, tepkide, umursamazlıkta, öfkede, sabah, öğle, akşam maskelerin birini çıkarıp birini takmak, yalnız yüzümüzü değil, ruhumuzu da rahatlatır.

Uyurken ya da karanlıkta maskeye gereksinme yoktur; bir de öldükten sonra...

Kül Olup Giderdi...

Biz, Kültür Bakanımızla, yazarımızla, profes r m zle, işadamımızla, sanat ımızla “Kitap yakılır mı, yakılmaz mı?” diye tartışırken sorunun yanıtı yakışıksız bir eylemle verildi.

İstanbul Sheraton Otelinde toplanan İşlam Tıp Konferansı’nda Birleşik Arap Emirlikleri delegesi Doktor Selim Ahmet Ali el Yafai, İngiltere’de yayımlanan bir kitabın İşlam tıbbını k t lediğini belirterek şöyle konuştu:

— Batı  leminde İbni Sina’nın kitaplarını bile yakmışlardır. Batı medeniyeti daha başlangıcında İşlam medeniyetine saldırmıştır. Ben de sizin önünüzde bu kitabı yakıyorum.

Bir görevlinin getirdiği tepsiye kitabı koyan doktor, kibriti çaktı; kitap alev alev yanarken konferansa katılan delegeler El Yafai’yi uzun uzun alkışladılar. (*Cumhuriyet*, 30 Eylül 1984)

Tarihin karanlık  ağlarında Batı’da yalnız kitaplar değil, insanlar da yakıldı. Dinsel bağnazlık yüzünden odun yığınları üzerinde cayır cayır yakılan zavallıların öyküleri okul kitaplarında yazılıdır. Kitap yakma olaylarına 20’nci yüzyılda bile rastlandı. Almanya’da Nazi-ler sakıncalı gördükleri kitapları meydanlara yığarak ateşe verdiler.

Bağnazlığın her çeşidi hem Doğu'da hem Batı'da yaşanmıştır. Uygarlığı insanlığın ortak malı sayarsak, bilimin evrensel olduğunu bilirsek, önyargılardan kendimizi koruyabiliriz. Sözelimi Birleşik Arap Emirlikleri delegesi Doktor El Yafai, kitap yakmakla hem uygarlığa, hem bilime aykırı bir iş yapmış bulunuyor. İster Müslüman olsun, ister Hristiyan, ister Yahudi, ister Budist; ister ateşe tapsın, ister suya; ister Türk olsun, ister başka ulustan, bir insan kitap yaktı mı insanlığa ters düşmüş olur.

Her kitabın yararlı ve aydınlatıcı olduğunu söyleyemeyiz. Kimbilir, belki de insanlık tarihi boyunca yazılmış kitapların çoğu, doğrulardan çok yanlışları dile getirmektedir; ama eğer yanlış olmasa, doğru var olabilir miydi?

Uygarlığın bir aşamasında insan, aydınlığın karanlıkla, güzelliğin çirkinlikle, olumlunun olumsuzla, artının eksiyle, hayatın ölümle, gençliğin yaşlılıkla var olabileceğini kavradı. Şimdi bize yalın gibi gelen bu mantığı benimsemek için binlerce yıl kuşaktan kuşağa düşünmenin yöntemleri geliştirilmiştir.

20'nci yüzyıl insanı, bilimsel doğruyu gerçek saymakta; ama bu doğru yine bilimsel yöntemlerle yalanlandığında gerçek olmadığı anlaşılmaktadır. Uygarlığın ilerlemesi ve insanlığın gerçeğe doğru yolculuğu da böylece sürüp gitmektedir.

Kitap yakarak bu yolculuğa katılmak olanaksızdır.

İnsanlık tarihinin her aşamasında yazılmış, sakıncalı sayılmış ya da yanılışı kanıtlanmış kitaplar da özenle korunmalıdır ki nereden başlayıp nereye doğru yürüdüğümüzü bilelim.

Bertrand Russell, *Bilimden Beklediklerimiz* adlı kitabında diyor ki:

“Darwin, yeni çağların öteki yenilikçileri gibi Aristoteles’in otoritesiyle savaşmak zorunda kalmıştı. Aristoteles’in insanlığın başına dolanmış püsküllü belalardan biri olduğunu söylemek gerek.”

Ne yapmalı? Aristo’nun tüm kitaplarını yakmalı mı? Yazının bulunmasından bu yana yazılanları, matbaanın icadından bu yana basılanları sakıncalı ve sakıncasız diye ayırıp görüşlerimize aykırı gelenleri yok mu etmeli? Yoksa, bilimsel eğitim ve öğretimle yetişmiş insanların yaşadığı çağdaş toplumlarda bütün kitapları insanlığın ürünleri olarak korumalı mı? Aklın süzgecinden ve bilimsel çalışmaların denetiminden geçirmek için bütün kitaplıklarda bulundurmaları mı?

Eğer her kişi, her toplum, her devlet kendine göre sakıncalı ve ters gördüğü kitapları yakmaya kalksaydı, insanlığın geçmişiyle birlikte bugünkü uygarlık da kül olup giderdi.

Bizimkiler ile Türkler...

Adam yakınıyordu:

— Okullar açılıyor diye yeni bir kundura aldık çocuğa, Allah seni inandırsın üç günde altı açıldı. Oğlanı dövecektim az kalsın. “Baba,” dedi, “ben ne yapayım, ayakkabıları elime alıp çıplak ayakla mı yürüyeyim?” Acıdım. Ayakkabıyı aldığım dükkâna gittim. Tezgâhtara başvurdum. “Biz sattığımız malı geri almayız, kimbilir ne yaptınız da böyle oldu?” demesin mi!.. Az kalsın olay çıkaracaktım. Ondan sonra işin yoksa karakol, mahkeme, savcı sürün dur. Yutkundum, içime attım. Bastırdım öfkemi; eve geldim, bir sigara yakтым, bir bardak da soğuk su içtim...

Öykü uzayacaktı; ama yan masadaki müşterilerden biri şıppadak lafa girdi:

— Ben 19 yıl Almanya’da işçilik ettim; istediğin dükkâna gir, gözü kapalı alışveriş et..

Birisi:

— Almanın malı sağlamdır.

Öteki:

— Bizimkilere güvenme...

Biz bize olduk mu neler konuşuruz? Bizim esnaf müşteriye malın çürüğünü sürer. Manava gittiğinde dikkatli olacaksın ki kesekâğıdına kaşla göz arasında armudun çürüğünü doldurmasın. Kasabın terazisi doğru mu tartıyor? Lokantacının köftesi Sur dışında kesilmiş beygir etinden mi? Odun, kömür alırken gözlerin radarlaşacak; yoksa yersin kazığı!.. Memur rüşvet almaz mı? Para her kapıyı açmaz mı? Bizimkiler böyledir işte... Milyonlar sayıp araba alırsın, üçüncü gün kapının kolu elinde kalır; cam sileceği su koyverir; benzin borusu çatlar. Neymiş? Yan sanayi imiş; bizimkileri denetlemek çok zormuş. Bizimkiler vergi de kaçırırlarmış. Bir işadamı bağıra bağıra konuşuyordu:

— Bu memlekette vergi kaçırmayan, devleti kazıklayan zengin olamaz.

Geçenlerde delik deşik bir yoldan geçiyoruz; araba dalgalı denizde inip kalkan sandala döndü. Yolculardan biri öfkeyle söyledi:

— Bu yol daha geçen yıl yapılmadı mı?

Bizim müteahhitler çalar; bizim kömürcüler kış kıyamette yoksulun ciğerini söker; bizim sporcular disiplinsiz, tembel, dağıtıktır; bizim polis karakolda adam döver; bizim gazeteciler yalan yazarlar; bizim sanatçı diye bellediğimiz hatunların hepsi kendisini satar; bizim sendikacıların rengi sarıdır; bizim ihracatçı kurtlu ve çürük mal satıp üstüne devletten teşvik alır.

Kendi - kendimize, biz - bize, baş - başa kapalı kapılar ardında konuşurken “bizimkilere” basarız kalayı.

Ama bizimkilerin yanı sıra bir de Türkler vardır ki sanki başka millettir.

- Türk memuru namusludur, rüşvet almaz.
- Türk sendikacısı bilinçli ve sorumludur.
- Türk basını gerçeği, doğruyu yazar.
- Türk esnafı haram yemez.
- Türk işçisi çalışkandır.
- Türk işadamı yurdunu çok sever, Türkiye'nin çıkarlarını öz-
çıklarından üstte tutar.
- Türk sporcusu her yarışmada, her maçta arkasında Türk ulu-
sunun bulunduğunu bilir.
- Türk doktoru parayı değil, hastasını düşünür.
- Türk müteahhidi dürüsttür.

Demek ki ayrı iki millet var:

Bizimkiler...

Ve Türkler.

Bizimkiler Türkleştiği zaman Türkiye'de her şeyin düzeleceği
anlaşıyor.

Keyif...

Rahmetli eniştem keyif ehliydi; her şeyin keyfini çıkarmaya bakardı; kahveyi bile senin benim gibi içmezdi; titreyen elleriyle fincanı tepsiden alırken, tannan sesiyle sözcükleri vurgulayarak töreni açardı:

Ehli keyfin keyfini kim tazeler?

Taze elden

Taze pişmiş

Taze kahve

Tazeler.

Sanki büyük bir barajın ya da fabrikanın kurdelesini keser gibi kendine hava basar, köpüklü kahvenin ilk yudumunu höpürdettikten sonra keyif ünlemini koyverirdi:

— Ooooooh...

Tutukevinde o sıra denetim gevşekti. Sular akmadığı için temizlik gerekçesiyle içeriye limon kolonyası ve beyaz alkol sokuluyordu. Sanırım şimdi piyasada beyaz saf alkol yok; o yıllar şişelerde satılıyordu.

Bir gün kim akıl etti, anımsamıyorum, saf alkole bir karar su kattı, bir karar limon sıktı, kendine göre bir içki hazırladı. Birer yudum çektik, baktık ki kötü değil, içiliyor. Hemen masayı az buçuk çerezle donattık, koğuşumuzun gözbebeği Sabahattin Eyuboğlu'nu buyur ettik.

Eyuboğlu az şaşkın, biraz merakla, çokça da sevinçle çilingir sofrasına oturdu:

— Sağlığa!..

— Merhaba!..

Bir keyif ki sormayın, biz içerdeymişiz, onlar dışardaymış, dünya var imiş, ya ki yok imiş, ne umurun...

Üç ay mı, beş ay mı sonra Sabahattin Eyuboğlu salıverildi; dışardan haber yolladı:

— İlhan'a söyleyin, içerde kurduğumuz sofraları arıyorum, dışardaki rakıların tadı yok.

Babamın kuşağı harp darp görmüştü. Kimi Sarıkamış anılarıyla yüklüydü; kimi Çanakkale, kimi Suriye, kimi Irak, kimi Garp, kimi Şark cephesinde vuruşmuştu.

Anlatırlardı...

Savaşın kızgın günlerinde şafak sökerken saldırıya geçer, akşama dek cehennemde koşuşurlarmış; ama güneş ufuk çizgisinde devrilirken paydos saati başlarmış. Ölümler kaldırılıp yaralılar hastaneye gönderildikten sonra ne yapsınlar? Bir yandan karavana borusunu beklerken, öte yandan çalı çırpıyla yaktığı ateşte çay kaynatanlar olurmuş. Subayların arasında kimileri, toprağa küçücük bir yaygı yayar, üzerine kara ekmeği ve peyniri koyduktan sonra başlarmış demlenmeye...

Ertesi sabah yine hücum borusu çalacak, yine ölüm kavgası başlayacak; ama yaşadıkça yaşamalı! Saatlerin, dakikaların, saniyelerin değeri savaşta daha da büyümez mi?

Geçen gün sofraya oturdum; TV'nin haber programında Habesistan'daki açlığın görüntüleri sergilenmeye başladı. Yüreğim kalktı, midem bulandı, lokma boğazımda kaldı; kalktım, dolandım, soluklandım, geldim oturdum.

Ve düşündüm:

Hayatın acısı, ekşisi, tatlısı var. Her gün acının kınası yakılamaz, her gün burukluğun anaforunda kulaç atılamaz. Sıradan kişiler bir yana; bütün hayatı savaşla, savaşım, cephelede ya da zindanlarda geçmiş, tarihi biçimlendirmiş büyük adamlar bile hayatın keyfini çıkarmasını bilmişlerdir ki örnekleri pek çoktur.

Ama hayatın keyfini çıkarmak için köpekleşmeye de gerek yok ki...

İnsan bir lokma ekmek yiyecek ve bir yudum rakı içecek diye egemenlere kuyruk mu sallamalı, parababasının karşısında susta mı durmalı, sofrasında kemik mi yalamalı?

Zaman Geçtikçe Anılar Tatlanır...

Sabahattin Eyuboğlu, 1971'in Maltepe Tutukevi'nde biraz hü-
zünlü, biraz da şaşkıncı.

Nasıl şaşırmasındı?

Eyuboğlu, dehşetli suçlamalarla karşı karşıyaydı; gizli komü-
nist partisinin en yaman önderlerinden biriydi; devletin temeline di-
namit koymuştu; daha neler de neler yapmamıştı? Mavi Yolculuk
önderinin çanına ot tıkayacaklar, ocağına incir ağacı dikeceklerdi.

Tüm yaşamında yalnız kültür ve sanatla yoğrulmuş bu erdemli
ustanın akli, olan bitenleri almıyor; hiç durmadan renkli fırladıklar
yaparak kendisini oyalamaya çalışıyordu. Güzel çiçeklere benzeyen
bu fırladıkları ya kendisini görmeye gelen dostlarına armağan edi-
yor ya da avlunun bir köşesine asıp izliyordu. Fırladık küçük bir esin-
tiyle dönmeye başladığında, Eyuboğlu çocuk gibi seviniyor; Vedat
Günyol'a günde birkaç kez soruyordu:

— Vedat, bizi buraya neden getirdiler?

O dönemde tutukevinde çeşitlilik vardı. Eylemci gençler,
ünlü yazarlar, kulağı kesik sabıkacılar, yılanmış sendikacılar, ünlü
kabadayılar hep bir aradaydı. Ceza ve tutukevleri bugünkü kadar
gelişmiş değildi.

Dündar Kılıç, Sultan Demircan, Oflu İsmail de bizimle birlikte yatıyorlardı.

Kulakları çınlasın, Dündar Kılıç, eskilerin muaşeret, kabadayılarının racon, yenilerin görgü dedikleri yöntemleri iyi bilen bir tutukluydu; çay söyleşilerinde hiç yabancılık çekmezdi. Sultan biraz ters düşer, Oflu yabancı kalırdı; ama Dündar'ın ufku hepsinden genişti.

Bir gün Sabahattin Eyuboğlu yarı şaka, yarı ciddi, beylik sorusunu ortaya attı:

— Bizi buraya neden getirdiler?

Soruyu Dündar yanıtladı:

— Aman Hocam!.. Bilmiyor musun? Seni üç ay sonra yargıç karşısına çıkaracaklar; hüviyet tespiti yapacaklar. Adın ne? Sabahattin. Soyadın? Eyuboğlu. İşin? Üniversitede profesör. Yargıç sana bakacak, yaaa diyecek, siz Profesör Sabahattin Bey misiniz? Bir yanlışlık olmuş; biz Kasap Sabahattin'i arıyorduk. Buyrun efendim, serbestsiniz! Salıverildiniz...

Dündar Kılıç'ın dediği gibi oldu, üç-dört ay sonra Sabahattin Eyuboğlu'nu salıverdiler. Davanın tüm sanıkları aklandı; ortada gizli komünist partisi yoktu. Ne var ki bu insanlar yaşadıkları acının bedelini değişik biçimde ödediler.

Zaman çabuk geçiyor.

On dört yıl sonra ülkemizde çok şey değişmiştir. Artık gizli komünist partisi, bir değil, birkaç tane. Ceza ve tutukevi yapımı nedeniyle epey müteahhit zengin oldu; mapusanelerin yerleşik düzenleri kuruldu.

Geçenlerde Eyuboğlu'na ilişkin mapusane anısını bir dostu anlattım, güldü.

— Eyuboğlu iyi sıyırmış...

— Y a ne olacaktı?

— Bir de tersini düşün! Ünlü Kasap Sabahattin yakalanıyor. Adam o biçim. Üç-dört ay sonra yargıcın karşısına çıkarıyorlar. Hüviyet tespiti yapılıyor. Adın ne? Sabahattin. Soyadın? Kasap. Bunun üzerine yargıç dosyaya bakıyor: Ne dediniz? Siz ünlü Kasap Sabahattin misiniz? Bir yanlışlık olmuş. Biz Profesör Sabahattin'i arıyorduk. Buyrun efendim, serbestsiniz, salıverildiniz.

Düşündüm; dostum haklıydı.

Aradan yıllar geçince en acı anılar bile tatlanır. Hele hapishane anılarını anlatmaya insan doyamaz. Dostumun yeni yorumuyla Sabahattin Eyuboğlu'na ilişkin küçük anı gözümde büsbütün sıcaklaştı; yazayım da okurlarımla paylaşayım dedim.

Yazar'ın Tanıklığı ve Sanıklığı...

Octavio Paz, Meksikalı. Demek ki bir Latin Amerika yazarı. Brezilya'dan gayrisında İspanyolca konuşulan bu kocaman anakarada ulusal sınırları aşan bir edebiyat oluştu. Cervantes'in dilini kullanabilmek talihinde birleşenlerin edebiyatını Türk okuru da çevirilerle sevdi, benimsedi.

Latin Amerika edebiyatı; sömürüye, baskıya, diktaya, başkan babalara, emperyalizme, Yankee'lere, kompradorlara karşı bir sanatın soluğunda rengini buluyor. Bir şair ya da romancı "ille de böyle olsun" diye zorlanmıyor. Güney Amerika'nın toplum topografyasından doğallıkla türeyen edebiyat bu. Hayatın gerçeğini kovalayan ve insanın iç çelişkilerini yakalamaya çalışan her soylu yazar, yaşadığı ortamı evrensellik boyutlarına oturtmak istediğinde bir başka yolu, yöntemi, umarı yok.

Octavio Paz da bunlardan biri. Yazarın konumunu belirtmek için şöyle demiş:

"Yazarlar tarihin kahramanları değil, tarihin tanıklarıdır, yaşamın tanıklarıdır. Eh, bir tanık olmak da az önemli şey değildir."

Octavio Paz, üzerinde düşünülmesi gereken bir konuyu da gündeme getiriyor: Yazar yalnızca bir tanık mıdır?

Yazarlığı geniş anlamda yorumlarsak bu soruya evet diyebilmek güçleşecektir. Fransız Devrimi'ne katkıları bilinen Voltaire, Rousseau, Diderot'ya tanık demek haksızlık olmaz mı? Bu yazarlar geleceğin toplumunu yaratmakta en büyük yatırımları yapmamışlar mıdır? Toplumsal değişimin önce fikir yaşamında omurgalaşması, sonra eyleme dönüşmesi çok görülen bir durumdur.

Çoğu zaman yazar, bir değişimin ya da devrimin öncüsü kimliğiyle ortaya çıkıyor.

Öteki ülkeleri bırakıp Türkiye'ye geldiğimizde Tanzimat'tan bu yana yazarlarımızı nasıl değerlendireceğiz? Türkçülük akımının başını kimler çekti? Özgürlük, demokrasi, bağımsızlık, çağdaşlık yolunda Türk toplumunu yazılarıyla yönlendirmek isteyen yazarlar yalnızca birer tanık mıydılar? Emperyalizme karşı çıkışıyla Mehmet Akif, Sultan Hamit istibdadına saldıran Tevfik Fikret, geleceğin toplumunu arayan Abdullah Cevdet ve özgürlük şairi Namık Kemal'e salt yaşananların tanığıydılar demekle yetinmek doğru mu?

Tanık, edilgendir.

Latin Amerika yazınında da edilgin değil, etkin (ya da eylemci) şair ve yazarların eksik olmadıkları görülüyor. Pablo Neruda'dan Nâzım Hikmet'e değin çoğu ünlü ozan ve yazarın yaratıcılığında geleceğin dünyasını biçimlendirmek isteğinin soluğunu duyarız. Bu yüzdendir ki tarihi yapanlar, yalnız kahramanlar değil, biraz da yazarlardır.

Ama, geçmişten geleceğe doğru uzanan insan toplumlarında değişimin temel gücü kuşkusuz halktır.

Tanık, ses ve anlam çağrımıyla hemen sanık sözcüğünü anımsatıyor.

Ülkemizde yakın yılların tarihçesi, yazarların tanıklığından çok sanıklığıyla simgelendi. Kimi, sanatın yüce doruğuna tırmanan; kimi, yaşadığı dönemin güncelliğinde yazıya güç veren; kimi, insanlık uyanışındaki ivmenin bilincini yurduna hemen yansıtmak isteyen nice yazarın, tanık olmak bir yana, sanık olmaktan bir ömür boyu kurtulamadığını görüyoruz.

Bugünkü Türkiye’de yazarın sürekli sanıklığı mühürlü mumla onanmıştır; yazarın sanıklığına öylesine alıştık ki, artık kimse bu durumu önemsemiyor.

Ama bu konuda güzel olan bir şey var: Demek ki Türk yazarları edilgin değillerdir ve yaşadığımız çağın tanıklığını sanık sandalyelerinde vurgulamaktadırlar.

Belleği Olan Kuranıkerim...

Kitaplığımın bir gözünde çeşitli boylarda dört Kurankerim durur.

Babamdan kalmış anılardır bunlar, zaman dördünün de rengini dönüştürmüş, yapraklarını sarartmıştır. Birinin iç kapağında babam eski yazıyla şu notu düşmüş:

“Birinci Cihan Harbi’nde Cebellübnan ve havalisi 43’üncü Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi, Kıdemli Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olup 1333 senesi Arabistan ricatında Baalbek şimalinde bir gece yürüyüşü ‘çekilişi’ sırasında, benimle helallaştıktan ve öpüştükten sonra şakağına dayadığı tabancasıyla intihar eden merhum Bahaettin Efendi’ye ait olup tarafımdan muhafaza edilmiştir.”

Arada sırada bu eski yazıya bakıp düşünürdüm; Baalbek neresiydi? Lübnan’da olduğunu biliyordum. Bir gün ansiklopediyi açıp baktım:

— Baal tanrısına tapanların başkenti.

Masal gibi geldi bana...

Çocukluğumda oyuncak gibi gördüğüm bir dizi silahın bizim evde ne işi vardı? Suriye’den sedef kakmalı bir Arap hançeri, Şark Cephesi’nden gümüş saplı bir kırbaç, paslanmış kan lekeleriyle ka-

armış bir İngiliz kasaturası, eski bir mavzer, tabancalar ile Kuranikerim'lerin bağıntısını ancak büyüdükten sonra anlayabildim. Babam daha Harbiye'de öğrenciyken önce Şark Cephesi'ne, ardından Suriye'ye gönderilmiş; yenilgiden sonra Kuvayı Milliye'ye ve en son Uşak Cephesi'ne katılmış. Albaylıktan emekli olduktan sonra bile arada sırada gözleri dalar gider,

“Koskoca bir imparatorluk yitirdik yahu,” derdi, “Ama bir vatan kazandık.”

Çocukken, çevremde gözüme takılan her şeye bir anlam vermeye çalışırdım.

İşin içinden çıkamazdım.

Çünkü çevremde gördüğüm her bir silah; mavzer, tabanca, hançer, kasatura, kırbaç, bana oyuncak gibi gelirdi; Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirindeki gibi:

*Çocuklar korkunç, Allahım,
Bebek yaparlar haçları
Aşına değiller hatıramıza
Severken aynı ağaçları.*

Evimizdeki silahlar babam için birer anı, benim için birer oyuncaktı. İnsanlar aynı şeye bakarken gördüklerini, yaşadıkları kadar algılayabiliyorlar.

İnsanın anılarını istiflediği belleği var; eşyanın yok. Kimi insan, bu eksikliği gidermek istiyor. Sevgilisiyle dibinde buluştuğu ağaca, derslikte oturduğu sıraya, cezaevinde kaldığı hücrenin duvarına adını yazmaya meraklı olanlara kızarmısınız? Bir yandan adını zaman öte-

sine taşımak isteğinden doğar bu, öte yandan eşyanın belleğine yansayan olayı kazımak dileğinden.

Küçükken babamın silahlarıyla oynadığımda, geçmişten hiçbir anıyla yüklü olmadıklarını ancak büyüdükten sonra anladım; keşke onların da üzerlerine birkaç sözcük kazınmış olsaydı.

Kitaplığımda duran dört Kurankerim'den en çok “belleği olanı” seviyorum.

“Ric’at”ın kahrına dayanamayan Erkânı Harp Yüzbaşısı Bahaettin Efendi’yi sanki çok yakından tanır, bilir, duyumsar gibiyim. Onlar neler görmemişlerdi ki!.. Çanakkale siperlerine kaç üniversite gençliği gömmüşlerdi; Şark Cephesi’nde kardan adam olmuşlardı; kızgın çöllere düşmüştü gölgeleri; Kuvayı Milliye’yi içleri ürpererek kurmuşlardı; Anadolu elimizden gidecek diye yürekleri titremişti. Onlarda tarih bilinci, yaşadıkları hayattan kaynaklanmıştı. Biz hiçbir şey bilmiyorduk, anlamıyorduk; ancak şimdi anlıyoruz, biliyoruz, duyumsuyoruz; ve diyorum ki:

— İyi ki öldü babam, iyi ki öldü Bahaettin Efendi de bugünleri görmediler.

Görmediler; ama Padişah Vahdettin’in bugünkü Türkiye’de “aydın” ve “vatansever” sayıldığını ruhları duymuştur da kemikleri mezarlarında sızlamıştır.

Konuşmalar...

Telefonlara bir süreden beri ne oldu bilemem; ya sen karşındakiyle konuşurken araya birileri giriyor ya da numarayı çevirdiğinde başka bir konuşmanın ortasına düşüyorsun. Bu gibi durumlar da atışmalar da oluyor:

— Bayım, aradan çekilir misin, görüyorsun ki bayanla konuşuyoruz.

— Sen neden telefonu kapatmıyorsun?

— Allah Allah; çık aradan yahu...

— Yahu, babandır!...

Birbirini tanımayan kişiler hırslanıyorlar, telefonda birbirlerine veriştiriyorlar. Ya da kimileri karışan hatlarda konuşmaları dinlemekten tat alıyorlar. Bu işi birkaç kez ben de yaptım; suçumu itiraf ediyorum; kimi konuşmaları dinledim.

Genellikle iki tür konuşma var. Birincisi kısa, kesin, ekonomik:

— Malı yükledin mi?

— Tamam. Yarın elinde...

— Oldu.

Tık.

Telefon kapanıyor.

Kimileri ise şaşılasi biçimde lafı uzatıyor; daldan dala sekiyor:

— Dün ne yaptın?

— Çamaşır vardı. Sonra görünceme gittim. Gripten yatıyormuş. Sağ olsun, kendisine bakmayı hiç bilmez. Yardımcısı da yok. Ortalığı biraz derledim, topladım. Laf aramızda beceriksizdir. Bir ihlalamur kaynattım. O içerken baktım, buzdolabı bomboş. Çorba pişireyim, dedim; ortalık tamtakır. Sonra evde neyi tutsan elinde kalıyor. Neme lazım, kendimi sokağa attım, Mahinur'a biraz uğradım. Onun da başında kavak yelleri esiyor. Kocasını yine başını alıp gitmiş, bizimkinin elinde günün o saatinde konyak; pikaba plağı koymuş...

Lakırdı uzayıp gidiyor; ne zaman noktalanacak? Hat kaç saat sonra boşalacak?

Sanatçılar, gazeteciler, yazarlar arasında da ünlü gevezeler az değildir. Bunlarla dostluk özveri ister. Geveze, aralıksız konuştuğu için ne söylediğini unutan ve durmadan yineleyen adamdır; çoğu zaman bir olayı değişik biçimlerde anlatır; uydurur; zamanla uydurduklarının gerçekliğine inanır; karşısındakini de inandırmaya çalışır; susmak bilmez; dinlemez; cevahir yumurtluyorum sanır; karşısındaki konuşmaya yeltenirse yüzü kararır, mutsuzlaşır; söze hemen gireyim diye fırsat kollar. Konuşma isteğinin kösnük dalgalarında mantığını yitirdiğinden, başı kıcı birbirine karışan çağrışımlarda yuvarlanır gider.

Gevezeyle konuşmak, diyalog içeriği taşımaz; çünkü adam bir monologdur.

Kimi zaman kahvehane filozofunun konferansına; kimi zaman boş kafalı politikacının kof söylevine; kimi zaman bunaklaşmış bir

dâhinin çeşitlemelerine dönüşen monolog bittiğinde sonuç, sıfıra sıfır elde var sıfırdır.

İsmet Paşa'nın 100'üncü doğum yılında başında çok yazı yayımlandı. Cumhuriyet tarihinin bu önemli devlet adamı anıldı, övüldü. İnönü'nün kişiliğine ilişkin bilimsel ciddi bir inceleme çıkmadı; ancak çeşitli nitelikleri belirtildi; ama gerçekten önemli bir yönü unutuldu: İsmet Paşa çok konuşmazdı.

Siyasal yaşamın kaynaşmalarında herkes gek gek geçirirken, Paşa, yandaşlarının sabrını taşıracak bir suskunluğa bürünürdü. Ülkede ve dünyada önemli sanılan bir dizi olay yaşanırken, birtakım adamlar ortalıkta bar bar bağırırken, kürsülerde ve mangallarda kül bırakmazken, "İnönü acaba ne düşünüyor, ne söyleyecek?" diye bir merak uyanırdı.

Paşa susardı.

Ve eşref saati geldiğinde, zamanlama yerine oturduğunda, ağırbaşlı devlet adamı kimliğiyle, içerikli ve dengeli bir konuşma yapardı. Yarım yüzyıl boyunca İnönü'nün saygınlığını korumasında bu yönteminin çok etkili ve önemli olduğunu düşünüyorum.

Bir devlet adamına yakışan da budur.

Aileye Mahsustur...

Son giren yolcu sağ arka kapıyı olanca hızıyla kapatınca arabanın içinde top patlamış gibi oldu. Ardından bir sessizlik. İlk duraktayız. “Dolmuş” dolduğuna göre şoförün kontak anahtarını çevirmesi gerek. Ama adam sessiz duruyor. Bir süre sonra başını arkaya çevirip son girenin yüzüne baktı:

— Sen evinde kapıyı böyle mi kapatırsın?

İşlediği kabahatin bilincinde olan yolcu ‘siz’ yerine ‘sen’le aşığılanınca direnmeye çabaladı:

— Ne olmuş?

— Tövbe estağfurullah, elinin körü olmuş!.. Bu araba milli servet ulan...

— Ulan diye konuşma!..

Şoför gözlerini hafif kaydıldı, arka koltukta ortada oturan süslü püslü bayana baktıktan sonra:

— Ben, dedi, seninle nasıl konuşulacağını bilirim; ama arabada aile var.

Herkes kadına baktı. Gözlerin üstüne çevrildiğini gören kadıncağız suçlu gibi toparlandı; birden “aile” olduğunu anlamış gibiydi...

Aileye saygılı bir toplumuz. Anayasanın 41'inci maddesi "Aile Türk toplumunun temelidir" diye yazar. Öyle bir temeldir ki bu, her yanda izi görülür. Geçende bir kebabçıya girdiğimde duvara asılı levhayı okudum:

"Müessesemiz içkisiz aile kebab salonudur."

Taşra sinemalarında "aileye mahsus" yerler vardır. Kimi içki-li lokantada üst kata çıkmak istediğinizde garson telaşla sizi göğüsler:

— Abi yukarısı aileye mahsus!..

Anadolu otobüslerinde erkek yolcu "aile"nin yanına oturtulmaz. Turistik bölgelerde bile böyledir. Kasaba halkı bir yandan şortlu, bikinili, tangalı turistlere hizmet eder; bir yandan otobüste harem-selamlık yöntemi uygular.

Eskiden kadın kavramı kafamızda kasap satırıyla ikiye şak edilmiş gibiydi:

Hayat kadını ve aile!..

Şimdi turist bayanlar çoğalınca şaşırdık; acaba turist kadını hangi kompartımana yerleştireceğiz?

Halk arasında kadın anlamında kullanılan "aile" sözcüğü; otobüslerle lokantalarda, sinemalarla kebabçılarda geçerli. Bir de başka aile var: Amca, yeğen, karı, koca, dayı, yenge, baldız, enişte, dünür, hala, bacanak, gelin, damat, çoluk çocuk, torun bir araya geldiğinde koca bir kabile oluşturur.

Doğu'da böyle ailenin önemi büyüktür. Hem o yörelerde kimi aile var ki seçimlerde hangi partiye ağırlığını koysa o parti kazanır. Ağalık mı, şeyhlik mi, aşiret beyliği mi, her neyse, 1984'te bile geçerli olduğuna göre siyaseti yönlendiren güçlerin çağdışı trafiği doğal mı sayılmalı?

Demokraside yerel yönetimler çok önemlidir; ama bir belediye, güçlü ailenin kamu yaftalı özel örgütü niteliğine dönüşürse ne değeri kalır?

Anayasanın 41'inci maddesi "Aile toplumun temelidir" diye yazıyorsa, 10'uncu maddesi de "Hiçbir aileye imtiyaz tanınamaz" diye yazmıyor mu?

Yazıyor...

Buna karşın ekonomiyi aile holdinglerine, siyaseti de ağa ailelerine ihale etmeye çalışmak nasıl oluyor da çok partili rejimin gereği sayılıyor?

Böyle sorunları bir ülkede çözecek olan hükümetlerdir; bizim hükümete de bakıyorsunuz, birader, yeğen, bacanak, ağabey, kardeş köşeleri tutmuşlar.

Ne yapmalı?

En iyisi bizim demokrasinin kapısına kebabçı usulü bir levha aşmalı:

— Aileye mahsustur!..

Tümdengelimın Tuzağı...

İnsan mantığının “tümdengelim”i aşarak “tümevarım” a ulaşması için kaç bin yıl geçti?

Tümdengelimı aşmak kolay olmadı. Çok insan acı çekti. Galileo da bu yüzden başını belaya soktu. Her şeye karşın 17’nci yüzyılda deneysel bilim uç yeriıyor, tümevarım yöntemleri yavaş yavaş benimseniyordu. İnsan mantığı, artık tümdengelimle tümevarım arasında gidip gelen bir sarkacı kullanıyordu.

Tümdengelim nedir?

Doğru sayılan bir “önerme”den yürümeye başlayıp gerçeği arama yöntemine tümdengelim denir. Sözelimi: “İnsan akıllı bir hayvandır / Mehmet insandır / Öyleyse Mehmet akıllı bir hayvandır” düzenlemesi doğrudur. Ne var ki, Mehmet doğuştan geri zekâlıysa tümdengelimın sonucu tutmayabilir.

İnsanlık binlerce yıl tümdengelim mantığına çivilenmiştir. Egemenler bu koşullanmadan yararlanarak tepeden inme mantığın kalıplarını iktidar yasalarına çevirmişler, kişinin doğasındaki kuşukuluk eğilimini söndürmüşler, aklın ışığını karartmışlardır.

Galileo'nun karşı çıktığı tümdengelim neydi: "Bütün yıldızlar evrenin merkezi olan Dünya'nın çevresinde döner / Güneş de bir yıldızdır / Öyleyse Dünya'nın çevresinde döner." Kilisenin buyurganlığında kalıplaşan bu mantığa karşı çıkmak, engizisyon mahkemesine sanık olarak çıkmak demektir.

Ancak Rönesans'la birlikte aydınlanmaya başlayan Batı'da tümevarım uç verdi. Doğayı gözlemek, olayları incelemek, bilgimizi sınamak, deney yapmak yolları açılmaya başladı. Tümevarım neydi? Sözelimi su 100 derecede kaynar. Niçin? Çünkü yapılan yüz binlerce deney bu gerçeği doğruluyor.

Bugünkü dünyamızda tümdengelim kalıplaşmış mantığından kurtulan kaç kişi var? Bilimsel düşüncenin yeryüzünde bütünüyle benimsendiğini elbet söyleyemeyiz. Bağınazlığın sayısal toplamı milyarları bulur. Çoğu insan tümdengelimle düşünmeye alışmıştır; bilimden çok inançlarına bağlıdır; biçimsel mantığı yeğler; medrese kafası buna denir ki kuşkuculuğu ve hoşgörüyü dışlar.

Üstelik kendisini sosyalist sayan ve bilimselliğe değer verdiği sanılan nice kişinin tümdengelim biçimselliğine kendini kaptırması da bir olgudur. Hiç unutmam, yıllarca önce bir toplantıda Avrupa'daki işçilerin emperyalizmin sömürü düzeninden pay aldıklarını ve devrimci niteliklerinin bu yüzden törpülendiğini anlatmaya çalışıyordum. Dinleyenlerden biri ayağa kalktı, salondan çıkarken bağırdı:

— İşçi sınıfının aşağılandığı yerde duramam...

Oysa genelde devrimci içerik taşıyan işçi sınıfının her davranışı ve eylemi ilerici olabilir mi? Bilinçlenmemiş emekçi yığınların nice geri eylemde yer aldığı çok görülmüştür Ya halk kitleleri?..

İran'daki halk ayaklanması sonunda demokrasi yerine şeriat düzeni benimsenmedi mi?

Halkın, tutucu sınıfların güdümünde yürüdüğü yer ve zamanlar vardır, ama bu, "tarihin itici gücü"nü kınamak için bir neden değildir.

Tümdengelimın mantığını dar kalıplar içinde kullanmak bizi ortalığa doğru çeker, hoşgörüyü siler süpürür, kuşkuculuğu yok eder, bağnazlığı körükler.

"Askeri müdahaleler olumsuzdur" önermesi genel bir doğruyu vurgulamaktadır. Ancak dünyanın her yerinde her zaman, her askeri müdahalenin olumsuzluğunu yalnız tümdengelimle kanıtlamayız. 1908'de Abdülhamit istibdadını yıkan Hareket Ordusu'nu; 1974 yılında Portekiz faşizmini devirip demokrasiye yol açan asker "Kırmızı Karanfiller" eylemini; 1961 Anayasası'nı getiren 27 Mayıs Devrimi'ni de gözü kapalı kınayamayız.

Her olayın somut koşulları içinde incelenmesi, her olaya hoşgörü ortamında bilimsel kuşkuculukla yaklaşılması; bizi yanlışlardan, bağnazlıktan ve soyut tümdengelimın tuzağına düşmekten koruyacaktır.

Süpermen...

Pazar günü herkes gibi ben de TV'nin karşısında koltuğa kaykıldıktan sonra "Süpermen"i izlemeye koyuldum.

Kaç milyon kişiydik?

Ne bileyim? Beş, on, on beş milyon kişiydik. Gerçi "Süpermen" birkaç yıl önce Türkiye'de çeşitli sinemalarda oynatılmış bir film idi; ama görenler ikinci kez tadını çıkarmak, görmeyenler de fırsatı kaçırmamak için TV'nin çevresinde toplanmışlardı.

Süpermen, yakışıklı, güçlü, akıllı, iyiliksever bir kahramandı; adı üstünde, insanüstü bir yaratıktı. Çoluk çocuk, büyük küçük, kadın erkek bütün dünya tanırdı onu. Gezegenimizin, insanlığın, (ve en önemlisi) Amerika'nın iyiliği için çarpışırdı Süpermen; kötüleri yenilgiden yenilgiye uğrattırdı.

Sinema tekniğinin bütün olanaklarını yetkinlikle kullanan yöneticilerin elinde "Süpermen" biraz çocuksu da olsa "süper" bir film olup çıkmıştı. Zaten süperlere meraklı değil miydik? Günümüz dünyasının propagandaları ve reklamları küçük kafalarımızı "süper"lerle doldurmamış mıydı? Süper video, süper televizyon, süper çamaşır suyu, süper bulaşık tozu, süper star, süper bakkaliye, süper gazete, süper çekiliş, süper çiklet, süper tuvalet kâğıdı...

Süpermen, bir Amerikan çizgi romanıdır. 1929 bunalımı patlayınca, 1930'ların karanlık yıllarında açlar ve işsizlerden oluşan toplum katmanlarına çaresizliklerini hiç olmazsa gazete sayfalarında unutturacak bir çizgi roman gerekti.

Süpermen böyle doğdu.

İnsan çoğu zaman düşlerinde uçmaz mı? Süpermen uçuyordu, kötülerin cezasını veriyor, iyileri kurtarıyor, toplum düzenini bozmak isteyenlerin canına okuyordu. Batı'da ve Doğu'da, sıradan insanlar, doğaüstü iyilik meleklerine koşullanmışlardı. Doğu masallarında Alaeddin'in Lambası'ndan çıkan dev ile inançların büyüünde biçimlenen Hızır Aleyhisselam ne çok sevilir!.. Süpermen Amerikan bireyciliğinin ekmeğine de tereyağı sürmüyor mu? Bir kurtarıcı elbet çıkacak; ister Mehdi diyelim adına, ister Süpermen; mutluluk dağıtacak; bunalım yıllarının işsizliğinde artan hırsızlığın, uğursuzluğun, banka soygunlarının, saldırıların yoğunluğunda çaresizlere iyimserlik aşılayacak. Geceleyin yalnız yatağında yorganına sarılan küçük adam, Süpermenleşip genç kızın koynuna girecek; genç kız rüyalarının prensini sırları dökülmüş eski aynasında değil, gazetesindeki çizgi romanında arayacak ve bulacak.

Süpermen, bir uyuşturucudur; ama olağanüstü sayılmayacak bir düş gücünün, kurnaz bir becerinin ürünüdür; süper kapitalizmin Süpermen'i yaratması rastlantı sayılamaz.

İnsanoğlu, yeryüzünde karıncalar gibi kaynaşırken yıldızlara doğru kanat takıyor, galaksilerin ışıltılarında uçuşuyor, gezegenlerden gezegene köprüler kuruyor; bununla da yetinmeyerek "Yıldız Savaşları" adı verilen, boyutları belirsiz dünya savaşına hazırlanıyor.

Nedir bunun anlamı?

Yeryüzündeki savaşlarla Yıldız Savaşları arasında anlam ve gerekçe bakımından bir ayrım yoktur. Güney Afrika'daki siyahlarla beyazlar arasındaki kavganın nedeni derilerinin renginden mi doğuyor?

Yok canım...

“Biri yer, biri bakar, kıyamet bundan kopar,” demişler atalarımız. Zenginlikle yoksulluk bunca uçurumlaşırsa, paylaşımın bölüşüm bunca kötüleşirse, yeryüzünde savaş sürecektir; ama bu savaş ne yıldızlarda kazanılacaktır ne de süpermenlerin yönetiminde bir dünya düzeninin sürmesine olanak vardır.

Savaş, yoksulların bataklığında, sefaletin çamurunda, açların topraklarında, ezilenlerin yurtlarında, sömürülenlerin ülkelerinde kazanılacak; ve savaş halklar kazanacak, süpermenler değil.

Sefiller...

Victor Hugo 1802'de Paris'te doğdu; 1789 devriminin gelgitlerinde çalkalanan Fransa'da büyüyen bir "dâhi çocuk"tu; 15 yaşında Fransız Akademisi Ödülü'nü ve 17 yaşında da Toulouse Edebiyat Akademisi'nin en büyük ödülünü aldı. Art arda verdiği çarpıcı ürünlerle kısa sürede büyük üne kavuştu. 23 yaşında Legion d'Honneur nişanına layık görüldü ve 18'inci Louis, Hugo'ya bin frank aylık bağladı.

Köşeyi dönmüştü Hugo, 39 yaşında Fransız Akademisi'ne seçilince ülkenin ayrıcalıklı kişileri arasında yerini de sağlamlaştırmıştı.

O dönemlerde Fransa birbirine giriyor, devrim ve karşıdevrim dalgaları köpükleniyordu. Hugo, bunların dışında ve üstündeydi; ama 1848 devrimi yazarda büyük bir iç sarsıntısı yarattı; toplumsal gerçekleri aydınlatan bir ışık bilincine yansıdı; sanki gözlerine Fransa'nın yaşadığı acıları gösteren iki yeni mercek yerleştirilmişti.

1840'ların bir milyon nüfuslu Paris'inde her türlü haktan yoksun 300 bin işçi yaşıyordu. Kral Louis Philippe egemenlik gücünü büyük burjuvaziye dayandırarak kişi özgürlüklerini eziyor; liberal ve sosyalistlere karşı baskı rejimini yürütüyordu. Küçük burjuvalar,

işçiler, köylüler seçim haklarından yoksundular. Halkın her çeşit reform isteği ve demokratik özlemi hemen çiğneniyordu. Haksızlık ve yoksulluk kemiğe dayanmıştı.

1848 hesaplaşma yılı oldu.

Sosyalist ve cumhuriyetçi örgütler baskılara karşı direnme çağrısında birleştiler; ama hükümet güçleri bir tuzak hazırlamışlardı. Emekçi “bela”sından kurtulmak isteyen egemen güçler, Cezayir’de istilacı Fransızlara karşı direnen Arap halkını soykırımdan geçirmekle ünlü General Cavagnac’a yetki verdiler. Hükümet bir yandan işçileri kışkırtacak kararlar alır ve eyleme geçirmeye zorlarken öte yandan orduyu üstlerine saldırtıyordu. Bu çatışmaların sonunda binlerce işçi öldürüldü ve sürüldü, 25 bini tutuklandı.

Victor Hugo, bu kanlı olayların içinde yaşayarak bilincini ve benliğini buldu.

Hugo, toplumdaki sağcı güçlerin, meclis çoğunluğunu oluşturan muhafazakâr üyelerin, Katolik inançlarıyla övünenlerin; demokrasiyi savunacaklarına ve ezilen sınıfları koruyacaklarına saflıkla inanıyordu. Oysa bunların rejiminde özgürlüğe yer yoktu; yoksulları susturmak ve zenginlerin huzurunu sağlamak vardı. Victor Hugo, gerçekleri görüp anladığı gün, bunlarla ilişkilerini kesti; cumhuriyetçi oldu; tutucuların dini siyasete alet etmelerine karşı çıktı.

1852’de bir askeri darbeyle dikta rejimi kurulunca, ünlü yazar Victor Hugo’yu da sürgünler listesine kattılar.

Sefiller yazarı böylece yeniden doğuyordu. Artık ne için yazacağını biliyordu; kurguları bir yana bırakacak, hayatı yazacak, yazıyla eyleme yönelecekti; tüm yeteneklerini bu yola adanmıştı.

Victor Hugo, yaşamının bu ikinci döneminde de olağanüstü başarıya ulaşmıştır.

Bu büyük yazar ve şairin onca ürünü bir ömre nasıl sığdırdığına insan şaşar. Ayrıca resim de yapmıştır Hugo ve bu alanda da beğenilmiştir.

Cezası sona erince, Hugo hemen dönmedi; sürgünde yazmasını sürdürdü.

“1870 Paris Komünü” olayında Hugo Komüncüleri tutmadı; ama tutuculara karşı Komüncüleri savundu. Gerici Fransız basını Hugo’ya ağzı köpüklenerek saldırıyor, gün geçtikçe azgınllaşıyordu. Sağcılar yazara dış biliyorlardı. Bugün dünyanın her yanında yüceltilen Hugo, o dönemin Fransız tutucusu için yeteneksiz, kültürsüz bir vatan hainiydi.

Hugo’nun *Sefiller*’i bir masal değildir; bugün de dünyanın çoğu yerinde açlıktan ekmek çalan Jean Valjean’lar ve yasaları uygulamak için yaratıldığını sanan Javert’ler vardır.

Pişmaniye...

Gazetelerin haber başlıklarında sık sık pişmanlık sözcüğü geçiyor. Mapusanelerde yatanlar için pişmanlık yasası çıkarılacakmış. Bu nedenle pişmanlık nedir diye merak edip sözlüklere baktım; “nedamet getirmek”miş pişmanlık...

Nabi güzel vurgulamış:

“Bir işi evvel edip, sonra pişmanlık nedir?”

Çevreme bakıyorum, yaşadığımız toplum sanki pişmanlarla dolup taşıyor.

Herkes pişman...

Niçin!

Emekli pişman:

— Ah ah, çok pişmanım.

— Niçin?

— Eşeklik etmişim, devletin bunca önemli görevlerinde bulunurken haram yemeyeceğim diye tutturdum; önüme gelen fırsatları teptim; namuslu kalacağım diye direttim; şimdi çok pişmanım; emekli aylığım ev kirasına yetmiyor.

Sendikacı pişman:

— Çok pişmanım....

— Niçin?

— Aptallık etmişim; emeğin hakkını savunmak için sendikacılığa kendimi kaptırmışım; bu yüzden fişlendim; evimi ocağımı söndürdüler; artık kimse bana iş vermiyor.

Doğrucu pişman:

— Pişmanım...

— Niçin?

— Saf adammışım, doğruluk diye bir şey tutturmuşum, dangalakmışım. Doğruluğu, ahlakı, vicdanı iplayen yok. Gençliğimi dürüst kalacağım diye harcadım.

Demokrat pişman:

— Çok pişmanım...

— Niçin?

— Demokrasi perisinin ardına düştük, otuz yıl teptik; geldiğimiz yere bak!.. Herkes sözde demokrat; ortada demokrasi yok. Özgürlükler için bir hayat harcadım; pişmanım...

Hukukçu pişman:

— Çok pişmanım...

— Niçin?

— Gençliğimde adalet ve hukuk kavramlarına inanırdım. Ömrüm mahkemelerde didinip uğraşmakla geçti. Şimdi anlıyorum ki hepsi boş. Ne adalet geçerli, ne hukuk var ne de hukuk devleti kurulabildi. Gençliğimde bunu görebilseydim, yükümü tutar, şimdi rahatıma bakardım.

Bağımsız pişman:

— Çok pişmanım...

— Niçin?

— Bağımsızlık diye bir ölküye bağlanmışım; ulusal onur diye bir safsatayı savunmuşum; ömrümü bu yolda savurmuşum. Ne enayilikler yapmışım? Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na babalarımız, dedelerimiz niçin girmişler? Vatanını satanların bunca saygınlaşacaklarını önceden görseydim, boş hayallerin ardından koşmazdım.

Yaşadığımız toplumda pişmanlar öylesine çoğaldı ki saymakla tükenmez.

Pişmanların ruhunu ferahlatmak, günahlarını çıkartmak için “pişmaniye” düzenlemeli; radyolarda, televizyonlarda, bayramlarda, kandillerde güzel sesli hafızlara okutmalı:

— Şimdiye kadar namuslu bir insan olarak yaşadığım; doğruları savunduğum, emeğin hakkını aradığım; demokrasi, özgürlük ve bağımsızlığa inandığım için pişmanım; büyük suç işlemişim, yanılmışım; büyüklerimin beni bağışlamasını dilerim.

Geç Salmak...

İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Halil Paşa, Enver Paşa'nın amcasıydı. 1916'da Irak'ta Genel Vali ve Ordular Grup Komutanı oldu. Bunca yetkinin bir elde toplanması büyük sorum ve sorun yaratır.

Halil Paşa'nın dediği dedik, astığı astık, kestiği kestik, çevresinde bir sürü dalkavuk...

Savaş yenilgiyle sona erince Halil Paşa da yıkıntıların altında kaldı. İstanbul'da kurulan yeni hükümet İngilizlerin dümen suyunu girmişti. Paşayı harp sorumlusu olarak fellik fellik arıyorlardı. O sıra Halil Paşa Erenköy'de bir arkadaşının evinde saklanır, tabancasını yanından hiç eksik etmezmiş.

Bir gün oturma odasında arkadaşıyla tavlâ oynarken kapı açılmış. Önde bir Türk komiser, ardında yedi-sekiz yabancı asker... Komiser, paşayı sırtında entari, elinde tavlâ zarlarıyla görünce dayanamamış:

— Paşam, demiş, mars oldunuz.

Ötesini berisini yoklayıp tabancasının yanında olmadığını gören Halil Paşa:

— Evet, demiş, hepyek ile mars olduk.

İsmet Paşa 1964 Kıbrıs bunalımında ABD ile ters düşmüştü. Meclis, o yılın mart ayında Kıbrıs'a silahlı kuvvetlerin gönderilmesi için hükümete yetki verdi; ama Washington Ankara'nın karşısındaydı.

1964 Nisanı'nda Başbakan İnönü, Amerikan Time dergisine bir demeç vererek dedi ki:

"Müttefiklerimiz ittifakın (NATO) dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarış etmektedirler. Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde başarılı olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini bulur."

İnönü ekledi:

"Amerika'nın önderliğine inanmıştım; bunun cezasını görüyorum."

Paşa bu gerçeği kavramakta geç kalmıştı.

Ne var ki kusur yalnız ona özgü değildi.

Şimdi DYP'de siyaset yapan eski Dışişleri Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil de 12 Mart'tan sonra koltuğundan epey uzağa düşmüşken bir demeç vermiş, "Türkiye'deki Amerika"nın ne demek olduğunu şöyle dile getirmişti:

"CIA altımı oymuş; haberim yok!.."

Aradan 13-14 yıl geçti.

Geçenlerde büyük coşkuyla yaşanan DYP Genel Kongresi'nde Amerika'ya ilişkin ilginç yorumlar yapıldı. ABD'nin Türkiye'de demokrasiyi değil, kendisine yakın iktidarları yeğlediği vurgulandı.

Bir gerçeği gecikmiş olarak anlayan kişi için denizci argosunda "geç saldı" denir.

"Geç salmak" gemiler için kullanılan bir deyimdir. Limanda

demirli gemiler rüzgâra göre yön alırlar. Ne var ki kimi zaman küçük bir gemi esen rüzgârın doğrultusunda görünürken, yanındaki büyük gemiyle ters duruma düşer; çünkü rüzgâr büyük gemileri daha geç etkiler.

Diyelim poyraz var, demirli gemilerin tümü bu yönde birbirine koşut biçimde dizilmişler.

Yıldıza ya da keşişlemeye çevirince ne olacak?

Küçük tekneler erken salarlar, büyük gemilerin salması için vakit ister.

Türkiye siyasetinde hep böyle oluyor; sıradan adamlar gerçekleri önceden görebiliyorlar; ünlenmiş kişiler de geç salıyorlar; ancak koltuktan düşünce Hanya'yı Konya'yı anlayabiliyorlar. Rüzgâr onları da hizaya getiriyor; ama iş işten geçmiş oluyor.

Bu yüzden mi hepyekle mars oluyoruz?

Yaşamak!..

Sabahattin Kudret Aksal, *Çağrı* dergisinde Sait Faik'in yaşamını anlatırken diyor ki:

“Bir tek gününü anlatmak son on beş yılını anlatmaya eşittir. O denli tekdüze bir yaşamdı bu. Sabahleyin on bire doğru Osmanbey'deki evinden çıkar, Beyoğlu'na gelir, caddede birkaç volta attuktan sonra bir birahaneye girer, sinema kapılarında bir süre durakladıktan sonra bir iki buçuk matinesine kendini atardı. Sinema çıkışı yine caddede birkaç volta, ardından bir pastaneye kapaklanış. Hava kararınca bira ve yemek, yine bu kez bir başka sinemanın suaresi. Haftada bir-iki akşam da tüm meyhane akşamımızdı. Gece yarılarından öteye sarkılırdı (...) Görüldüğü gibi tekdüze bir yaşamdı bu, bir yirmi dört saatin çerçevesiyle, koskoca bir yıl, yıllar özetlenebilirdi. Gençliğinde Avrupa serüvenini, bayramlarda büyük bir saygıyla üç-dört günlüğüne Adapazarı'na aile ocağına gidişlerini bir yana bırakırsak bu, gerçekten yolculuksuz bir yaşamdır. Neden? Nedeni bence açıktır: Sait Faik bilincinde devindi, büyük yolculuğunu içinde yaşadı. Bu türden olan insanların tümü gibi de dış devinim onu çekmedi, gereksinim duymadı. O günlerin o iç açıcı, dar, çamurlu, girdili çıktılı Beyoğlu sokaklarında gezerken de düş selinde dolaşıyor gibiydi.”

1954 yılında *İzlerimiz* dergisinde yayımlanan “Söyleşi” de Sait Faik’e soruyorlar:

“Sizce yaşamak nedir?”

Yanıt:

“Balık tutmak, kahvede oturmak, yanımda çok sevdiğim köpeğim. İnsan tanımak, Beyoğlu’nda bir aşağı bir yukarı dolaşmak, arada içmek, hikâye yazmak, velhasıl hiçbir şeye bağlanmadan avare gezmek bütün gün. İşte ben böyle bir hayattan zevk alırım, buna yaşamak derim.”

Sait Faik’in yaşamayı tanımlaması, Sabahattin Kudret’in söylediklerine uyuyor: İç dünyasında sürekli devinen, kısa ya da uzun yolculuklara çıkan bir adam.

Çocukluğun çekici düşleri vardır: Bir gemiye gizlice girip, kuytu bir köşeye saklanmak; geriye dönüşü olmayan bir geziye çıkmak; açık denizlerde, tanımadığımız ülkelerin bilmediğimiz limanlarına doğru dalga dalga yol almak; bizi bekleyen kuşkulu serüvenlere koşmak; rüzgârına, fırtınasına, korkusuna karşın denizin gizemli güzelliğinde uzak ufuklara doğru devinmek...

Hayatın özünde bir devinim olduğunu insan ancak yaşadıkça anlar; bir anın sürekliliğini kavrar. Nâzım’ın şiirindeki gibi:

Bugün pazar

Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.

Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün bu kadar benden uzak

bu kadar mavi

bu kadar geniş olduğuna şaşarak

kımıldamadan durdum

*Sonra saygıyla toprağa oturdum,
Dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtıyarım.*

Bir an içinde tükenmez bir zamanın ufkuna yayılmak, ancak o anı hayatın bütünlüğünde duyumsamak ve kavramakla gerçekleşir.

Ne kadar olanaklı, ne kadar görkemli, ne kadar zengin, ne kadar cafcacı görünen zavallı hayatlar vardır ki acınacak kadar boş-turlar.

Toplumun hangi katında olursa olsun, yüreğinde ot bitmeyen ve bilincinde yaprak kımıldamayan bir insanın yaşayışına bakıp al-danmayın.

O hayatın tadını hiçbir yerde çıkaramaz. Çünkü yaşamı ayırım-samak ve tatmak, yalnız parayla pulla, koltukla kudretle olacak iş değildir.

Yara İzleri...

Julia Martin gençtir; ancak yaşlı bir kadın gibi anılarından hoşlanır.

Gözüaltlarında hep mavimsi halkalar bulunur Julia'nın, yüzü gergindir hep, kaygılıdır. Düşsel bir dünyada yaşadığı bir bakışta anlaşılır, gözleri kendisini ele verir. Jean Rhys'in *Ayrılıktan Sonra* adlı romanının kahramanıdır Julia; mutsuzdur, acınacak durumdadır. Nedir derdi? Niçin başıboş bir tekne gibi bir o kıyıya vuruyor, bir bu kıyıya? Nedenini, niçinini kendisi de bilmiyor; ama insanlarla gerçek bir ilişkiye geçemiyor; hiçbir erkek de ona yaşamın anlamını duyuramıyor.

Tanıdığı erkeklerden biri Julia'yı düşünürken şu dörtlüğü anımsıyor:

*Sağıma döndür beni
Döndür beni yavaşça
Sağıma döndür beni
Sancım var sol yanımda.*

Okuduğum kitabı kapadım.

Bir soru işareti kıvrıldı kafamda: Romanın yazarı Jean Rhys bu dörtlüğü nereden duymuş ya da öğrenmişti?

Ruhi Su geldi aklıma.

Hep böyledir: Bir dörtlük, bir sözcük, bir ses, bir ışıltı, bir karaltı çağrışımın kapısını çalar. 1960'larda Ruhi'nin çalıştığı yerin kapısını çaldım. Burası Sıraselviler. Bir otelin avlusunda bir kapı. Üç-dört basamak iniyorsun. Sıradan ya da uydurma bir gece kulübü. Egemen güçlerin dört yandan kuşattığı Ruhi Su, her akşam burada türküy söyleyerek yaşam savaşı veriyor. Ruhi bu, Hilton'da söyleyecek değil ya! Alıyor sazını eline. Yüzünde bir gülümseme. Herkes susuyor. Ortalık karanlık. Işık yalnız Ruhi'yi aydınlatıyor. Türkünün adı: Çamdan Sakız Akıyor.

O yana da dönder sar beni

Bu yana da dönder sar beni

Sağ yanımda yaram var

Sol yana dönder beni.

Eskiden zıpır soylular, bıçakla yüzlerini çizdirirlermiş ki yara kapanınca düellodan geriye kalmış iz görüntüsü yaratsın diye... Fransızlar yüzdeki yara izine “balafre” diyorlar; bir de “Balafre” adında iç gıcıklayıcı koku çıkarmışlar, piyasaya sürmüşlerdi.

Ne var ki her yara izi fiyaka hevesinden oluşmaz; derin bir acının anısını taşıyabilir.

Birinci Dünya ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katılmış babamın arkadaşları arasında, harbin yaralarıyla onurlanmış gaziler vardı. Sonra yüzlerinde “şark çıbanı”nın damgasını taşıyan arkadaşlarım.

Küçükken her çocuk gibi ben de sık sık düşer yaralanırdım. Önce kanardı yara, sonra kan pıhtılaşır, ardından kabuk tutardı. Biraz sertleşince yaranın kabuğunu kaldırmak için içimde dayanılmaz bir istek doğardı; başlardım oynamaya.

Annem:

— Dokunma oğlum, sonra izi kalacak...

— Kalsın!..

Oysa yara izlerini taşımak için çocukça çabalara hiç mi hiç gerek yoktur. İnsan yaralana yaralana yaşar.

Çoğu zaman karşımızdakinin taşıdığı yara izlerini göremeyiz; çünkü ruhundadır.

Yıkılmış bir tutkunun, kırık bir sevinin, derin bir düş kırıklığının, yitirilmiş bir dostluğun yarası bedende iz bırakmayabilir; yeterince duyarlıysan, kimi insanın yüreğindeki yaranın izini gözlerinde ayırımsayabilirsin.

Babamın bir arkadaşı vardı, bedeninde savaş kalıntısı şarapnel parçaları taşırdı. Söylediğine göre, mevsim dönümlerinde o yerler sızlamaya başlarmış.

Yalnız vücudunda şarapnel parçaları taşıyan eski savaşçılara özgü bir şey mi bu? Her insan yaşadıkça yaralanıyor ve her yıl ağaçlar çiçekleniyor.

Görülmemiştir...

Her insanın içinde yaşadığı bir dünya vardır. İşte size çok uzak bir dünyadan bir mektup...

“Sayın İlhan Selçuk,

Ben dört yıldan beri idam talebiyle yargılanan bir tutukluyum. Yıllarım dört metre karelik küçücük bir yerde geçmektedir. Bu küçücük yeri aynı çilenin ortağı bir arkadaşım ile paylaşıyorum.

Günlerim, aylarım ve yıllarım, dört duvar, demir kapı ve demir parmaklıklar ardında gelip geçiyor. Ben bir zamanlar kafeslerin yalnız hayvanlara mahsus olduğunu sanırdım; ama yaşam, bana gerçek kafeslerin insanlar için yapıldığını öğretti. Çünkü hücrem demir ve betondan yapılma, eşine az rastlanır bir kafes...

Ta uzaklardan, dünyaya açılan küçücük pencerelerden görünen masmavi gökyüzü, benden öyle uzak, öyle sonsuz ki, ona ulaşmak, maviliklerde kaybolup gitmek isteği bir hayal...

İşte buralardan sızan güneş ışınları, zindanın kör ve hain karanlığını ok gibi deler.

Hücreme ulaşamayan bu ışınlar, yüreğimde solmayan yaşamın, umudun, yaşanmamış sevilerin hasretine dostça el uzatırlar.

Hücrem; yaşamımın ayrılmaz bir parçası, dramı, acısı, kahrı ve güldürmekten kırıp geçiren komedisi...

Hücrem; yaşamımın umudu, sevdası, mutluluğu, sevinci ve gelecek özgür günlerin biricik habercisi...

Hücrem; yaşam uğruna dökülen gözyaşı, bilinmeden uçup giden gizlerimin sırdaşı...

Özgür güneş ışınlarından mahrum olan hücrem, gece gündüz yanan cılız bir elektrik ışığıyla aydınlanmasına rağmen nemli ve karanlıktır.

Tavan köşelerindeki örümcek ağları, dışardan yansıyan rüzgâr serpintileriyle hafifçe sallanmakta...

Köhnemiş nemli duvarda, torbada asılı ekmeğime ortak olan hamamböcekleri, ekmeğin çevresinde hızlı hızlı kaçıp dolaşmakta...

Korkusuzca çıkıp yiyecek arayan iri lağım fareleri, günlük yaşamımın ayrılmaz parçalarıdır...

Çoktan beri dayanılmaz kokusuna alıştığım ‘tuvalet’in ‘esans’ı etrafa yayılmakta...

Evet, Sayın İlhan Selçuk, insanın kendi kendisi için yaptığı bu küçücük kafeste tek uğraşım, ne bulursam okumaktır, yutarcasına...

Her nedense insan, dört duvar arasında, demir parmaklıklar arkasında, daha çok okumak, daha çok bilmek, daha çok aydınlanmak ihtiyacını duyuyor.”

İnci gibi harflerle yazılmış mektup...

Zarfın üstünde bir mühür:

“Görölmüştür.”

Biliyorum, mektubu okuyan kimilerinin aklına neler gelecek; çoğumuzun küçük dünyasında “ıdam talebiyle yargılanan” bir tutuklu canavardır.

Ve böyle düşünenler hayatı tanımayanlardır.

Çoğumuz, Holivut üretimi Amerikan filmlerinde ıdam mahkûmlarının yazgısına ağlamasını bilir de, gerçek yaşamda neyin ne olduğunu araştırmayız.

Kimi zaman, bir insanın suçsuzluğu ıdam edildikten sonra anlaşılır, bunun için uzun yılların geçmesi beklenir; kimi zaman bir “adli hata” ortaya çıkar; kimi zaman sanık kendisine yetkin bir avukat bulduğunda kıl payı kurtulur. Hayatın gerçekleridir bunlar; ama temelde öğreneceğimiz şey, her “tutuklu” nun “suçlu” olmadığıdır.

Mektubu neden sizlerle paylaştığıma gelince... İstedim ki, bir gün için bile olsa, içinde yaşadığımız hücrelerimizden çıkalım, dünyaya açılalım.

